

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜZYIL DÖNÜMÜNDE BİR VALİDE SULTAN: SAFİYE
SULTAN'IN HAYATI VE ESERLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ALTUN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Arif BİLGİN

AĞUSTOS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜZYIL DÖNÜMÜNDE BİR VALİDE SULTAN:SAFİYE SULTAN'IN
HAYATI VE ESERLERİ

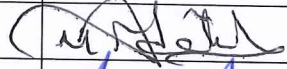
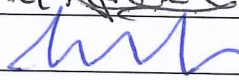

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa ALTUN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti

“Bu tez 29.08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr. İhami Yıldız	Beşerî	
Prof. Dr. Arif Bolcan	Beşerî	
Doç. Dr. Fatih Borkut	Beşerî	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Mustafa Altun
Öğrenci Numarası	:	y166012012
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Yüzyıl Dönümünde Bir Valide Sultan: Safiye Sultan'ın Hayatı ve Eserleri
Benzerlik Oranı	:	%19

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

26.09/2019
Öğrenci İmza

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

26.09/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Arif Bilgin

Tarih: 26.09.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Vâlide Safiye Sultan, 16. yüzyıl Osmanlı tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisidir. "*Kadınlar Saltanatı*" olarak adlandırılan 16. ve 17. Yüzyıllar bu alanda tam incelenememiş olup, az olan akademik literatür ise dağınık vaziyettedir. Bu çalışmamızda Valide Safiye Sultan hakkındaki mevcut akademik literatürü derleyerek ve yeni bulunan bilgileri eklemeye çalışarak Valide Safiye Sultan'ın hayatına ışık tutmaya çalıştık. Başta, büyük bir sabırla yoğun bir literatür okuma ve yazım sürecinde bana destek olan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Arif BİLGİN hocama, bana çok değerli kitaplar önererek ufkumu açan Arş. Gör. Şaduman TUNCER hocama, tüm bu zorlu süreçte yanımda olup beni motive eden dostlarım Yasemin GÜNDOĞDU, Tuğba DEMİRCİ, Fatma ALTIÖK, Ümmügülsüm KAYĞUSUZ, Esra TOKER'e okumalarımı yapan editör Merve KIRMAN, Dilek TUTAN ve Ezgi MARANGOZ'a eserlerinden faydalandığım bütün değerli hocalara ve son olarak maddi manevi desteklerini benden esirgemeyen ve tezimi okuyarak fikirlerini benimle paylaşan ablalarım Şehnaz ALTUN KELEŞ, Hümevra DEMİRCİÖĞLU, Zübeyda CİRİT ve Züleyha GELEÇ'e, her an yolumu aydınlatan babam İzzet ALTUN'a ve benim "Valide Sultanım" sevgili annem Zehra ALTUN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa Altun

29.08.2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	ii
RESİM LİSTESİ	iii
FOTOĞRAF LİSTESİ	iv
PLAN LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: CARIYELİKTEN SULTAN EŞLİĞİNE VE ŞEHZADE ANALIĞINA	5
1.1. Safiye Sultan'ın Kökeni	5
1.3. Cariyelikten Başhasekiliğe	17
1.5. Padişah Eşi Olarak Safiye Sultan	23
BÖLÜM 2: VALİDE SAFİYE SULTAN	27
2.1. Valide Sultan Oluşu	27
2.2. Etkin Bir Siyasi Aktör Olarak: Valide Safiye Sultan	38
2.3. Rüşvet mi Hediye mi? Sınırdan Duran Bir Valide Sultan	46
BÖLÜM 3: HAYIR ESERLERİ VE ÖLÜMÜ	53
3.1. Valide Safiye Sultan'ın Hayır Eserleri	53
3.2. Son Zamanları	70
3.3. Vefatı	74
SONUÇ	77
KAYNAKÇA	78
EKLER	92
ÖZGEÇMİŞ	101

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
Der.	: Derleyen
Dğr.	: Diğerleri
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Ktb.	: Kütüphane
nr.	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
TSM.	: Topkapı Sarayı Müzesi
TSMK.	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
yay.	: Yayımlayan
yy.	: Yüzyıl

RESİM LİSTESİ

Resim 1: III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan.	10
Resim 2: III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan.	11
Resim 3: III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan.	13
Resim 4: III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan'a Atfedilen Tablo.	14
Resim 5: III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan'a Atfedilen Tablodan Yazı Ayrıntısı.	15
Resim 6: Ressam Tintoretto Tarafından Çizilen 1560 Tarihli Tablo	16
Resim 7: Manisa Şehri ve Manisa Sarayı'nı Gösteren Minyatür.	18
Resim 8: Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferinden Dönüşte İstanbul'a Muzaffer Bir Şekilde Girişini Gösteren Minyatür.	38
Resim 9: Yeni Camii Külliyesi Gravürü. (İstanbul/Eminönü)	60
Resim 10: Sarây-ı Atîk-i Âmire ve Süleymaniye Külliyesi'nin tasvir edildiği Cornelius Loos tarafından çizilen 1710 tarihli gravür	71

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Sultan III. Murad Türbesinden Getirilen Kaşbastı.....	12
Fotoğraf 2: XX. Yüzyıl Başlarında Manisa Sarayı'ndan Kalan Fatih Kulesi.	19
Fotoğraf 3: Topkapı Sarayı Harem. III. Murad Has Odası.....	26
Fotoğraf 4: Topkapı Sarayı Harem. Valide Sultan Dairesi.....	34
Fotoğraf 5: Topkapı Sarayı Harem. Valide Sultan Taşlığı.	34
Fotoğraf 6: Topkapı Sarayı Harem. Hünkâr ve Valide Sultan Hamamı.....	35
Fotoğraf 7: Yeni Camii (İstanbul/Eminönü).....	60
Fotoğraf 8: Yeni Camii Hünkâr Kasrına Geçiş Kısmı (İstanbul/Eminönü)	61
Fotoğraf 9: Yeni Camii İçi (İstanbul/Eminönü).	61
Fotoğraf 10: Melike Safiye Camii Kapı Üzerindeki İnşa Kitabesi (Mısır/Kahire)	66
Fotoğraf 11: Melike Safiye Camii (Mısır/Kahire).....	68
Fotoğraf 12: Melike Safiye Camii Avlusu (Mısır/Kahire).	68
Fotoğraf 13: Melike Safiye Camii (Mısır/Kahire).....	69
Fotoğraf 14: Melike Safiye Camii İçi (Mısır/Kahire).....	69
Fotoğraf 15: Ayasofya Sultan III. Murad Türbesi (İstanbul)	75
Fotoğraf 16: Ayasofya. Sultan III. Murad Türbesi İçi (İstanbul).	75

PLAN LİSTESİ

Plan 1: Yeni Camii Külliyesi Planı (İstanbul/Eminönü).....	59
Plan 2: Melike Safiye Camii Planı (Mısır/Kahire).....	67

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	x	Doktora	
Tezin Başlığı: Yüzyıl Dönümünde Bir Valide Sultan: Safiye Sultan'ın Hayatı ve Eserleri			
Tezin Yazarı: Mustafa ALTUN		Danışman : Prof. Dr. Arif BİLGİN	
Kabul Tarihi: 29.08.2019		Sayfa Sayısı : vii (ön bölüm) + 92 (tez) + 9(Ek)	
Anabilim Dalı: Tarih		Bilim Dalı : Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti	
<p>III. Mehmed'in 1595 yılında tahta çıkmasıyla Valide Sultan olan Safiye Sultan, dönemin en önemli karakterlerinden biri olmuştur. III. Mehmed'in validesine olan bağlılığının fazla olması Safiye Sultan'ı padişah ve onun kararları üzerinde etkin bir hale getirmiştir. Sarayda nüfuzunu artıran Valide Safiye Sultan İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ile yakın bir dostluk kurarak ve Venedik ile temaslarda bulunarak Osmanlı sınırları dışında da etkin bir figür olmuştur. Özellikle oğlu üzerindeki etkisi sayesinde devlet kadrolarındaki azil ve tayinlerde son sözü söyleyen kişi konumuna gelmiştir. 16. yüzyılda Hürrem Sultan ile başlayan 17. yüzyılda Valide Hatice Turhan Sultan ile sona eren, kadınların yönetimde ağırlığının olduğu dönem, Valide Safiye Sultan'ı da kapsamaktadır. Hürrem Sultan, Nurbanu Sultan, Kösem Sultan ve Hatice Turhan Sultan hakkında belirli sayıda araştırma olmasına karşın, Safiye Sultan için neredeyse hiçbir müstakil araştırma yoktur. Önemli bir Valide Sultan olmasına rağmen yeterli düzeyde araştırmanın bulunmaması, bizi bu hanım sultanın hayatını çalışmaya yönlendirmiştir.</p> <p>Safiye Sultan çeşitli vakıflar kurmuş, camiler ve çeşitli hayır eserleri yaptırmış bir Valide Sultan'dır. Kanuni Sultan Süleyman'ın son yıllarına, Sultan II. Selim zamanına, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed'in saltanatlarına tanık olan Safiye Sultan, torunu Sultan I. Ahmed'in, Sultan I. Mustafa ve Sultan II. Osman'ın da saltanatlarına tanık olarak, takriben yarım asır sarayda bulunmuş ve döneme etki etmiştir. Şüphesiz Safiye Sultan edindiği tecrübelerle ve yaşantısıyla kudretli bir Valide Sultan olarak anılmıştır. Çalışmamızla mevcut harem literatürüne, Safiye Sultan'ın hayatı ve Valide Sultanlık dönemine ilişkin literatüre yeni bilgiler katılacağı umulmaktadır.</p>			
Anahtar Kelimeler: Valide Safiye Sultan, Osmanlı Haremi, III. Mehmed, III. Murad			

Sakarya University

Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis : A Sultan At The Beginning of The Century: Safiye Sultan's Life And Monuments			
Author of Thesis: Mustafa ALTUN		Supervisor : Professor Arif BİLGİN	
Accepted Date : 29.08.2019		Nu of Pages: vii (pretext) + 92 (main text) + 9 (app.)	
Department : History		Subfield : Ottoman Institutions and Civilisations	
<p>Safiye Sultan, who became the Valide Sultan after his son Mehmed III ascended the throne in 1595, became one of the most important characters of the period. The great devotion Mehmed had for his mother made Safiye Sultan very effective on the Sultan and his decisions. Increasing her influence in the Palace, Valide Safiye Sultan also became an active figure outside the Ottoman borders by establishing a close friendship with Queen Elizabeth I of England and having contacts with Venice. Due to her influence on her son, she reached the position where she had the last word on dismissals and appointments in state cadres. This era, when women had weight in the state governance began in the 16th century with Hürrem Sultan and ended in the 17th century with Valide Hatice Turhan Sultan, included Valide Safiye Sultan as well. Although there's a noteworthy number of researches about Hürrem Sultan, Nurbanu Sultan, Kösem Sultan and Hatice Turhan Sultan, there is almost no independent research on Safiye Sultan. This lack of adequate research on her directed us to study the life and works of Safiye Sultan.</p> <p>Safiye Sultan established various charitable foundations and financed many mosques and buildings around the mosques. Witnessing the last years of Kanuni Sultan Süleyman and the first years of her grandchild Sultan Ahmed I's reign in additions to the whole reigns of Sultan Selim II, Sultan Murad III, Sultan Mehmed III, Safiye Sultan was residents in the palace for almost half a century. Safiye Sultan has been remembered as a mighty Valide Sultan thanks to her palace experience. With this study, it is expected that valuable new information will be added to Harem literature and to the literature related to the life and the era of Safiye Sultan.</p>			
Keywords: Valide Safiye Sultan, Ottoman Harem, Mehmed III, Murad III			

GİRİŞ

Destüne teslîm olunmuşdur makâlîd-i umûr

Senden olmuşdur meger meftûh bâb-ı saltanat

Nev'î, k. 6/3.

“İşlerin anahtarları eline teslim edilmiştir. Meğer saltanat kapısının açılması sana bağlanmıştır.”¹

Osmanlı Padişahlarının evi olan harem, kuralları olan güçlü ve hiyerarşik bir kurumdur. Batılılarca sürekli merak edilen ve oryantalist bakış açılarıyla ele alınan harem akademik bakış açısıyla çok az incelenmiştir. Yakın vakte kadar Osmanlı tarihi çalışmalarında hatırı sayılır derecede yer edinmiş olmasına rağmen, ne yazık ki haremle ilgili çalışmalar zayıf kalmıştır. Bu durum, hem kaynakların yetersizliğinden hem de yaklaşım sorunlarından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte günümüzde sosyal bilimlerde kadın çalışmalarının artması, tarih alanında da karşılığını görmektedir. Osmanlı kadınının sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel yaşamı artık ilgi gören konular arasına girmiştir. Buna paralel olarak harem çalışmaları da rağbet görmekte; eski çalışmalardaki eksiklikler ve yanlışlıklar yeni çalışmalarla hızla izale edilmektedir. Bu bağlamda Leslie Peirce ve Ali Akyıldız gibi akademisyenlerin araştırmaları anılmaya değer eserler olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹ Ali Cançelik, *Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 220-221.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada III. Mehmed'in 1595 yılında tahta çıkmasıyla Valide Sultan olan Safiye Sultan'ın hayatını incelemeye çalıştık. III. Murad döneminde Başhaseki olarak Manisa Sarayı'nda nüfuz elde eden Safiye Sultan, oğlunun tahta çıkmasıyla Valide Sultan olmuştur.

III. Mehmed'in validesine olan bağlılığının fazla olması, Safiye Sultan'ı padişah ve onun kararları üzerinde etkin bir hale getirmiştir. Sarayda nüfuzunu artıran Valide Safiye Sultan, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ile yakın bir dostluk kurarak ve Venedik ile temaslarda bulunarak saray dışında da etkin bir figür olmuştur. Özellikle oğlu Sultan III. Mehmed üzerindeki nüfuzu sayesinde devlet kadrolarındaki azil ve tayinlerde son sözü söyleyen kişi konumuna gelmiştir.² Safiye Sultan'ın bu etkin konumu harem sınırlarını aşmış, devletin siyasi tarihini de etkilemiştir.

Araştırmanın Önemi

Osmanlı tarihinde bazı Valide Sultanların, devletin siyasi hayatında etkin aktörler olduğu bilinmektedir.³ Bu aktörlerden biri de şüphesiz Valide Safiye Sultan'dır. Osmanlı'da harem kadınlarına ilişkin kayıtlar ne yazık ki sınırlıdır. Yerli ve yabancı kaynaklardaki bilgilerin dağınıklığı, çoğunun hatalarla dolu olması ve hareme oryantalist bir bakış açısıyla bakılmasından, bu alanda araştırma yapmayı daha da zorlaştırmaktadır. Aynı sorunlar Valide Safiye Sultan'ın hayatı için de geçerlidir. Yapılan araştırmaların sınırlılığı böyle bir çalışma yapmayı gerekli kılmıştır. Safiye Sultan yedi padişah görmüş maktadır bir Valide Sultan olduğundan kendisiyle ilgili yapılacak bir çalışma, Osmanlı harem, Valide Sultanlar, güç ilişkileri ve harem-siyaset ilişkisine dair önemli değerlendirmeler yapmaya imkân verecektir.

Araştırmanın Amacı

16. yüzyılda Hürrem Sultan ile başlayan ve 17. yüzyılda Valide Hatice Turhan Sultan'dan sonra etkinliği sona eren, kadınların yönetimde ağırlığının fazla olduğu bu dönem Valide Safiye Sultan'ı da kapsamaktadır. Hürrem Sultan, Nurbanu Sultan,

² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, trc. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 104.

³ Leslie P. Peirce, "Beyond Harem Walls: Ottoman Royal Women and the Exercise of Power." In *Servants of the Dynasty: Palace Women in World History*, edited by Walthall Anne, (University of California Press, 2008), 81.

Köse Sultan ve Hatice Turhan Sultan üzerine belli sayıda araştırma olmasına karşın Valide Safiye Sultan için neredeyse hiçbir müstakil araştırma yoktur. Kendisi hakkında yapılan çalışmaların sınırlılığı, bizi bu hanım sultanın hayatını çalışmaya yönlendirmiştir. Çalışmamızda az sayıdaki bu literatürün değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, arşivlerimizde bulunan belgeler ile araştırmanın zenginleştirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmamızın amacı oryantalist bakış açısından uzak bir şekilde Osmanlı Haremi'ni anlamak, mevcut dönemin harem kadınlarının siyasetle hemhal oluşlarını ve etkilerini kaynaklar ışığında görebilmektir. Safiye Sultan'ın kaynaklardaki bilgilere dayanarak nasıl bir profil çizdiğini anlamaya çalışmak ve bunun üzerinden bir anlatı inşa etmek bu araştırmanın hedefidir.

15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başları Osmanlı Devleti ve hanedanı için ciddi problemlerin başlangıcı gibi gözükmektedir. Gelibolulu Mustafa Âli eserinde bu yüzyılı şu şekilde açıklamaktadır; *“1007 yılına girdik ve dünyanın düzeni bozuldu. Hükümdarlar artık hükmetmiyor ve hiçbir şeye gerçek değerini vermiyorlar. Doğrular azlediliyor. Sadece kurnaz dalavereciler öne çıkıyor... Padişah zulme göz yumuyor ama vezirleri değersiz kişilere görev verip rüşvetçilikle dünyanın düzenini bozuyorlar. Padişaha gerçeği anlatmıyor, üstelik korkudan anlatamadıklarını söyleyip kendilerini temize çıkarıyorlar. Ama kendilerine ters düşüyorlar. Padişahın gazabından korkup valide sultana anlatırlarsa daha kolay olacağını mı sanıyorlar? Valide sultan düzenin bozulmasına asla izin vermez, çünkü böyle işler sevgili oğlunun şanını lekeler.”*⁴ Bu satırlar Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü durumu ve kimi devlet adamlarının bu konudaki sorumluluklarına değinirken Valide Sultanların bilincine dair de önemli bilgiler içermektedir. Mustafa Âli'nin vezirlerin sorumsuzluklarını öne çıkarırken valideleri devlet işlerinde daha sorumlu kimseler olarak sunmasına karşılık, kimi yazarların Valide Sultanların özellikle devlet işlerine karışmalarını olumsuzlamaları dikkat çekmektedir.

Bu zamana kadarki bazı tarihçiler Osmanlı saray kadınlarının özellikle de validelerin siyasete karışmalarını olumsuz anlamda değerlendirmiştir. Örneğin, Ahmed Akgündüz çalışmasında bu dönemi “Hürrem, Safiye, Kösem üçlüsünün başlattığı bu kötü dönem”

⁴ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, trc. Ayla Ortaç (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 185.

olarak tanımlamaktadır.⁵ Kadınların siyasete karışmasını ve nüfuzlarını kötüye kullandıklarını söyleyen bir diğeri tarihçi Mehmet İpşirli'dir.⁶ Oysa devletin başına küçük yaşta padişahların geçtiği bu dönemde muktedir validelerin bulunması bir avantaj olarak da değerlendirilebilir. Hanedanın devamını ve devletin bekasını her şeyin üstünde tutan bu kadınların hayatlarını daha nitelikli araştırmalara konu etme zorunluluğu vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama araştırmaları ele alınan konuyu değiştirmeye gidilmeden yalnızca var olan durumu ortaya koyma çabasıdır. Bu hususta yerli ve yabancı mevcut literatür incelenmiş, mevcut veriler değerlendirilmiş ve kritik edilmiştir. Metin daha önce kullanılmayan arşiv belgeleri ile desteklenmiş ve yeni yorumlar eklenmiştir.

Çalışmamız giriş kısmı ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmanın konusu, önemi, amacı ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci Bölümde, Safiye Sultan'ın hayatının erken dönemi üzerinde durulmuş ve bu alanda yazılan literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Yine bu bölümde Safiye Sultan'ın cariyelikten Başhasekiliğe geçişi ve Osmanlı harem protokolünde yükselişi incelenmiştir. İkinci Bölümde, Safiye Sultan'ın Osmanlı sarayında bir kadının yükelebileceği en yüksek makam olan "*Valide Sultanlık*" makamına geçişi ve bu makamın nüfuzunu nasıl kullandığı incelenmiştir. Üçüncü Bölümde, Safiye Sultan'ın yaptığı hayır eserlerine ve torunu Sultan I. Ahmed'in saltanatındaki yıllarına değinilerek, vefatı ile bölüm sonlandırılmıştır.

Bu tez çalışması biyografik monografi çalışması olduğu için tezin tamamında, Valide Safiye Sultan'ın bağlantısı olmayan olaylardan kaçınılarak odak noktasına Safiye Sultan alınmıştır. Özellikle son bölümde yaptırdığı eserlerin mimari ve sanatsal yönlerine değinilmeyerek Safiye Sultan ile olan bağlantısına değinilmiştir. Tezin tamamında mekân, zaman, özne bağlamından kopulmamaya çalışılmıştır.

⁵ Ahmed Akgündüz, "Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem" *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014), 10: 335.

⁶ Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I.*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 1994), I: 147.

BÖLÜM 1: CARIYELİKTE SULTAN EŞLİĞİNE VE ŞEHZADE ANALIĞINA

1.1. Safiye Sultan'ın Kökeni

Birçok kaynakta Venedikli olduğu iddia edilen Safiye Sultan'ın kökeni ve doğum tarihi tartışmalıdır. Bu tartışmalar sadece Safiye Sultan için geçerli değildir; Osmanlı tarihinde “*harem*” söz konusu olduğunda birçok kadın ismi anonimleşir ve belgelere yansımaz. Osmanlı hanedan kadınlarına belgelerde oldukça sınırlı bir düzeyde yer verilmiştir. Mevcut kayıtlar daha çok onların anaçlıkları, hayırseverlikleri ve erdemlilikleri ile ilgilidir. Siyasetle dikkat çekici bir düzeyde ilgilenmeyen kadınların bu yanına ne belgelerde ne de kroniklerde vurgu mevcuttur. Belge ve kroniklerde haklarında en fazla bilginin yer aldığı hanedan kadınları ise, siyasetle içli-dışlı olanlardır.⁷ O nedenle “Kadınlar Saltanatı” olarak adlandırılan ve siyasette etkin kadınların yaşadığı dönemlerde belge ve kronikler kadınlara daha fazla yer vermişlerdir.

Buna rağmen sözü edilen kayıtlardan kadınların isimlerini ve kökenlerini güçlükle öğrenebiliyoruz. Osmanlı'da Harem kadınları daha çok haseki, valide sultan, gözde, birinci kadın gibi terimlerle belgelere yansımaktadır. Saraya getirilen cariyelerin köken kayıtları tutulmadığı için kadınların kökeni çoğunlukla tartışmalıdır. Devşirilen harem kadınlarının, döneminde veya sonrasında kökenlerine atfedilen ülkeler de tartışmalıdır. Çağdaş Osmanlıların bile cariyelerin kökeni mevzuunda kafa karışıklığı yaşadıkları muhakkaktır. Örneğin Şehzade Selim'in yanında çalışan uyanık lakaplı Hasan Çavuş 1559 yılında iki kez Venedik'e gitmiş ve Şehzade Selim'in hasekisi Nurbanu Sultan hakkında araştırma yapmıştır. Kendisinin resmi elçilik göreviyle şehre geldiğine Venediklileri ikna eden Hasan Çavuş'un Venediklilerle konuştuklarından kısmen haberdarız. Çavuş Venedikli Senatörlere Nurbanu Sultan'ın Venedikli soylu Nicolo Venier ile Violante Baffo'nun kızı ve adının Cecilla olduğunu söyleyerek, Nurbanu Sultan hakkında bildiklerini kendisiyle paylaşmalarını talep etmiştir. Hasan Çavuş'un Venediklilerle paylaştığı bu bilgileri nereden öğrendiğini ve hangi bilgileri aldığını bilmiyoruz. Nurbanu Sultan'ın Venedik Kökenli olduğu kanaati bu hikâyeden neş'et etmiştir. Muhtemelen Venedikli senatörler nezdinde itibar elde etmek üzere Hasan Çavuş'un ürettiği bu hikâyeye, araştırmacıları bir müddet Nurbanu'nun kökeniyle ilgili

⁷ Madeline C. Zilfi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, trc. Ebru Kılıç (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 83.

farklı alternatifler üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuşsa da son dönemde yapılan çalışmalar, Nurbanu Sultan'ın yedi yaşında kaçırılarak Osmanlı Devleti'ne getirilen Korfulu Kalé Kartánou olduğunu ortaya koymuştur.⁸

Bu örneklerden birisi de Safiye Sultan'dır. 1573-1578 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında bulunan, Alman dilbilimci Stephan Gerlach, Safiye Sultan'ın kökeni hakkında bilgi veren ilk kişilerdendir. Gerlach eserinde şöyle demektedir: "*Padişahın karısı olan sultan, şehzade henüz Manisa'da bulunduğu sırada kendisine Ferhad Paşa tarafından armağan edilen Bosnalı bir cariyeymiş.*"⁹ Gerlach, Safiye Sultan'ın Bosnalı olduğu bilgisini verirken bu bilgiyi nereden aldığını belirtmemektedir. Tarihçi Nicolae Jorga, Alberi'nin eserinden alıntılarla Safiye Sultan'ın Arnavut kökenli olduğu bilgisini vermektedir.¹⁰

Safiye Sultan'ın kökenini daha kuzeye götürenler de vardır. Tiepolo'dan alıntılarla Johann Wilhelm Zinkeisen, Safiye Sultan'ın Slovenyalı bir cariye olduğunu belirtir.¹¹ Yabancı kaynaklar arasında Safiye Sultan'ın kökeni hakkında bir fikir birliği yoktur. Yerli kaynakların büyük çoğunluğu ise, Safiye Sultan'ın kökeninden hiç bahsetmedikleri gibi çoğu zaman ismini dahi kullanmayıp, "*Valide Sultan Hazretleri*" diyerek geçiştirmişlerdir. Bu bakımdan Osmanlı haremî üzerine çalışanları en çok zorlayan konulardan biri köken mevzuudur denilebilir. Osmanlı kronik yazarlarının kadınları, özellikle saraylı kadınları eserlerinde geri planda tutmaları muhtemelen mahremiyet algısı ve saygıdan kaynaklanmaktadır.¹² Örneğin Safiye Sultan dönemi hakkında bize çok değerli bilgiler veren Selânikî Mustafa Efendi, eseri *Tarih-i Selânikî*'de Safiye Sultan'ın ismini çok az zikreder; isminin yerine *Vâlîde-i Pâdişâh-ı Cihân-Penâh Hazretleri* şeklinde bir tanımlamayla yetinir. Selânikî eserinde benzer şekilde Safiye Sultan'ın kökeni üzerine hiçbir bilgi vermemektedir. Selânikî sadece Safiye Sultan'ın merhum Ferhad Paşa'nın hânesinde, terbiye edildiği bilgisini

⁸ Maria Pia Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedenik'e Gönderilen Osmanlılar*, trc. Elis Yıldırım (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 15.

⁹ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578 II*, trc. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 637.

¹⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, trc. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 152.

¹¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, trc. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 283.

¹² Konuya Daha Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz. Hilmi Anaç, *Osmanlı İmparatorluğu Vak'anüvis ve Toplumsal Cinsiyet: Tarih-i Nâ'ima ve Târih-i Cevdet* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016). / Betül İpşirli Arçit, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, 1. Baskı (İstanbul: Kitap Yayınevi 2017).

vermektedir. Ama buraya nereden ve hangi dönemde geldiğini, sonrasında Topkapı Sarayı'na mı yoksa Manisa Sarayı'na mı gönderildiğini belirtmemektedir.¹³ Selânikî gibi dönemi ayrıntılı anlatan Peçevî, Solakzâde, Naîmâ, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ve Gelibolulu Mustafa Âli de eserlerinde Safiye Sultan'ın siyasi gücünden bahsetmekle yetinip kökenine hiç değinmemişlerdir. Eserlerinde Safiye Sultan'dan en çok bahseden iki kronik yazarı Selânikî ve Gelibolulu Mustafa Âli'dir. Selânikî, Tarih-i Selânikâ'de Safiye Sultan'ın oğluyla olan sıkı bağından ve yardımlarından bahseder. Gelibolulu Mustafa Âli ise, yazdığı eserlerde Safiye Sultan'ın Sultan III. Mehmed dönemindeki güçlü etkisine vurgu yapar.¹⁴

Osmanlı tarih yazarlarına karşılık Stephan Gerlach ile hemen hemen aynı tarihlerde (1574-1595) İstanbul'da bulunan ve III. Murad'ın hekimliğini yapan Domenico Hierosolimitano, Safiye Sultan'ın kökeni hakkında farklı bilgiler veren bir başka yabancı yazardır. Domenico, tıpkı Nurbanu Sultan için söylenenler gibi Safiye Sultan'ın Venedikli olduğunu belirtmektedir ve bilgiyi Venedik balyosunun raporlarına dayandırmaktadır.¹⁵ Safiye Sultan'ın Venedikli olduğuna ilişkin yıllarca tekrarlanan bilgilerin kaynağı buraya dayanmaktadır. Venedik balyosunun raporlarını tekrarlayanlar Safiye Sultan'ı Venedikli Baffo ailesine mensup olarak göstermişlerdir. Bu hata günümüz akademik yayınlarına kadar sirayet etmiştir. Lakin Venedik raporları arasında da bir tutarlılık yoktur. Venedik Elçisi Giovanni Mora 1590 tarihli raporunda Safiye Sultan için “Çerkes milletindedir” demektedir. Diğer bir Venedik elçisi olan Lorenzo Bernardo, 1592 tarihli raporunda Safiye Sultan için bir kaynak göstermeksizin “çok yüce hanım sultan Arnavut'tur.” demektedir.¹⁶

Büyük tarihçi Hammer de dâhil birçok modern tarihçi Safiye Sultan'ın Venedikli olduğunda karar kılmıştır. Osmanlı tarihi çalışmalarında öncü olan Ahmet Refik Altınay, Çağatay Uluçay ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Safiye Sultan'ın kökenini Venedik'e bağlamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi* eserinde sık sık

¹³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, haz. Mehmet İpsirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 437.

¹⁴ Abubekir S. Yücel, “Gelibolulu Mustafa Âli'nin Fusûl-i Hall ü 'Akd ve Usûl-i Harc u Nakd Adlı Eseri” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Aralık 2004): 131.

¹⁵ Domenico Hierosolimitano, *Bir Yahudi Doktorun Harem Saray ve İstanbul Hatıraları*, trc. Esmâ Selçuk Demir (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 40-43.

¹⁶ Ahmet Önal, Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı'nın İhtişamlı Yılları*. trc. Erendiz Özbayoğlu, 1. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 235.

Safiye Sultan'ın Venedikli Baffo Hanedanına mensup olduğunu yazmıştır.¹⁷ Tarihçi İlber Ortaylı da 2012 yılında "Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu Padişahın Evi Harem" sergisi için hazırlanan büyük Harem kataloğunda Safiye Sultan'ın Venedikli olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Harem konusunu ilk çalışanlardan olan tarihçi Norman Mosley Penzer de Safiye Sultan'ın Venedikli olduğunu belirtmektedir. Lakin Penzer'in eseri *Harem* günümüzde akademik olarak geçerliliğini yitirmiş bir kitaptır ve üzerindeki birçok tarihsel hata yeni çalışmalarla telafi edilmiştir.¹⁹ Penzer'in kitabı artık sadece Harem ile ilgili literatürün ilk örneklerinden biri olarak anılmaktadır. Safiye Sultan'ın kökeni konusunu inceleyen tarihçi Özlem Kumrular Safiye Sultan'ın Arnavut olduğu yönündeki bulguların ağır bastığını belirtmiştir. Kumrular'ın Lazaro Soranzo'nun *L'Ottomanno* eserinden aldığı bilgiye göre Safiye Sultan Arnavutluk'taki Ducanigi Dağları'nda Rezi adlı bir kasabadan geliyordu. Venedikli Balyos Giacomo Soranzo, Safiye Sultan için "*Padişahın bütün çocuklarının anası*" diyerek bir bilgi daha veriyor, Sinan Paşa'nın onun akrabası olduğunu belirtiyordu. Özlem Kumrular bu akrabalık tanımını memleketli olarak değerlendirerek Sinan Paşa ve Safiye Sultan'ın aynı yerden geldiğini ve bu yüzden Sinan Paşa'nın hızla yükseldiğini belirtmektedir.²⁰ Fakat Sinan Paşa'nın Safiye Sultan ile aynı memlekette olduğunu için yönetimde bulunduğunu söylemek güçtür.

Nurbanu Sultan'ın da Venedikli olduğunu düşünen Batılı yazarlar Nurbanu Sultan ile Safiye Sultan'ı kökenleri konusunu karıştırmış gözükmektedirler.²¹ Bu karışıklığa sebebiyet veren hatalardan biri Osmanlı saray protokolü ile Batı saray protokolündeki farklılıklardır. Batı'da kralın eşi olan kadın için kullanılan "*Kraliçe*" unvanı Osmanlı için geçerli değildir. Osmanlı'da padişah eşi farklı dönemlerde *hatun*, *haseki*, *birinci kadın*, *gözde* gibi unvanlarla anılmıştır. Osmanlı saray protokolünde Harem için en yüksek mevki Valide Sultanlık mevkiidir. Bu sebeple Batılı yazarların Osmanlı Haremi için isim ve mevkiileri karıştırmaları doğaldır. Örneğin 1591 yılında Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf'un İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinde olan Baron W. Wratislaw İstanbul'a dair yazdığı yazılarda Safiye Sultan için İmparatoriçe

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/ I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 122.

¹⁸ İlber Ortaylı, *Topkapı Sarayı Harem-i Hümayunu Padişahın Evi Harem*, (İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2012), 8.

¹⁹ N.M. Penzer, *Harem*, trc. Hakan Abacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 250.

²⁰ Özlem Kumrular, *Haremde Taht Kuranlar Nurbanu ve Safiye Sultan*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), 183.

²¹ İlhan Şahin, "Nurbânû Sultan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 250.

demektedir.²² Her ne kadar Valide Safiye Sultan'ın bu dönemde sarayın tek büyük kadını olarak bu unvanla anılması normal görünse de Batılı yazarların, Valide Sultan'ı İmparatoriçe olarak zikretmesi, sözü edilen karışıklığın en önemli nedeni olmalıdır.

Buraya kadar zikredilen bütün tarihçiler Safiye Sultan'ın kökeni hakkında farklı görüşler bildirmektedirler. Fakat hiçbir tarihçinin görüşü ne yazık ki sağlam bir temele oturmamaktadır. Araştırmacıların çoğu birbirine yakın bölgeleri zikretmektedir. Bu bölgeler; Arnavutluk, Bosna ve Venedik'tir. Safiye Sultan'ın bu üç bölgeden birinden gelme ihtimalinin yüksek olduğu kanaatindeyiz. Buna karşılık sultanın Çerkez olduğu yönündeki iddianın oldukça zayıf olduğunu belirtelim.

Safiye Sultan bu dönemde tıpkı Valide Nurbanu Sultan gibi Venedikliler ile sıkı bir diplomatik faaliyet içerisinde bulunmuştur. Venedikliler Valide Nurbanu Sultan döneminde edindikleri imtiyazları Safiye Sultan döneminde de devam ettirmek istemişler, Safiye Sultan ile iyi geçinmenin yollarını aramışlardır²³ Venedikliler, Venedik kökenli Harem Ağası Gazanfer Ağa ile de ilişkilerini sıkı tutarak Osmanlı diplomasisi içerisinde kendilerine müttelikler edinmişlerdir. Safiye Sultan ile Gazanfer Ağa'nın bu dönemde Sultan III. Murad üzerinde etkili isimler olması Venedik'in çıkarları için önemlidir.²⁴ Bu yüzden ilk Venedik raporlarının Safiye Sultan'a Venedikli demesi manidardır. Bahsi geçen coğrafyaların Venedik'e olan yakınlığı ise Safiye Sultan'a Venedikli demek için yeterli görülmüş olmalıdır.

1.2. Görünüşü

Safiye Sultan'ın mizacı ve görüntüsü hakkındaki bilgilerimiz de oldukça sınırlıdır. Konuyla ilgili kanaatlerimiz daha çok Safiye Sultan'ın resminin yer aldığı tablolara dayanmaktadır. Aşağıda bahsedeceğimiz tabloları çizenler, dönemin yaratılan güzellik algısından etkilenerek eserler meydana getirmişlerdir. Bir Osmanlı kadınının özellikle de saray haremine mensup bir kadının, aile üyeleri dışındaki erkekler tarafından yüzünün görülmesi imkânsızdır. Saraylı bir kadının özellikle de Valide Sultan'ın bu görünmezliği üzerine bize en değerli bilgiyi 2 Temmuz 1668'de İstanbul'da olan Fransız gezgin, Jean Baptiste Tavernier vermektedir. Tavernier, Sultan IV. Mehmed'in

²² Baron W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler*, trc. M. Süreyya Dilmen (İstanbul: AD yayıncılık, 1996), 148.

²³ Maria Pia Pedani. "Safiye's Household and Venetian Diplomacy", *Turcica* 32 (2000): 11.

²⁴ Tobias P. Graf, *The Sultan's Renegades Christian-European Converts to Islam and the Making of The Ottoman Elite, 1575-1610* (Oxford: Oxford Press, 2017), 189.

annesi Valide Hatice Turhan Sultan'ın Edirne'den İstanbul'a girişini şu şekilde anlatmaktadır: *“Arabanın her iki kapısında da sultanların dışarıdan görülmeden çevreyi seyretmelerini sağlayan küçük birer kafes penceresi vardır. Kapıların yanında iki hadımağa yürüyordu. Ne var ki, bütün bunlar, valide sultanın arabası geçerken arabaya bakmamaları ve kafalarını çevirmeleri için halka bağırılmasını engellemedi. Bu buyruğa harfiyen uymak yerinde olur: Özellikle İran'da, rastgele bir kılıç darbesi yememek için çok uzağa çekilmek gerek.”*²⁵ Bu nedenle müzeler ve özel koleksiyonlarda, başta Hürrem Sultan olmak üzere, birçok harem kadınının hayali tasviri bulunmaktadır. Safiye Sultan'ın da günümüze ulaşan sınırlı sayıda hayali tasviri mevcuttur.

Resim 1:

III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan

Kaynak: Pars Tuğlacı, *Osmanlı Saray Kadınları*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1985), 326.

²⁵ Jean Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, trc. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 159.

Resim 2:

III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan

Kaynak: Pars Tuğlacı, *Osmanlı Saray Kadınları*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1985), 326.

Resim 1, 2 ve 3'te görülen görseller, Pars Tuğlacı tarafından *Bibliothèque Des Arts Decoratifs (Süsleme Sanatları Kütüphanesi)* ve *Bibliothèque Nationale (Milli Kütüphane Paris)*'den temin edilmiştir. Safiye Sultan'a ait bu görseller tipolojik olarak birbirinin benzeri olmakla birlikte, bu arşivde bulunan Hürrem Sultan ve diğer sultanların görselleriyle de benzerlik göstermektedir. Takıları, başındaki hotozu, saray kıyafeti ve aksesuarları ile saraylı bir kadın imajı taşımaktadır. Çalışmamıza konulan bu çizimler Batılıların, harem/valide sultan için düşündüklerinin birer yansımasıdır. Bu çizimler genelde Batı monarşilerinde bulunan "kraliçe" imajının Osmanlı saray kadınlarından (haseki/valide sultan) çizimlerine aksetmiş halidir. Tarihi kaynakların bize aktardığı kadarıyla bir Valide Sultanın giyim tarzı mevkiine yaraşır bir gösterişte olduğu gibi, Harem dâhilinde oldukları zaman başlarında bir başörtüsü ve hotoz bulunurdu. Başlarına veya alınlarına işlenmiş kumaşlardan kaşbastı bağlarlardı. 15. ve 16. yüzyıl kadın giyimini tamamlayan bu kaşbastılar müzelerimizde bulunmaktadır. Örneğin **Fotoğraf: 1** deki kaşbastı Sultan III. Murad Türbesi'nden Topkapı Sarayı'na getirilmiştir. Sultan III. Murad Türbesi'nden getirilmesi sebebiyle bu kaşbastının Safiye Sultan'a ait olma ihtimali vardır. Valide sultanlar Harem dışında buldukları zaman ise yaşmak ve ferace ile başlarını örterlerdi. Üzerlerinde ağır kumaşlarla göğsü ve kolları

kapalı bir *ferace*, geniş yakalı *atlas* bulunurdu. Altlarına *sevai* (ipek) şalvar giyer, ayaklarına ise gayet gösterişli olan *mengup* denilen ayakkabıları giyerlerdi.²⁶

Osmanlı kadınının özellikle de saray kadınlarının portre/heykelinin yapılması toplumsal/kültürel normlarla kısıtlanmıştır. Kadının tasviri belirli çerçevelerde ve genelde anonimleşerek sadece minyatür sanatına yansımıştır. Bu sebeple Türk tasvir sanatı içerisinde anonimleşmeden yer bulamayan kadın, bu hayali tasvirlerle karşımıza çıkmaktadır. Neticede Safiye Sultan'ın çizimleri de hayali bir portre niteliğindedir.

Fotoğraf 1:

Sultan III. Murad Türbesi'nden Topkapı Sarayı'na Getirilen Kaşbastı

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, *TSM.* 31/1744.

²⁶ Emin Cenkmn, *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948), 78.

Resim 3:

III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan

Kaynak: Pars Tuğlacı, *Osmanlı Saray Kadınları*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1985), 325.

Resim 4:

**III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Valide Safiye Sultan'a Atfedilen
Tablo**

Kaynak: Necdet Sakaoğlu, "Safiye Sultan" Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi
(İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), II: 483.

Safiye Sultan'a atfedilen **Resim 4**'deki eser 18. yüzyıla ait anonim bir tablodur. **Resim 5**'te görüldüğü gibi tablonun sol üst köşesinde Latince "Agripinna Baffo Amurath Uxor" yazmaktadır. Anlamı *Baffo Murad'ın Eşi*'dir. Daha önce yazdığımız gibi burada da bir yanlışlık söz konusudur. Sultan Murad'ın eşi diyerek Safiye Sultan'ı belirtmişlerdir. Lakin Safiye Sultan'ın Baffo ailesine mensup olduğuna dair bir kanıt

bulunmamaktadır. Yukarıda değindiğimiz üzere, dönemin yazarları tarafından Nurbanu Sultan'ın bu aileden olduğu yazılmıştır.²⁷ Nurbanu Sultan'dan sonra Safiye Sultan'a atfedilen Venedikli olma mevzusu burada daha da ileri giderek Nurbanu Sultan ile Safiye Sultan aynı aileden gelmiş gösterilmiştir. Tablo, 15. yüzyılda yaşamış olan, Hürrem Sultan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın tablolarını çizen Venedikli Tiziano Vecellio'nun (Titian) üslubuna benzemektedir. Tabloda çizilen kişi (Nurbanu veya Safiye Sultan) başında sorguçlu hotozu ve inci işlenmiş kıyafetiyle tasvir edilmiştir.

Resim 5:

**III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Safiye Sultan'a Atfedilen
Tablodan Yazı Ayrıntısı.**

Kaynak: Necdet Sakaoğlu, "Safiye Sultan" *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), II: 483.

²⁷ J. Deny, "Vâlîde Sultan", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 13: 179.

Resim 6:

Ressam Tintoretto Tarafından Çizilen 1560 Tarihli Tablo

Kaynak: Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı III*(Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 1382.

Safiye Sultan'a atfedilen diğer bir resim ise, Venedikli ressam Tintoretto'nun 1560'da çizdiği resimdir. **Resim 6** Jacobo Tintoretto, Venedik'te büyük ressam Titian'ın atölyesinde çalışmıştır. Resim Batı müzelerinde "*Ritratto di donna vestita all'orientale*" olarak kataloglanmıştır. Yani oryantal giyinmiş kadın portresi, daha önce Titian tarafından çizilen Hürrem ve Mihrimah Sultan tablolarıyla benzerlikler göstermektedir. Tintoretto'nun Titian atölyesinden çıkması sebebiyle bu doğaldır. Resme atfedilen 1560 tarihi Safiye Sultan'ın hasekilik dönemine denk gelmektedir. Bu yüzden resmindeki kişinin o tarihlerde valide sultan olan Nurbanu Sultan olma ihtimali de vardır.

1.3. Cariyelikten Başhasekiliğe

Osmanlı Sultanları zaman içerisinde gelişen ve değişen bir üreme politikası benimsemiştir. Bu politikada İslami kurallar esas alınarak kendine has bir sistem oluşturulmuştur. Devletin kurulduğu erken dönemde Osmanlı Padişahları siyasi evlilikler yapmıştır. Artık bu siyasi evliliklere gerek kalmadığı, devletin güçlü olduğu dönemde kadınlarla nikâhlanma nadir olarak görülse de üreme politikası cariyeler/köleler üzerinden yürütmüştür. İslam dini Müslüman erkeğe 4 eş hakkı tanımının yanında sınırsız sayıda köleye/cariyeye hakkı da tanımıştır. Osmanlı Sultanlarının kuruluş devrindeki ve son dönemindeki bazı Çerkez hür Müslüman kadınlarla evlilikleri istisna sayılırsa devletin yıkılışına kadar, zaman zaman değişen cariye sayıları ile hanedanın devamı sağlanmıştır. Bu sayede çoğu Osmanlı sultanı yasal bir eş edinmeyerek kanla gelen soyluluğu ve siyasi imtiyazlarını eşiyle paylaşmamıştır. Dini her ne olursa olsun cariyeden doğacak olan çocuk Müslüman ve Osmanlı soyundan olacağı için bu sistem bir tehlike arz etmemiştir. Getirilen cariyenin kökeni ve ailesi ile olan bağının kopması, Osmanoğulları'na kız vermekle ayrıcalık kazanacak bir aile tehlikesinin önünü kesmiştir.

Safiye Sultan da Osmanlı topraklarına getirilip III. Murad'ın şehzadeyken haremine cariye statüsünde alınmıştır. Safiye Sultan'ın kim tarafından ve hangi tarihte Manisa Sarayı'na gönderildiği tartışmalıdır. Yukarıda belirttiğimiz üzere Venedik kaynakları Safiye Sultan'ın Ferhad Paşa tarafından Manisa Sarayı'na gönderilerek Şehzade Mehmed'e hediye edildiğini belirtmektedir. Selânikî ise Safiye Sultan'ın Ferhad Paşa hanesinde terbiye edildiğini bildirmektedir. Bu iki bilgi, sultanın Manisa Sarayı'na getirilişindeki Ferhad Paşa'nın rolünü açıkça ortaya koymaktadır

Resim 7 :

Manisa Şehri ve Manisa Sarayı'nı Gösteren Minyatür.

(Tâlikizâde, Şemâilnâme-i Âli Osmân, TSMK, III. Ahmed Ktb. nr 3592, 10b-11a.).

Kaynak : Cengiz Gürbıyık, “Manisa Sarayı’ndan Ulupark’a Bir Dikilitaşın Öyküsü”, *Geçmişten Günümüze Manisa III.* (2018): 1651.

Osmanlı Saray geleneğinde hanedanın devamını sağlamak üzere kurgulanan hanedan erkekleri ile cariyeler arasındaki ilişkiyi yönetme görevi mevcut valide sultanın sorumluluğundadır. Aynı zamanda hanedan kızlarının evliliği, şehzadelerin doğumu ve sünneti gibi törenler, teşrifat gereği valide sultanın kontrol ve himayesinde olmaktadır. Cariyelerin hareme alımı ve padişah için seçilen cariyelerin eğitimi haremde gerçekleşirken, tüm faaliyetler haremın başı sıfatıyla valide sultanın bilgi ve yönlendirmesiyle yürütülür. Safiye Sultan’ın Ferhad Paşa tarafından Manisa Sarayı’na gönderilmiş olma ihtimali gibi, hanedanın devamındaki rolü sebebiyle, Tarihçi Alphonse de Lamartine’nin eserinde belirttiği gibi, Safiye Sultan’ın Valide Nurbanu

Sultan tarafından da Manisa Sarayı'na gönderilmiş olma ihtimali vardır.²⁸ (Bu saraydan yer üstünde günümüze kadar ulaşan tek bina, **Fotoğraf 2**'de görülen Fatih Kulesi'dir.)

Fotoğraf 2:

XX. Yüzyıl Başlarında Manisa Sarayı'ndan Kalan Fatih Kulesi.

Kaynak: Cengiz Gürbıyık, “Manisa Sarayı’ndan Ulupark’a Bir Dilitaşın Öyküsü,” *Geçmişten Günümüze Manisa III*. (2018): 1652.

III. Murad'ın Safiye Sultan'a nikâh kıyıp kıymadığı tartışmalıdır. Dönemin tarihçisi Selânikî nikâh kıyıldığını söylese de Venedik kaynakları nikâh kıyılmadığını belirtmektedirler.²⁹ Selânikî gibi Mustafa Âli de Safiye Sultan'dan padişahın nikâhlı eşi olarak bahsetmektedir.³⁰ Çağdaş Osmanlı kaynaklarının nikâh kıyıldığına ilişkin verdiği bilgiler kabul edilebilir görülmektedir. Nikâhın ne zaman yapıldığı belirsiz olsa da o tarihten itibaren Safiye Sultan'ın pozisyonunun güçlendiği, şehzadenin eşi konumuna yükseldiği muhakkaktır.

²⁸ Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, trc. Serhat Bayram (İstanbul: Toker Yayınları, 1991), 518.

²⁹ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, 7.Baskı trc. Ayşe Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 131-132.

³⁰ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, 307.

Sultan III. Murad'ın Safiye Sultan dışındaki eşleri hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Safiye Sultan dışında üç kadın daha kayıtlara geçtiyse de kendileri hakkında bilgi sahibi değiliz. Bu üç kadın Şems-i Ruhsar Haseki, Şah-ı Huban Haseki, Naz Perver Haseki'dir. Bu üç kadından Şems-i Ruhsar Haseki Rukiye Sultan'ın annesidir ve Medine'de vakfı vardır.³¹ Sultan III. Murad'ın hasekileri, kız ve erkek çocukları hem sayı bakımından hem de isimleri açısından tartışmalıdır. Dönemin Venedik elçisi Giovanni Moro 1590 yılında Venedik Senatosuna sunduğu raporda, Sultan III. Murad'ın bu dönemde, ölenler hariç 5 erkek 13 de kız çocuğuna sahip olduğunu belirtmektedir.³²

Padişahla ilgili DİA'daki maddede Sultan III. Murad'ın vefatı sırasında kırk dokuz çocuğunun hayatta olduğu, yedi cariyenin de hamile olduğu vurgulanmaktadır.³³ Dönemin tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âli, Sultan III. Murad'ın on dokuz erkek, yirmi sekiz de kız çocuğunun olduğunu söyleyerek erkek olanların isimlerini şöyle sıralamaktadır: Şehzade Mehmed, Mustafa, Bayezid, Osman, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakub, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkut, Ali, İshak, Ömer, Alaüddin ve Davud.³⁴ Sultan III. Murad'ın kız çocukları ise Ayşe, Fahri, Fatma, Rukiye, Mihriban sultanlardır. Bu hanım sultanlardan Ayşe Sultan, Safiye Sultan'dan olma kızıdır. Ayşe Sultan 1586 yılında Kanijeli İbrahim Paşa ile evlenmiştir. Paşanın ölmesi üzerine 1601 yılında Yemişçi Hasan Paşa ile nikâhlandı, bu paşanın da öldürülmesi üzerine Güzelce Mahmut Paşa ile evlendirildi.³⁵ Necdet Sakaoğlu Fatma Sultan için de Safiye Sultan'ın kızı demektedir. Fatma Sultan 1595 yılında Kaptan-ı Deryâ Halil Paşa ile evlendirilmiştir.³⁶ Venedik Elçisi Lorenzo Bernardo, 1592 tarihli raporunda Sultan III. Murad'ın Safiye Sultan'dan olma çocuklarını Şehzade Mehmed, Ayşe ve Fatma Sultanlar olarak belirtmektedir. Bernardo, yine aynı raporunda Sultan

³¹ Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda Kölelik Cârîyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 1995), 329.

³² Ahmet Önal, Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı'nın İhtişamlı Yılları*. trc. Erendiz Özbayoğlu, 1. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 16.

³³ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 28: 175.

³⁴ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet Devirleri I*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları no:1212, 2000), 174.

³⁵ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011), 74-76. Orhan F. Köprülü, "Hasan Paşa Yemişçi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 342.

³⁶ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Vâlîde Sultanlar, Hâtonlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler*, 4. Baskı (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2011), 279.

III. Murad'ın 35 cariyeden 50'den fazla çocuğu olduğunu, çoğunun öldüğünü 7 erkek ve 30 kız çocuğunun hayatta kaldığını söylemektedir.³⁷

Tarihçi Alderson Sultan III. Murad'ın aile tablosunu çok daha ayrıntılı vermiştir. Bu tabloda Şehzade III. Mehmed, Ayşe Sultan ve Fatma Sultan'ı Safiye Sultan'dan olma göstermektedir.³⁸ Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Kiraz Ahmed Paşa'nın, *Âl-i Osman veyahud Hanedan-ı Osmanî Hazeratı* eserinde Sultan III. Murad'ın zevcelerini Safiye Sultan, Şahuban Hatun, Şahi Hatun ve Zerefşan Hatun olarak göstermektedir. Bu eserde Safiye Sultan'ın doğum tarihi 952 (1545/1546) ölüm tarihi ise 1014 (1605/1606) olarak verilmiştir. Muhtemelen ilk bölümde bahsettiğimiz tarihi kaynaklardan faydalanarak yazar Safiye Sultan'ın doğum ve ölüm tarihini hatalı bir biçimde kaydetmiştir. Bu yazma eserde, Sultan III. Murad'ın dört kadından başka 40 gözdesi ve 500 cariyesi olduğu kayıtlıdır. Ancak bu rakamlar oldukça abartılı görünmekte ve eserin güvenilirliğine halel getirmektedir³⁹

Nitekim döneme ait harc-ı hassa defterleri bu yazma eserde yer alan bilgilerle çelişmektedir. Harc-ı hassa defterlerindeki cariyeye sayıları eserde verilen rakamdan oldukça aşağıdadır. 990 (1582/1583) yılında Eski ve Yeni Saray'daki cariyeye sayısı 250'yi geçmemiştir. **EK 1** 994 (1585/1586) tarihli başka bir Harc-ı Hassa⁴⁰ defterinden Sarây-ı Cedîd'de 165 ve Sarây-ı Atîk'te 148 olmak üzere toplam 311 cariyenin olduğunu öğrenmekteyiz.⁴¹

1.4. Valide Sultan Olma Şansı: III. Mehmed'in Doğumu ve Sünneti

Safiye Sultan 7 Zilkade 973 (26 Mayıs 1566) tarihinde, III. Mehmed'i Manisa Sarayı'nda dünyaya getirdi. Adını o sırada Zigetvar Seferi'nde olan dedesi Kanuni Sultan Süleyman koydu.⁴² III. Mehmed şehzadeliliğinin ilk yıllarını babasının yanında Manisa'da geçirdi. Babası Sultan III. Murad'ın 1574'te padişah olup sancaktan

³⁷ Ahmet Önal, Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı'nın İhtişamlı Yılları*. trc. Erendiz Özbayoğlu, 1. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 100, 101.

³⁸ A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, trc. Hakan Abacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018) 194-195.

³⁹ Kiraz Ahmed Paşa. *Âl-i Osman veyahud Hanedan-ı Osmanî Hazeratı*, (müellif hattı). Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Kısmı, 2173, 27.

⁴⁰ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*, nr. 422.

⁴¹ BOA, *Bâb-ı Defteri Başmukataa Kalleme (D. BMK)*, nr. 22450. s.10.

⁴² Feridun Emecen, "Mehmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 407.

ayrılışından bir yıl kadar sonra Harem halkıyla İstanbul'a geldi. Sancağa çıkarılacağı güne kadar sarayda annesinin denetiminde kaldı.⁴³

6 Cemâziyelevvel 990'da (29 Mayıs 1582) kendisi için İstanbul da büyük bir sünnet düğünü yapıldı. Sünnet için At Meydanı aylar öncesinden hazırlandı. Padişah ise sünnet düğününü bu meydanda bulunan İbrahim Paşa Sarayı'ndan izledi. Bu sünnet düğünü için, Mekke-i Mükerreme Şerifi'ne, Kırım Hanı'na, Hindistan'a ve daha birçok hükümdara davet mektupları gönderilmiştir.⁴⁴ Dönemin tarihçisi Solakzâde, eserinde sünnet düğününü ve yaşanan debdebeyi ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. İstanbul'daki hazırlıkları ve Şehzade'nin atıyla, devlet ricaliyle beraber At Meydanı'ndaki İbrahim Paşa Sarayı'na gelişini anlattıktan sonra şöyle demektedir: *"Böyle her parlak günlerde, güneşin doğuşundan batışına kadar, bölük bölük sanâyi' ve işletmeleri ile pişkeşlerini verip san'atlarını gösterirlerdi. Kırk güne kadar, bu tarz üzere, zengin ve fakire yemekler sunuldu. Geceleri ise, fişenk seyirleri oldu. Bazan hisarlar ve bazan da dağların sûretlerini yakıp, feleğin burçlarını, hesaba gelmez kıvılcımlarla müzeyyen eylediler. Kırkıncı gecede, sünnet işi nihâyet buldu. Şehzâde hazretlerini Cerrah Mehmed Paşa sünnet eylediler. Bundan sonra on iki gün daha sevinçli günler yaşandı. Şehzâde hazretleri sünnet olduğunda on altı yaşında idi."*⁴⁵

Sünnet işlemini gerçekleştiren Cerrah Mehmed Paşa, kesilen deri parçasını Haseki Safiye Sultan'a, kesim işlemini gerçekleştirdiği usturayı da yine altın bir tepsi içerisinde Valide Nurbanu Sultan'a takdim ederek işlemin sorunsuz geçtiğini müjdelemiştir.⁴⁶

Cerrah Mehmed Paşa Padişah III. Murad tarafından on bin altın ve som altından bir ibrikle leğen, otuz top kumaş ve birkaç hilat ile taltif edilmiştir. Şehzadenin annesi Haseki Safiye Sultan da Cerrah Mehmed Paşa'ya üç bin altın göndermiştir.⁴⁷

⁴³ Feridun Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II*, 2. Baskı (İstanbul: İsam Yayınları, 2018), 94.

⁴⁴ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühnü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet Devirleri I*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları no:1212, 2000), 192-193.

⁴⁵ Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi, *Solak-Zâde Tarihi II.*, haz. Vahid Çabuk, 1. Baskı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 339-340.

⁴⁶ Mehmet Arslan, "Osmanlı'da Muhteşem Bir Şenlik: Şehzade Sultan Mehmed'in (III. Mehmed) Sünnet Düğünü", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014) 11: 875.

⁴⁷ Mücteba İlgürel, "Zirveden Dönüş: II. Selim'den III. Mehmed'e", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014) 9: 656. (Mehmet Arslan 3 bin altın gönderen kişinin Valide Nurbanu Sultan olduğunu belirtmektedir.) Sünnet düğününü gün gün kaydeden İtalyanca belge için bkz. Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*1. Baskı (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 55-59.

Sünnet şenliği Osmanlı İstanbul'unun o dönemki vaziyetini, esnafını, insanların yaşayış ve eğlence şekillerini anlamak açısından önemli bir etkinlikti. Sultan III. Murad döneminde Osmanlılar güçlü bir devlettir. Devletin ihtişam ve debdebesi bu sünnet düğünü sayesinde gözler önüne serilmiştir. Tarihçi Peçevi⁴⁸ ve Selânikî⁴⁹ de eserlerinde bu sünnet düğününü ayrıntılı bir biçimde anlatmışlardır. İki tarihçi de bu düğündeki olayların ve düzenlenen eğlencelerin anlatılması durumunda eserlerine sığmayacağını düşünmektedirler.

Osmanlı döneminde sultanın çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan eserlere “*Surnâme*” denilmektedir. Şehzade Mehmed için yapılan bu sünnet töreni için Mustafa Âlî Efendi'nin ve İntizâmî'nin yazdığı eserler surnamelerin en meşhurlarındandır.⁵⁰ Bu düğünü padişah ve şehzadeler İbrahim Paşa Sarayı'nın şahnişininden izliyor ve belirli zamanlarda halka para saçıyorlardı. Harem halkı bu düğüne elli üç araba ile gelmişti. İbrahim Paşa Sarayı'nın birinci avlusunun meydana bakan seti üzerine oturtulmuş kırmızı kafesli köşk düğün törenlerini izlemesi için Valide Nurbanu Sultan ile Haseki Safiye Sultan'a ayrılmıştır.⁵¹

1.5. Padişah Eşi Olarak Safiye Sultan

Manisa Sarayı'nda Şehzade Mehmed'i dünyaya getirerek sarayda sözü geçen bir kadın haline gelen Safiye Sultan, eşi Sultan III. Murad'ın (8 Ramazan 982'de -22 Aralık 1574) tarihinde tahta geçmesiyle Topkapı Sarayı'na gelmiştir. Safiye Sultan'ın Topkapı Sarayı'ndaki ilk yılları zor geçmiş olmalıdır, çünkü Safiye Sultan Topkapı Sarayı'na geldiği vakit sarayda devrin validesi Nurbanu Sultan bulunmaktaydı. Nurbanu Sultan ve kızları İsmihan ile Gevherhan Sultan dönemin güçlü kadınlarıydı. Bu güçlü kadınlara yaşı ilerlemiş olan Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan da dâhildi.⁵² Bu güçlü kadınlar Sultan III. Murad'ın tek bir kadına, yani Safiye Sultan'a bağlı kalmasını istemiyorlardı. Valide Nurbanu Sultan, kızı İsmihan Sultan ve eşi Sokullu Mehmed Paşa, Nurbanu'nun diğer kızı Gevherhan Sultan ve III. Murad'ın halası Mihrimah

⁴⁸ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi II*, 2.Baskı, haz. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 64-68.

⁴⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 I*, 131-135, 138, 313.

⁵⁰ Hatice Aynur, “Surnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 565.

⁵¹ Bu renkli ve debdebeli düğün de geçen eğlenceler ve esnaf alayları için bkz. Nurhan Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*, (İstanbul: Koç Kültür Sanat Yayınları, 1997), 22.

⁵² Ali Akyıldız, “Safiye Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 472.

Sultan görünürde bir ittifak oluşturmuşlardı. Bu dönemde sarayda kethüda olan Canfedâ Hatun da bu ittifakın içinde olsa da daha sonradan Safiye Sultan'ın güvenini kazanmıştır.⁵³ Çıkarlara dayalı bu ittifak karşısında Haseki Safiye Sultan yalnız görünmektedir. 1587 yılında İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Giovanni Moro' raporunda Safiye Sultan için “Şimdi şehzadenin annesi olarak sahip olduğu iktidarla bazen, büyük bir saygıyla da olsa devlet işlerine karışıyor ve bilge ve sağduyulu kadın olarak kendisine değer veren majesteleri tarafından sözü dinleniyor.”⁵⁴ Demektedir. Safiye Sultan bu ittifak karşısında şimdilik yalnız görünse bile eşi olan Sultan III. Murad tarafından büyük bir saygı ve sevgi görecer siyasette etkin olmaya başlamıştır.

Bu dönemde Topkapı Sarayı Haremi'nde bulunan kadınların kimler olduğunu ve hangi statüde bulduklarını görmek için dönemin harc-ı hassa defterlerine bakılmıştır.

EK 2 ve EK 3 incelendiğinde dönemin en yüksek ücretlerini alan kişi Valide Nurbanu Sultan'dır. Başhaseki sıfatıyla Safiye Sultan, ondan sonra gelmektedir. Statüye uygun olarak Nurbanu Valide Sultan'ın kızları ve Safiye Sultan'ın kızları eşit ücretlerle izlemektedir. Bu döneme ait harc-ı hassa defterinden öğrendiğimiz kadarıyla 26 tanesi Topkapı Sarayı'nda, 45 tanesi de Eski Saray'da olan Enderun Ağası bulunmaktadır.⁵⁵ **EK 4**'te 990 (1582/1583) yılında Enderun'da bulunan sultanların me'külât bahâları görülmektedir. Hanım sultanlar Ramazan ayında diğer aylara nazaran daha yüksek tahsisat almışlardır.⁵⁶ **EK 5 ve 6**'da bu dönemde hanım sultanlara verilen yazlık ve kışlık kıyafetler için yapılan ödemeleri görmekteyiz.⁵⁷ Tüm veriler bizlere dönemin Harem mensuplarını ve onların statüsünü göstermesi bakımından önemlidir.

Tahta geçen Sultan III. Murad'ın ilk yaptığı iş saraydaki kardeşleri Şehzade Mustafa, Şehzade Osman, Şehzade Süleyman, Şehzade Selim ve Şehzade Mehmed'i öldürtmek oldu.⁵⁸ 15. ve 16. yüzyıllar Osmanlı hanedanı için değişimin yaşandığı yıllardır. Bu yüzyıllara kadar şehzadeler belirli bir tecrübe edinmek amacıyla sancaklara gönderilmekteydi. Safiye Sultan'ın oğlu III. Mehmed sancağa çıkan son şehzade

⁵³ Mehmet İpşirli, “Canfedâ Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 150.

⁵⁴ Ahmet Önal, Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı'nın İhtişamlı Yılları*. trc. Erendiz Özbayoğlu, 1. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 16.

⁵⁵ BOA, MAD, nr. 422.

⁵⁶ BOA, MAD, nr. 148.

⁵⁷ BOA, MAD, nr. 487.

⁵⁸ Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Künhü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet Devirleri I*, 173.

olmuştur. “1617 yılından itibaren Osmanlı şehzadeleri için saray içinde kafes denilen kapalı bir hayat başlamış. Bunda III. Mehmed’in vefatından sonra yerine geçecek şehzadelerin küçük yaşta olması da rol oynamıştır. I. Ahmed’in tahta çıkışı esnasında yaşı küçük olduğundan yerine bir veliaht bırakıp bırakmayacağını henüz bilinmemesi saraydaki şehzadelere dokunulmamasını sağlamıştır. III. Mehmed’in tahta çıktığında on dokuz kardeşini öldürtmesinin halk ve idareciler nezdindeki tepkilerin de bir ölçüde bunda etkisi olmuştur.”⁵⁹ Osmanlı şehzadelerinin eğitiminde ve tahta geçme biçiminde yaşanan bu değişimle kadınların yönetimde nüfuzu artmıştır. Sarayda küçük şehzadeleriyle bulunan kadınlar yönetimde öncekinden daha fazla rol oynamaya başlamışlardır. Özellikle hanedanın en büyüğü sıfatıyla “Valide Sultan” ve ondan sonra *Başhaseki* (İlk şehzade sahibi kadın) sarayda etkin bir rol oynuyordu.⁶⁰ Sanılanın aksine 17. yüzyılda valide sultanlar Osmanlı’nın girdiği bu kaotik ortamın sorumlusu değildi. Valide sultanlar bu dönemde hanedanı bir arada tutarak ciddi bir rol üstlenmiş, hareme kapatılan deneyimsiz küçük yaştaki şehzadelerin/padişahların yol göstericileri olmuşlardır. Özellikle bu dönemde hanedanın soyunun kesilmesi tehlikesi gibi ciddi sorunlarla uğraşmışlardır. Bu problemleri hanedanın en kıdemlisi olarak valide sultanlar çözmüştür. Dönemin önemli tarihçisi Mustafa Âli’nin Safiye Sultan’ın Osmanlı düzenini bozacak girişimlerden kaçındığı ve oğlunun şanına hanel getirmeme konusundaki hassasiyetine vurgu yapması, bu bakışı desteklemektedir.⁶¹

⁵⁹ Haldun Eroğlu, “Şehzade”, (2. Bölüm), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 2. Bölüm, 38: 482.

⁶⁰ Carter Vaughn Findley, “Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu”, *Siyasi Kültür ve Büyük Haneler*, Ed, Suraiya Faroqhi (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 101.

⁶¹ Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, trc. Ayla Ortaç (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 185. Murat Kocaaslan, *Kösem Sultan Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar’daki Külliyesi* 1. Baskı (İstanbul: Okur Kitaplığı, 2014), 69.

Fotoğraf 3:

Topkapı Sarayı Harem. III. Murad Has Odası

Kaynak: Mustafa Altun Arşivi 2015.

BÖLÜM 2: VALİDE SAFİYE SULTAN

Hall ü akd-i milk ü millet dürr-i dendânundadır

Dillerün cem‘iyyeti zülf-i perîşânundadır

Nev’î, k. 24/1.

“Millet ve memleket işlerinin görülüp neticelendirilmesi iki dudağının arasındadır; gönüllerin bir araya gelmesi dağınık saçlarındadır.”⁶²

2.1. Valide Sultan Oluşu

Osmanlı sarayında en fazla itibar gösterilen kadınlar, şüphesiz padişahların anneleriydi. Bu itibarın iki sebebi vardır. Bunlardan ilki İslam inancında⁶³ ve Türk kültüründe anneye, daha genel manayla kadına verilen değerdi. İkincisi ise Valide Sultanların sarayın yönetiminde ve hatta siyasette edindikleri roldü. Bu iki faktör Osmanlı sarayında padişah annesine önemli bir mevki kazandırmıştı. Osmanlı Padişahlarının anneleri “*Valide Sultan*” unvanını kullanmaktaydı. *Valide Sultan* unvanının daha önceleri nadir olarak kullanılsa da yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması, Sultan III. Murad döneminde Nurbanu Sultan içindir.⁶⁴ Bu unvan dışında valide sultanlar çeşitli yazışmalar ve kitabelerde itibar ve nüfuzunu temsil eden farklı unvanlar da kullanmışlardır. Bu unvanlara örnekler şunlardır: “*Devletli inâyetli veliyy-i ni’me, vâlide sultan-ı âli-şân dâmet ismetühâ ve zâdet iffetühâ efendimiz hazretleri, Sedef-i dürr-i hilâfet, Firdevs-aşiyân, kıdvetü’l-muhadderât tâcü’l-muhassenat sedef-i dürr-i hilâfet adn-i cevher-i saltanat ü tacdâri vâlide-i şah-ı cihân, ismet-penâh-ı iffet-destgâh devletli saadetli, mehd-i ulyâ-yı saltanat, sâhibetü’l-makâm, seyyidetü’l-muhadderât, tâc-ı mestûrât, refi’atü’l-d-derecât, ümmü’l-mü’minîn.*”⁶⁵

⁶² Ali Cançelik, *Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 221.

⁶³ Osmanlı Öncesi Türk İslam Devletlerinde Kadın hükümdarları ayrıntılı incelemek için bkz. Bahriye Üçok, *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*, 2. Baskı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993)

⁶⁴ Ali Akyıldız, *Harem’in Padişahı Valide Sultan, Harem’de Hayat ve Teşkilât*, 1. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 362. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bostanzâde Yahya, *Duru Tarih*, haz. Necdet Sakaoğlu (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 77.

⁶⁵ Betül İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*, 1. Baskı (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 40-41.

Osmanlı tarihinde oğlunun tahta geçtiğini gören 23 *valide sultan* vardır. Diğer 13 valide ise oğulları tahta geçmeden ölmüştür. Osmanlı Sarayında valide sultanlık makamına yükselen kadınlar kronolojik olarak şu şekildedir:

1. *Orhan Bey'in annesi Mal Hatun,*
2. *I. Murad'ın annesi Nilüfer Hatun,*
3. *I. Mehmed'in annesi Devlet Hatun,*
4. *Fatih Sultan Mehmed'in annesi Hümâ Hatun,*
5. *II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun,*
6. *Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan,*
7. *III. Murad'ın annesi Nûrbânû Sultan,*
8. *III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan,*
9. *I. Ahmed'in annesi Hândan Sultan,*
10. *I. Mustafa'nın annesi (ismi bilinmiyor),*
11. *II. Osman'ın annesi Mâhfirûz Sultan,*
12. *IV. Murad ve Sultan İbrahim'in annesi Mâhpeyker Kösem Sultan,*
13. *IV. Mehmed'in annesi Hadîce Tarhan (Turhan) Sultan,*
14. *II. Süleyman'ın annesi Sâliha Dilâşûb Sultan,*
15. *II. Mustafa ve III. Ahmed'in annesi Râbia Gülnûş Emetullâh Sultan,*
16. *I. Mahmud'un annesi Sâliha Sultan,*
17. *III. Osman'ın annesi Şehsüvâr Sultan,*
18. *III. Selim'in annesi Mihrişâh Sultan,*
19. *IV. Mustafa'nın annesi Ayşe Sîneperver Sultan,*
20. *II. Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan,*

21. Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Sultan,

22. Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyâl Sultan,

23. V. Murad'ın annesi Şevkefzâ Sultan,⁶⁶

Sultan II. Abdülhamid'in validesi II. Abdülhamid tahta çıkamadan küçük yaşta vefat ettiği için, kendisini büyüten analığı Perustu Hanım'ı valide sultan yerine koysa da Osmanlı tarihinin son valide sultanı V. Murad'ın annesi Şevkefzâ Sultandır.

Valide sultanın kullandığı “sultan” unvanı asalete dayanmadan kullanılan tek unvandı. Padişah kızları ve şehzadeleri bu unvanı kan bağıyla almışlardır. Valide Sultan ise kendisine verilen *sultan* sıfatını şehzadesinin tahta çıkmasıyla almaktaydı.

“Tahta çıkan padişahın sağ olan annesi için kullanılan bu unvan vâlide-i pâdişâh, vâlide-i saâdetpenâh, mehd-i ulyâ-yı saltanat şeklinde de geçmektedir. Kösem Sultan için “ümmü’l-mü’minîn”, Pertevniyal Sultan için “ümmü’l-cihân” sıfatları kullanılmış, Defterdar Sarı Mehmed Paşa, ölümü vesilesiyle Hatice Turhan Sultan’ı “devletin bir rükn-i rekîni” diye nitelemiştir. Hânedanın haremdeki en yüksek temsilcisi ve harem hiyerarşisinin en yetkili kişisi olan vâlide sultan izin vermedikçe yanına yaklaşılmaz, hitap edilmez ve önünde oturulmazdı. Huzurunda ayakta durmaya “el pençe durmak” veya “divan durmak” denilirdi. İlk dönemlerde oğullarına “beyceğizim”, daha sonraları “aslanım” diye hitap etmişlerdir.”⁶⁷

Osmanlı tarihinde valide sultanlara verilen bu değeri ve itibarı, Topkapı Sarayı harem bölümünden de okumak mümkündür. Hiyerarşinin vurgulandığı bu mekân, valide sultanı en yukarıya taşımaktadır. Harem içinde yaşanan bir mekân olduğu için tabii olarak yüzyıllarca bazı değişimler geçirmiştir. Değişmeyen tek şey ise valide sultan dairesinin yüksek konumu olmuştur. Valide sultan dairesi, haremde hünkâr has odasından sonraki en gösterişli daire olduğu gibi aynı zamanda en büyük taşlığa sahip dairesidir. Valide sultan dairesinin merkezinde büyük kubbeli taht odası bulunmaktadır.

⁶⁶ J. Deny, “Vâlide Sultan”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986), 13: 183-185. Sultan I. Mustafa'nın annesinin ismini vermeyen J. Deny'e karşılık Alderson bu Valide Sultan'ın ismini *Handan* olarak belirtmektedir. A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, trc. Hakan Abacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2018), 103.

⁶⁷ Ali Akyıldız, “Vâlide Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 494.

Valide sultan günlük işlerini ve kabullerini bu gösterişli odada gerçekleştirirdi.⁶⁸ **Fotoğraf 4 ve Fotoğraf 5** Topkapı Sarayı Harem bölümünün yapılanması ve genişlemesi Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamıştır. Lakin en kapsamlı inşaat faaliyetleri Sultan III. Murad döneminde olmuştur. Daha sonraki padişahlar ilaveler ve değişiklikler yapmışlardır.⁶⁹

Valide sultan dairesinin harem içerisindeki konumu valide sultanlık makamını göstermesi açısından önemlidir. Bu daire harem tam ortasında bulunduğu gibi cariyeler dairesi ile hünkâr dairesinin arasında bulunmaktadır. Valide sultan dairesi haremdeki bütün yapıları gözetleyen bir yükseklik ve konuma sahiptir. Hünkâr ile cariyeleri ve aileyi denetleyen bu oluşumun merkezinde valide sultan dairesi vardır. Valide sultan dairesi ile hünkâr odası arasında bağlantıların olması ana-oğul arasındaki iletişimin ve bağın ne derece kuvvetli olduğunun mimari bir göstergesidir. Buna mukabil valide sultanın dairesi iç harem ile padişah dairesini ayıran bir konuma ve özelliğe de sahipti.

Aynı şekilde **Fotoğraf 6**'da yer alan hünkâr ve valide hamamlarının yan yana oluşu valide sultanın konumunu göstermesi bakımından önemlidir. Valide sultanın bu ayrıcalıklı konumunun mimariye yansımaları Osmanlı hanedanının Topkapı Sarayı'ndan sonra kullandıkları 19. yüzyıl saraylarında da görülmektedir. Örneğin Dolmabahçe Sarayı'nda valide sultan dairesi denize nazır büyük bir daire ve hünkâr dairesi ile diğer dairelerin arasında merkezi bir konumdadır. Valide sultan dairesinden kadınefendi ve ikbal dairelerine geçişler olması, bu bölümün Topkapı Sarayı'ndakine benzer bir anlayışla planlandığını göstermektedir. Bu plan valide sultanların hâkim ve denetleyici rolünü yansıtan önemli bir örnektir.⁷⁰ Bahsi geçen bu plan şemasını hanedanın kullandığı diğer saraylarda da görmek mümkündür.

Sultan III. Murad 4-5 Cemâziyelevvel (1003/15-16 Ocak 1595)'te vefat etmiştir. Safiye Sultan, Sultan III. Murad'ın ölümünü ustalıkla saklamış ve oğluna, babasının ölüm haberini Ferhad Paşa ile göndermiştir. Safiye Sultan, oğluyla son görüşmesinde ona gümüş bir maşrapa göstermiş, *Sultan III. Murad'ın vefatını ileride sana bu gümüş*

⁶⁸ Gülru Necipoğlu, *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, trc. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 228.

⁶⁹ Zeynep Tarım Ertuğ, "Topkapı Sarayı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 259.

⁷⁰ T. Cengiz Göncü, *Harem ve Cariyelik 19. Yüzyıl*, (İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2011), 281-283.

maşrapayı getiren kişi ile bildireceğim demiştir. Şehzade Mehmed, Ferhad Paşa'ya babasının ölümünü neden vezirin bildirmediğini sorarak bir tuzaktan şüphelenmiş, ancak Ferhad Paşa Safiye Sultan'ın verdiği gümüş maşrapayı gösterdiğinde şehzade annesinden emin bir şekilde haber geldiğine ikna olmuştur.⁷¹ Burada Safiye Sultan'ın ne kadar dikkatli davrandığını görmekteyiz. Oğlunun kandırılma ihtimallerini dahi düşünen Safiye Sultan sadece oğluyla kendisinin bilebileceği bu önlemi alarak oğlunun güvenli bir şekilde tahta çıkmasını sağlamıştır.

III. Mehmed haberi alır almaz İstanbul'a doğru yola çıkmış ve 16 Cemâziyelevvel (27 Ocak) 1595'te tahta çıkmıştır.⁷² Sultan III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla Osmanlı tarihinin en trajik olaylarından birisi yaşanmıştır. Kanunlar gereği Sultan III. Mehmed on dokuz kardeşini katletmiştir. Babası Sultan III. Murad da tahta çıktığı zaman kendi beş kardeşini öldürtmüştür. İki saltanat döneminde bu kadar çok şehzadenin öldürülmesi halkta derin üzüntü yaratmıştır.⁷³ Bu şehzade ölümlerinde, artık valide sultan olan Safiye Sultan'ın etkisi bilinmiyor. Lakin yüksek sayıdaki şehzade ölümlerinin, Sultan I. Ahmed döneminde kısmen değişikliğe uğrayışın kapılarını açtığını söyleyebiliriz.

Sultan III. Mehmed'in tahta çıkmasıyla, Safiye Sultan Osmanlı Sarayı'nda bir kadının ulaşabileceği en yüksek mevki olan valide sultanlık makamına ulaşmıştır. Aslında Valide Nurbanu Sultan'ın 1583'te ölmesiyle rakipsiz kalan Safiye Sultan zaten sarayın en nüfuzlu kadınıydı.⁷⁴ Valide sultanlık makamıyla Safiye Sultan artık sadece haremde değil tüm Müslüman Osmanlı halkının annesi (ümmü'l-mü'minîn) haline gelmiştir. Eşi Sultan III. Murad'ın üzerinde zaten belli bir nüfuz elde etmiş olan Safiye Sultan, oğlu Sultan III. Mehmed üzerinde daha fazla etkiye sahip oldu. Bu nüfuz haricinde III. Mehmed'in annesine karşı büyük bir sevgisi ve ilgisi bulunmaktaydı. III. Mehmed ölümüne kadar annesi Safiye Sultan'ın her isteğini yerine getirecek kadar annesine düşküncüydü. Kroniklerin bize gösterdiği kadarıyla Sultan III. Mehmed'in validesine bu düşkünlüğü diğer padişahlarınkinden biraz fazlaydı. Tarihçi Selânikî'nin aktardığına

⁷¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 I*, 426.

⁷² Feridun Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II*, 2. Baskı (İstanbul: İsam Yayınları, 2018), 97.

⁷³ Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet Devirleri I*, 237-238.

⁷⁴ Çiğdem Balım, "Şafiyye Wâlide Sultân", *Encyclopedia of Islam*, Second Edition (İng.), VIII: 817-818.

göre, Sultan III. Mehmed validesi Safiye Sultan ile Davut Paşa Çiftliği'ndeki Safiye Sultan'ın yaptırdığı saraya ve İskender Çelebi Bahçesi'ne sık sık gitmektedir.⁷⁵

Osmanlı tarihinde bir padişah tahta çıktığı zaman ilk işi, annesini eski saraydan yeni saraya getirtmektir. Yeni sultanın annesi artık “*Valide Sultan*” olduğu için muhteşem bir alayla Eski Saray'dan Yeni Saray'a getirilir ve bu alaya “*Valide Alayı*” denilir. Haremin Topkapı Sarayı'na taşınması bu dönemde gerçekleşmiş olduğu için daha önceki dönemlerde böyle bir uygulama söz konusu olmamıştır. Sultan III. Murad Topkapı Sarayı'nda vefat ettiği esnada Safiye Sultan hali hazırda Topkapı Sarayı'nda olduğu için ona böyle bir alay düzenlenmemiştir. Safiye Sultan Topkapı Sarayı'nda devamlı ikamet eden ilk Valide Sultan'dır.⁷⁶

Safiye Sultan'ı 16. ve 17. yüzyıl valide sultanlarından ayıran bir özellik bulunmaktadır. Hürrem Sultan, oğlunun tahta geçişini göremeden vefat etmiş, valide sultanlık makamına yükselememiştir, dolayısıyla Nurbanu Sultan'a kayınvalidelik yapamamıştır. Nurbanu Sultan ise ilk güçlü valide sultan olarak karşımıza çıkmaktadır. Safiye Sultan harem kurumunun tam anlamıyla kurumsallaştığı dönemde valide sultan olmuştur. Safiye Sultan'dan sonra bu makama geçen I. Ahmed'in annesi Handan Sultan, Safiye Sultan'ın gölgesinde kaldığı gibi erken ölmüştür. Sultan I. Mustafa'nın validesi (ismi bilinmemektedir.) ve II. Osman'ın validesi Mahfiruz Sultankargaşa döneminde kısa süreli valide sultanlık yapmışlardır.⁷⁷ Valide Mahpeyker Kösem Sultan ise Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim'in çocuk yaşta tahta çıkmaları sebebiyle zorunlu bir naiplik yapmıştır.⁷⁸ Sultan IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan ise ilk yıllarda Kösem Sultan'ın gölgesinde kalsa da Kösem Sultan'ın öldürülmesiyle tek valide sultan olarak kalmıştır. Hatice Turhan Sultan da yaşı daha küçük olan IV. Mehmed'e zorunlu bir naiplik yapmıştır. Safiye Sultan ise bu yüzyılda ardılları gibi zorunlu bir naiplik yapmamıştır çünkü Sultan III. Mehmed tahta çıktığında erişkin bir padişahı. Safiye Sultan'ın, döneminde bu derece güçlü olması, zorunluluktan değil kendisinin oğluyla ilişkisi ve siyasete yönelik ilgisinden kaynaklanmış olmalıdır. Sultan III. Mehmed'in siyasete olan ilgisinin az olması da şüphesiz önemli bir faktördür. Kendisi annesine böyle bir alan açtığı için Safiye Sultan nüfuz sahibi olabilmıştır. Nitekim Safiye

⁷⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 613,651, 696, 747.

⁷⁶ Çağatay Uluçay, *Harem II*, 4. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001), 62.

⁷⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye II*, (İstanbul: İstanbul İş Bankası Yayınları, 2014), 51.

⁷⁸ Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Halihazırının Tarihi XVII. Yüzyıl* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2012), 19.

Sultan'ın ardıllarından olan Valide Kösem Sultan da Osmanlı tarihinin en güçlü kadınlarından biri olmasına rağmen oğulları Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim dönemlerinde siyasi nüfuzu kısıtlanabilmiştir.

*“Padişahın annesi oğlunun yalnızca annesi değil, eğiticisi, yol göstericisi, sırdaşı, en güçlü müttefiki, koruyucusu, gerektiğinde naibiydi. Dolayısıyla, bir şehzadenin padişah olduğu zaman annesine olan bağlılığını sıkı bir biçimde devam ettirmesi çok doğaldı.”*⁷⁹

Yalnızca bu faktörler bile valide sultanı güçlü kılmaya yetiyordu. Batıda saray kadınları güçlerini eşlerinden alırken, Osmanlı'da kadın, gücünü tahta çıkan oğlundan almaktadır. Osmanlı saray kadınının en önemli güç varlığı tahta çıkmış şehzadesidir. Safiye Sultan da asıl nüfuzunu oğlu tahta çıktığı zaman kazanmıştır. Kazandığı nüfuzu göstermesi bakımından Safiye Sultan'ın valide sultan olmasıyla yazılan bir cülusiyye önemlidir. Normalde padişahın tahta çıkışını tebrik için padişaha yazılan cülusiyyeler bu defa Sultan III. Mehmed'le birlikte Safiye Sultan'a da yazılmıştır. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Safiye Sultan'a yazdığı bu şiiri “Cülûsiyye-i Belâgat-nişân Be-vâlide Sultân Firâste Şud” başlığını taşır. Şiirde müjde, tebrik gibi anlamlar içermektedir. cülusiyye şu şekildedir;

Müjde ey perde-nişân-i harem-i huld nişân

Müjde ey vâlide-i hazret-i sultân-ı cihân

Hakk Te'âlâ seni ihsânına mazhar düşürüp

Kıldı şehzâdeni şâhenşeh-i iklîm-sitân

*(Âlî K. 38/1-2)*⁸⁰

Gelibolulu Mustafa Âli yazdığı cülusiyyede valide sultana oğlunun *cihanın sultanı* olduğu müjdesini verir. Allah'ın, şehzadeye ihsanlarda bulunup şahlar şahı olduğunu söyler.

⁷⁹ Aslı Sancar, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009), 104.

⁸⁰ Fatih Özer, “16. Yüzyıl Türk Edebiyatı'nda Manzum Cülûsiyyeler”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 1/1 (Aralık 2017): 7.

Fotoğraf 4:

Topkapı Sarayı Harem. Valide Sultan Dairesi

Kaynak : Topkapı Sarayı, “Topkapı Sarayı web sitesi”, Erişim: 4 Nisan 2019.

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/valide-sultan-dairesi>

Fotoğraf 5:

Topkapı Sarayı Harem. Valide Sultan Taşlığı

Kaynak: Topkapı Sarayı, “Topkapı Sarayı web sitesi”, Erişim: 4 Nisan 2019.

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/valide-ta%C5%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>

Fotoğraf 6:

Topkapı Sarayı Harem. Hünkâr ve Valide Sultan Hamamı

Kaynak: Topkapı Sarayı, “Topkapı Sarayı web sitesi”, Erişim: 4 Nisan 2019.

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/h%C3%BCnk%C3%A2r-ve-valide-sultan-hamamlar%C4%B1>

Bu dönemde Sultan III. Mehmed’in Eğri Seferi’ne çıkması önemlidir. Kanuni Sultan Süleyman’dan sonra Sultan II. Selim ve Sultan III. Murad ordunun başında bizzat sefere çıkmamışlardır. III. Mehmed’in böyle bir talepte bulunması halk ve askerler tarafından sevinçle karşılanmıştır. Çünkü bu dönemde cephelerden kötü haberler gelmekteydi. Sultanın ordunun başında sefere gitmesi konusunda Valide Safiye Sultan nasıl bir tavır izledi bilmiyoruz. Lakin oğlunu Davut Paşa Kışlası’nda ve Halkalı’da ziyaret ettiğini biliyoruz. Selânikî’nin ayrıntılı anlattığı bu ziyaretler Safiye Sultan ile III. Mehmed arasındaki kuvvetli bağı anlamamız açısından önemlidir. “*Ve anda dahi Vâlide-i izzet-penâh hazretleri Halkalı Sarâyına tekrâr arabalar ile giceden yetişüp, yine izz-i huzûr-ı Şehenşâhî ile mülâkat eyleyüp, bu def’a hezâr iştiyâk ve derd-i hasret ile vedâ’laşup, dîde-giryân ve ciğer-büryân kalup, dergâh-ı Ahadiyyete yüz sürüyü nâlişler ile du’â vü senâya meşgûl oldılar.*”⁸¹ Bu duygu dolu vedalaşmadan sonra, Sultan III. Mehmed sefere çıkmıştır. Sultan seferdeyken Safiye Sultan tam bir padişah vekili gibi hatta padişah gibi hareket etmiştir. Sadaret kaymakamı bile Safiye Sultan’a danışmadan bir iş

⁸¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 613.

yapmıyordu.⁸² Sultan III. Mehmed Eğri Seferi'ne giderken Hoca Sâdeddin Efendi'nin oğlu Esad Efendi'yi İstanbul Kadısı olarak tayin etmiştir. Valide Safiye Sultan bu değişikliği beğenmemiştir. İstanbul Kadısı olan Abdülhalim Efendi'nin yerinde kalmasını istemiş, oğlu III. Mehmed de bunu kabul etmiştir. Yine bu dönemde Safiye Sultan'ın isteği doğrultusunda kazaskerliğe Zeyni Efendi Anadolu kazaskerliğine de Kuş Yahya Efendi atanmıştır.⁸³

12 Ekim 1596'da Eğri fethedilmiş, ardından Haçova Zaferi kazanılmıştır. Valide Safiye Sultan, oğlunun zaferinin şerefine halka sadakalar dağıtmıştır. Valide Safiye Sultan, oğlu seferdeyken siyasete müdahale etmekten çekinmemiştir. Sultan III. Murad Veziriazam İbrahim Paşa'yı azlederek yerine Cıgalazâde Sinan Paşa'yı getirmiştir. Fakat Valide Safiye Sultan bu durumdan hoşlanmadığını oğluna mektupla bildirerek İbrahim Paşa'nın yeniden sadrazam olması gerektiğini söylemiştir. III. Mehmed annesinin isteği doğrultusunda hareket etmiş ve İbrahim Paşa'yı yeniden veziriazamlığa getirmiştir.⁸⁴ Bu dönemde Valide Safiye Sultan görüldüğü üzere devletin tüm işlerinde aktif rol oynamaktadır. Safiye Sultan'a gelen mektuplar, telhisler onun bu dönemde siyasi etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.⁸⁵

Valide Safiye Sultan bu dönemde siyasi açıdan en güçlü dönemini yaşamaktadır. Padişah annesine muhtelif konularda sık sık danıştığı gibi, artık devlet adamlarıyla görüşürken de annesi kafes arkasından görüşmelere katılmaya başlamıştır. Sultan III. Mehmed 1600 yılında Şeyhülislâm Sunullah Efendi'yi bir konuyu görüşmek için yanına çağırılmış, görüşmeye Valide Safiye Sultan da kafes arkasından katılmıştır. Söze katılarak devlet işlerinin artık kötü gittiğini tarh olunan vergilerin arttığını, rüşvetin arttığını ve cahiller ile rezillerin hâkim olduğunu, dünyanın düzeninin bozulduğunu, ilaç ve dermanın tedarik edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶ Son bölümde bahsedeceğimiz Valide Safiye Sultan'ın ölümü üzerine Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin kullandığı

⁸² İnalçık, *Devlet-i Aliyye II*, 108.

⁸³ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 615,620,659. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-Zâde Târîhi Tahlil Kaynak Tenkidi III*. Haz. Şevki Nezihi Aykut. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 490. İbrahim Özgül, *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr Adh Eseri (1299 1648) Tahlil ve Metin*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 174.

⁸⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 637,638,649. Nezihi Aykut, "Damad İbrahim Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 440.

⁸⁵ Safiye Sultan'a sunulan iki telhis için bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler (1597-1607)* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1970), 10,82.

⁸⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 555,857-858.

kelime çok dikkat çekicidir. Safiye Sultan için, *Sultan III. Mehmed döneminin Padişah-ı Manevisi* demektedir.⁸⁷ Valide Safiye Sultan'ın bu dönemde eriştiği gücü anlamamız açısından bu benzetme çok önemlidir. 1600 yılında İstanbul'da bulunan Venedik Balyosu Agostina Nani, Sultan III. Mehmed'in devletin tüm yönetimini validesine bıraktığından ve ona sürekli danıştığından bahseder. Safiye Sultan için Anne Sultan anlamına gelen "Sultane Made" tanımlamasını kullanan balyos, Valide Safiye Sultan'ın 60 yaşlarında ve Padişahın kararları üzerinde oldukça etkili biri olduğunu belirtmektedir.⁸⁸

Eğri Seferi'nden kısa bir zaman sonra Sultan III. Mehmed, kendisini tahttan indirip yerine geçeceğini düşündüğü şehzadesi Mahmud'u öldürtmüştür.⁸⁹ Şehzade Mahmud'un sürekli, babası Sultan III. Mehmed'e, kendisini celali eşkiyası üzerine orduyla göndermesi isteği, Sultan III. Mehmed'i rahatsız etmiştir. Bunun dışında Şehzade Mahmud'un adını bilmediğimiz annesi ile Valide Safiye Sultan arasında husumet vardı. Baba-oğul, gelin-kayınvalide arasındaki gerginlik hızla büyüyordu. Tam bu sırada Şehzade Mahmud'un annesi bir şeyhe oğlunun geleceğinin ne olacağı üzerine yazılı bir sual sormuş gelen cevap ise şehzadesinin kısa bir süre sonra tahta çıkacağı olmuştur. Gelen pusulada şehzadenin tahta, babasının ölmesiyle mi yoksa farklı bir yolla mı çıkacağı yazılmamıştı. Saraya gelen pusula Şehzade Mahmud'un annesine verileceği yerde bir yanlışlık sonucu Valide Safiye Sultan'a verilmiştir. Valide Safiye Sultan şehzadeyi konuşturmaya çalıştıysa da durumdan haberdar olmayan şehzade suçsuz olduğunu söylemiştir. Şehzadenin annesi ise sadece şeyhe gelecek ilgili sorular sorduğunu söylediye de Valide Safiye Sultan'ı ikna edememişlerdir. Sultan III. Mehmed durumdan haberdar edilince Şehzade Mahmud'un boğdurulması emrini vermiş ve şehzade "27 Zilhicce 1011 (7 Haziran 1603) de boğularak öldürülmüştür."⁹⁰ Şehzadenin annesi ise Venedik balyosunun verdiği bilgiye göre Eski Saray'a gönderilerek cezalandırılmıştır.⁹¹ Valide Safiye Sultan'ın bu olaylardaki etkinliğini

⁸⁷ İbrahim Özgül, *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr Adlı Eseri (1299 1648) Tahlil ve Metin*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 245.

⁸⁸ Canan Sami, *Bailo Agostino Nani'nun Relazione'sine Göre 17. Yüzyıl Başı Osmanlı Venedik İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2012), 36, 37.

⁸⁹ Abdurrahman Sağırılı, *Mehmed B. Mehmed Er-Rumi (Edirneli)'nin Nuhbetüt't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri ve Tahlilleri)* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000), 543.

⁹⁰ Feridun Emecen, "Mehmed III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 413.

⁹¹ Günhan Börekçi, "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa, ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/26 (2009): 90.

kestirebilmek güçtür. Fakat husumeti olduğu gelinini Eski Saray'a gönderttirerek güç alanını genişlettiğini söyleyebiliriz.

Resim 8:

Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferinden Dönüşte İstanbul'a Muzaffer Bir Şekilde Girişini Gösteren Minyatür.

Kaynak: Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 685.

2.2. Etkin Bir Siyasi Aktör Olarak: Valide Safiye Sultan

“*Kadınlar Saltanatı*” kavramını ilk kullanan kişi, tarihçi Ahmet Refik Altınay’dır.⁹² Daha sonra İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu kavram için müstakil bir eser yazmasa da *Osmanlı Tarihi* adlı eserinde bu dönem için, “*Kadınlar, Nedim ve Musahipler*

Feridun Emecen DİA Mehmed III. maddesinde Şehzadenin annesinin çuvala konularak denize atıldığı bilgisini verse de, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II*, 2. Baskı (İstanbul: İsam Yayınları, 2018), 130. da. Günhan Börekçi’nin güncel makalesiyle bu hatayı düzeltmiştir.

⁹² Ahmet Refik Altınay kitabına bu ismi vererek bu dönemi inceleyen ilk kişilerden birisi olmuştur. Dönemi ayrıntılı incelemek için bkz. Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, 2. Baskı (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005).

Saltanatı” tanımını kullanmaktadır.⁹³ Sonraki dönemlerde tarihçiler bu kavramı kullanmaya devam etmişlerdir. Osmanlı tarihinde kadınların siyasi olarak ön plana çıktığı 16. ve 17. yüzyıllar için kullanılan bu tabirle kastedilen dönem Tarihçi Leslie Peirce tarafından da incelenmiştir. Leisle Peirce, *Harem-i Hümayun* isimli kitabında bu devri “Valide Sultanlar Dönemi” adıyla ele almıştır.⁹⁴

Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş devrindeki padişah anneleri hakkında hala yeterli bilgiye sahip değiliz. Osmanlı padişahlarının eşleri/valideleri ancak Kanuni Sultan Süleyman’ın hasekisi Hürrem Sultan ile ön plana çıkmaya başlamıştır. 16. yüzyıl Osmanlı tarihinin iktisadi ve sosyal olarak en parlak devri olduğundan Sultan Süleyman’ın çevresindeki herkes ilgi çekici olmuştur. Özellikle de sultanın çok sevdiği ve görüşlerine sık sık başvurduğu, seferdeyken bile mektuplaştığı hasekisi Hürrem Sultan, hakkında en çok konuşulan, romanlar, şiirler, tiyatrolar yazılan bir kadın olmuştur.⁹⁵ Padişah üzerindeki nüfuzu oldukça belirginleşen ilk kadın olması açısından Hürrem Sultan önemli bir örnektir. Hürrem Sultan belki de ardılları olan kadınlara bu görünürlüğü bir miras olarak bıraktı.⁹⁶ Osmanlı’nın bu klasik döneminde görülen siyasetle uğraşan güçlü kadın profillerinin örneklerine devletin son döneminde de rastlanmaktadır. Sultan Abdülmecit’in annesi Bezmiâlem Valide Sultan ve Sultan Abdülaziz’in annesi Pertevniyâl Valide Sultan, Osmanlı tarihinin gördüğü son güçlü valide sultanlardır.⁹⁷

Osmanlı Devleti’nde 15. yüzyıl sonlarına doğru kadınların yönetimdeki etkisi daha görünür olmaya başlamıştır.⁹⁸ Sultan III. Murad’ın saraydan az çıkması, validesi Nurbanu Sultan ve hasekisi Safiye Sultan’ın Sultan III. Murad üzerinde etki kurması devlet yönetim organizasyonunda karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Harem kadınlarının, etkinliğinin artması onların dışarıyla bağlantılarını sağlayan hadım harem ağaları ve kira kadınların önemini arttırmıştır. Valide sultanlar, hasekiler, hadım ağalar

⁹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/ I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 43.

⁹⁴ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’unda Hükümlerlik ve Kadınlar*, 7. Baskı trc. Ayşe Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 126.

⁹⁵ M. Çağatay Uluçay, *Haremden Mektuplar I*, 3.Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012), 74-78.

⁹⁶ Oleksandra Şutko, *Hürrem Sultan*, trc. Hazal Yalın (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017) 185.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arzu Terzi, *Bezmiâlem Valide Sultan*, 1.Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018). Ali Akyıldız, *Saray Harem ve Mahrem*, 1. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2019). 121.

⁹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sema Yılmaz, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Harem-i Hümayun’un Osmanlı Siyasetine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2012).

ve kira kadınlar padişahlar üzerinde bir etki oluşturmuştur.⁹⁹ Mustafa Âli, Sultan III. Murad üzerinde etkili olan ve ona danışmanlık yapan kişileri taşradan olanlar ve haremden olanlar olmak üzere iki gruba ayırmıştı. Taşradan olanları Şemsi Paşa sonradan Rumeli Beylerbeyi, Maktul Muhammed Paşa, büyük hocalardan Mevlana Sâdeddin b. Hasan Can oluşturmaktadır. Haremden olanları ise Gazanfer Ağa ve Canfedâ Hatun oluşturmaktadır.¹⁰⁰ Görüldüğü üzere harem mensuplarının önemi bu dönemde giderek artmıştır. Özellikle bu dönemde Dârüssaâde ağalığı ile Bâbüssaâde ağalığı arasındaki ayrım kesinleşmiş ve harem ağaları bu dönemde daha etkili olmaya başlamışlardır. Harem kadınları ile çıkarlara dayalı olan ilişkileri Dârüssaâde ağalığını güçlü bir konuma getirdi. Sultan III. Murad bu dönemde çoğu konuyu bu ağalara ve harem kadınlarına danışır olmuştur.¹⁰¹

Koca Sinan Paşa bu dönemde kadınlara danışılarak bir devletin yönetilemeyeceğinden bahsetmesine rağmen kendi makamını elinde tutabilmek için çoğu kez hareme başvurmak zorunda kalmıştır.¹⁰² Koca Sinan Paşa Valide Nurbanu Sultan ile anlaşsa da daha çok Safiye Sultan'ın isteklerine göre hareket ediyordu. Harem halkının kalabalıklaştığı bu dönemde padişah üzerinde validesinin ve eşlerinin nüfuzu artıyordu.¹⁰³ Safiye Sultan'ı bu devir valide sultanlarından ayıran en önemli özellik eşi Sultan III. Murad ve özellikle de oğlu Sultan III. Mehmed üzerindeki olağanüstü nüfuzuydu.

Safiye Sultan sadece sarayda değil, saray dışında da ilgi gören bir figürdü. Nitekim dönemin divan şairi Nev'î, divanında Valide Safiye Sultan'a kasideler yazmıştır. Şair Nev'î 16. yüzyıl divan şiirinin en büyük temsilcilerinden biridir. III. Murad'ın ilgisine mazhar olan Nev'î muhtemelen Valide Safiye Sultan'ın da takdirini kazanmıştır.¹⁰⁴ Şair Nev'î'nin Divan'ında Valide Safiye Sultan için yazılan kasideler şu şekildedir:

⁹⁹ Osmanlı'da hadımlık ve hadım ağalar için bkz. Olivier de Marliave, *Hadımların Dünyası Çağlar Boyunca Hadımlık*, trc. Yasemin Kayacan, (İstanbul: Doğan Kitap, 2015).

¹⁰⁰ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet Devirleri I*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları no:1212, 2000), 230- 231.

¹⁰¹ Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9: 1.

¹⁰² Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, 159.

¹⁰³ Carter Vaughn Findley, "Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu", *Siyasi Kültür ve Büyük Haneler*, Ed, Suraiya Faroqhi,(İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011), 69. Ayrıca bkz. Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri (1520-1596)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 75, 76.

¹⁰⁴ Nejat Sefercioğlu, "Nev'î", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 52.

BERÂY-I VÂLİDE-İ SULTÂN MEHEMMED HÂN

- 1 *İy cemâl-i matla'-ı nûr-ı cenâb-ı saltanat
Tal'atünden zâhir oldı âfitâb-ı saltanat*
- 2 *Meryem-i 'Îsâdur-u Belkıs-i şîrîn-menkabet
Mâh-ı vâlâ- menzilet 'âlî-me'âb-ı saltanat*
- 3 *Destüne teslîm olunmuşdur makâlîd-i umûr
Senden olmuşdur meğer meftûh bâb-ı saltanat*
- 4 *Bast-ı lütfunla bulup revnak bisât-ı memleket
Şem'-i ruhsârunla nûrânî kıbâb-ı saltanat*
- 5 *Bir habâbı 'âlemi nûş itmedin ser-mest ider
Cevrher-i tâcun meğer câm-ı şarâb-ı saltanat*
- 6 *Sûretâ didâruna mahrem geçerdî âyine
Şimdi ol ma'nâyı ref'itdi hicâb-ı saltanat*
- 7 *Vechinün meşşâta-i takdîr mislin görmedi
Asalı devlet 'arûsına nikâb-ı saltanat*
- 8 *'İsmet ü perhîzde sânisî olmaz Râbi'a
'Arş-ı Belkıs andan eyler iktisâb-ı saltanat*
- 9 *Ya'nî sultân-ı zamân ümm-i emîrû'l-mü'minîn
Hân Mehemed kim odur mâlik-rikâb-ı saltanat*
- 10 *Tal'atidür nev-bahâr-ı mevsim-i 'ayş ü tarab
Nev-cüvân-ı devlet-i 'ömr-ü Şebâb-ı saltanat*
- 11 *Bâğı hurrem ideli nîsân-ı 'adl-i nev-bahâr
Böyle gevher kılmadı peydâ sehâb-ı saltanat*
- 12 *Ey felek âheste reftâr eyle râhat vaktidür
Bu dem İçündür şitâb-ı âsiyâb-ı saltanat*
- 13 *Baht u câhına ile'l-ân oldı esbâb-ı sebât
İztirâb-ı milk ü millet inkılâb-ı saltanat*
- 14 *'Âriyetdür gayrılar üstine devlet câmesi
Hâne-i sıfr-i'tibâr olur hisâb-ı saltanat*
- 15 *Şâhlık ismi hakikatde sana mahsûsdur
Gayrıya olur mecâzî intisâb-ı saltanat*
- 16 *Hak bu bezmün itmesün câm-ı musaffâsın şikest
Gam degül berbâd ise bir kaç habâb-ı saltanat*

- 17 *Âhret vîrânesin bir şâh âbâd eyledi
Hâşe li'llah olmadı hergiz harâb-ı saltanat*
- 18 *Pâdişâhum tek cihân milkini ma'mûr eyle sen
Gam degül tecdîd-i devlet ıztırâb-ı saltanat*
- 19 *Vaktidür çeksen kılıç küffâr-ı bed-kâr üstine
Şimdi bulmuşdur dahı tîgun kırâb-ı saltanat*
- 20 *Nev'î'yi kıldun hele esb-i murâdına süvâr
Bunca dem olmuşdı pâ-mâl-i rikâb-ı saltanat*
- 21 *Nite kim taht-ı zümürrüd-fâm-ı şark için güneş
Milk-i magribden gelüp ide şitâb-ı saltanat*
- 22 *Vechüni göster muhâlifler yüzine şöyle kim
Eylesün şâhân-ı 'âlem ictinâb-ı saltanat*
- 23 *Bî-haber olsun makâm-ı kadr ü câhundan 'ukûl
Mâverâ-yı 'arşa kur çetr-i tinâb-ı saltanat¹⁰⁵*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

BERÂY-I VÂLİDE-İ SULTÂN MEHEMMED

- 1 *Hall ü 'akd-i milk ü millet dürr-i dendânundandır
Dillerün cem'iyeti zülf-i perîşânundandır*
- 2 *Kuvvet-i terfih-i dil hâsiyyet-i def'-i hazen
Hâtemünde derç olan yâkût-ı rümmânundandır*
- 3 *Ana nisbet bir sinek kadrince yok sîmurg-ı Kâf
Kuvvet ü fer kim senün perr-i mekesrânundadır*
- 4 *Kur kemân ebrûlarun gönder nişân-ı devlete
Ol sihâm-ı saltanat kim kîş ü kîrbânundadır*
- 5 *'Ukdelerdür dâme-i pâk-i libâs-ı 'ismet
Cevherî her dügme kim tavk-ı girîbânundadır*
- 6 *Kâmet-i serv üzre konmuş al tutiler midür
Âteşin her la'l kim ol sebz kaftânundadır*
- 7 *Tavr-ı şâhî baydak-ı hâl-i siyâhunda tamâm
Pîl-bend-i saltanat ferzîn-i fermânundadır*

¹⁰⁵ Nevî, *Divan*, haz. Mertol Tulum – M. Ali Tanyeri, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 2160, 1977), 22-23.

- 8 *Âb-ı rûy-ı saltanat yolında harc it su gibi
Kîse-i mâl-i memâlik çünkü hep yanundadır*
- 9 *Ref'ü kesr itse n'ola 'adl-ile te'nîsün senün
Himmet-i merdâni tezkîr eylemek şânundadır*
- 10 *Bir nefes âsûdelik var-ise halk-ı 'âleme
Hep senün ol sâye-i serv-i hirâmânundadır*
- 11 *Sünbülün tuğrâ-yı menşûr-ı cemâl-i saltanat
Füflülün ol zühredür kim mâh-i tâbânundadır*
- 12 *Devlet-i dünyâyı dirler fi'l-mesel bir ân imiş
Nâzır oldum ol dahı hep hüsn-ile ânundadır*
- 13 *Kasr-ı Belkîs-i sebâ âb üzre nakş-ı bî-bakâ
Cümle zîr-i hâtem-i mühr-i Süleymân'undadır*
- 14 *Zabt ü teshîr-i felek fermân-ı insân ü melek
Cümlesi hep halka-i 'unvân-ı dîvânundadır*
- 15 *Elde fırsat var iken mâh ü süreyyâdan geçür
Töp u çevgân çün senün zülf ü zenahdânundadır*
- 16 *Mûy-i müşgînüdedür zencîr-i teshîr-i Hutun
Hükm-i iklim-i Hita hep hatt-ı reyhânundadır*
- 17 *İstikâmetle zebûn itmek cihân fir'avnını
Şimdi sü'bân-ı 'asâ-yı dest-i derbânundadır*
- 18 *Medd ü cezr-i ni'met-i bâd-ı hevâ-yı milk ü câh
Kâse-i deryûze-i deryâ-yı ihsânundadır*
- 19 *Yüzine gül 'âlemün kim 'âlemün gülün yüzi
Sûr u şâdî hep senün gül-berg-i handânundadır*
- 20 *Pâdişâh-ile beni haşr eylemezsen bir nefes
Rûz-ı mahşerde elüm vallahi dâmânundadır*
- 21 *İhtirâz it ana te'sîr itmesün 'aynü'l-kemâl
'Âlemün hep gözleri 'unvân-ı a'yânundadır*
- 22 *Nazm u nesrin sihr-ile efsûn ider Nev'î velî
N'eylesün ammâ eser sîdk-ile îmânundadır*
- 23 *İşigünde dâ'î-yi makbûlün olmakdur murâd
Mürg-ı dil sanma firâz-ı tâk-ı evvânundadır*
- 24 *Sîneme âteş salup mihri meh-i tâbânunun
Hâtırum pervâne-veş şem'-i fîrûzânundadır*

- 25 *Vird ü zikrüm hep du'â-yı devletündür subh u şâm
Çün mekes dâ'im süveydâ-yı dilüm hânundadır*
- 26 *Pîrlikde bana bu keyfiyyet-i nazm-ı suhan
Bâde-i la'lünle nâr-ı çeşm-i mestânundadır*
- 27 *Hak Ta'âlâ kadr-i nân ü ni'metün kılsun mezîd
'Âlemün gönli gözi çün sufra-i nânundadır*
- 28 *Hak Ta'âlâ'nun yem-i cûdından alsun feyzini
Ol nemek kim kefçe-i bahr-i nemek- dânuundadır¹⁰⁶*

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Şair Nev'î, kasidelerinde Valide Safiye Sultan'ın cömertliğine sürekli vurgu yapmakta, devletin ve saltanatın devamı için şükran duymaktadır. Kasidelerde genel manada valideye övgüler ve yüceltmeler vardır. Nev'î'nin şiir dili, sanat/sanatçı adına beklenenlerden oluşmaktadır. Önceki uygulamalarla zora düşen halkın ve devletin yeniden ayağa kalkmasını temenni eder. Bu kasidelerde şair muhalif bir dille de seslenir. Kasidenin, “Şâhlik ismi hakîkatte sana mahsûsdur Gayrıya olur mecâzî intisâb-ı saltanat” kısmında Valide Safiye Sultan bir şah gibi gösterilmiş, onun gücüne vurgu yapılmıştır.

Nev'î'nin valide sultana yazdığı bu kasidelere göre şiirin muhatabı bir kadın olduğunda kasideye farklı benzetilen unsurların geldiğini söyleyebiliriz. Şairin, valide sultanı anlatırken Hz. Meryem'in, Hz. Rabia'nın saflık ve temizlik yönüyle, Belkıs'ın ise kraliçe olması, sanatı himaye etmesi yönleriyle valideyle özdeşleştirildiği görülüyor. Yani Safiye Sultan saf ve temiz olması yönüyle Hz. Meryem'e ve iktidarda valide olarak yer edinmesiyle de Belkıs'a benzetiliyor. (Saltanat redifli kasidede 2. ve 8. beyitler, diğer kasidede 13. Beyit)

Sonra, Nev'î yine valide sultanı överken padişahlar için kullanılan 'adaletli' olma sıfatını kullanmış. Yani iktidar adaletli olmalıdır ve bu adalet bir kadına da ait olabilir. Çünkü valide saltanatın kadınıdır. (Saltanat redifli kasidede 11./ diğerinde 9. beyit)

Son olarak ise, Nev'î padişahı validesinin yetiştirdiğini ve padişahın validesi sayesinde saltanatta olduğunu ifade etmiştir. (Saltanat redifli kaside 3.beyit)

¹⁰⁶ Nevî, *Divan*, haz. Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri, 80-82.

Sonuç olarak Valide Sultan'a yazılmış bu iki kasideye baktığımızda, kadınların da şiirde hâmi olarak bulduklarını görürüz. Valideler anlatılırken Hz. Meryem'den, Rabia'dan ve Belkıs'tan yukarıda saydığımız yönleriyle bahsedildiğini görüyoruz. Validenin, iktidarın sahibi padişah gibi adaletli olma sıfatıyla anıldığını görüyoruz. Son olarak da padişahı yetiştiren bir anne olarak karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla saltanatın sahibi olan padişahın aslında onu yetiştiren valide sayesinde saltanatını sürdürmekte olduğunu ifade edildiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed dönemleri İngiltere ile tarihi temasların başladığı bir dönemdir. Bu dönemde İngiltere'nin başında Kraliçe I. Elizabeth bulunmaktadır. Tudor Hanedanlığı'na mensup bu kraliçe İngiltere ve dünya tarihi açısından önemli bir yöneticidir. Kraliçe I. Elizabeth bu dönemde Avrupa'da bulunan düşmanları için müttefikler aramaktaydı. Kraliçe, aynı zamanda Akdeniz'de ticari faaliyetlerini canlandırmak istiyordu. Bu yüzden Kraliçe I. Elizabeth döneminde Osmanlı ile ilk ciddi temaslar başladı. Kraliçe I. Elizabeth, Sultan III. Murad ve Sultan III. Mehmed ile çeşitli siyasi konular üzerine mektuplaşmıştır. Osmanlı hükümdarı ile olan bu mektuplaşma dışında I. Elizabeth Valide Safiye Sultan ile de mektuplaşmıştır.¹⁰⁷

16. ve 17. Yüzyıllarda nüfuzlu valide sultanlar Avrupalı kraliçeler ile belirli dönemlerde mektuplaşmışlardır. Özellikle Valide Safiye Sultan daha hasekilik döneminde Fransa Kraliçesi Catherine de Medici ile mektuplaşmıştır. Kraliçe Catherine, İspanya Kralı II. Filipe'in donanmasıyla savaşıyan Fransa donanması için Valide Safiye Sultan'dan yardım istemekteydi.¹⁰⁸

Valide Safiye Sultan, yukarıda değinildiği gibi İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ile de çeşitli vesileler ile mektuplaşıp hediyeleşmiştir. Bu, erken modern Avrupası için son derece normal bir durumdu. Avrupa monarşilerinin başına bir kadın geçebiliyor ve doğal olarak diplomatik bağlantılar kurabiliyordu. Buna karşılık Osmanlı sarayındaki sultanların dışarıyla bağlantı kurmak noktasında sınırlılıkları olduğu belirtilmelidir.

¹⁰⁷ Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* IX/1-2 (Mart-Haziran 1951): 1. Ayrıca, Kraliçe I. Elizabeth'in Osmanlı ile ilk temasları için bkz. Ahmed Refik, "Türkler ve Kraliçe Elizabeth", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* VII/5 (Eylül 1932): 3-29.

¹⁰⁸ Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, trc. Serhat Bayram (İstanbul: Toker Yayınları, 1991), 542.

Valide Safiye Sultan I. Kraliçe Elizabeth ile mektuplaşarak hemcinsi olan bir yönetici ile doğrudan muhatap oluyordu. Bu mektuplaşmalardan ve hediyeleşmelerden anladığımız kadarıyla Valide Safiye Sultan, I. Kraliçe Elizabeth ile tıpkı bir mevkidaşı gibi mektuplaşıp hediyeleşmiştir. Kraliçe I. Elizabeth ile Valide Safiye Sultan'ın mektuplaşma ve hediyeleşmeleri İngiliz elçisi Edward Barton ve kira kadın Esparanzo Malchi'nin aracılığı ile gerçekleşmiştir.¹⁰⁹ İngiliz elçisi Edward Barton, Valide Safiye Sultan tarafından himaye edilmiş ve ondan büyük hürmet görmüştür. Valide Safiye Sultan, Edward Barton ile gönderdiği mektuplarda Kraliçe'ye her konuda destek olacağını söylemiş, memleketi ve tebaası için bir isteği olursa bütün nüfuzunu kullanacağını belirtmiştir.¹¹⁰

Kraliçe I. Elizabeth 1593'te Safiye Sultan'a bir portresini hediye etmiş, Valide Safiye Sultan da karşılık olarak, sim kumaştan iki giysi, sim kumaştan bir kemer, silme altın işlemeli iki mendil yollamıştı.¹¹¹ Yine bu dönemde Kraliçe I. Elizabeth, Sultan III. Mehmed'e ünlü org ustası Dallam'ın yaptığı büyük bir orgu Dallam ile birlikte İstanbul'a yollamıştı. Osmanlı Sarayı'nda o dönem için hayli şaşkınlık yaratan bu hediyeden Sultan III. Murad hoşnut olduysa da, oğlu Sultan I. Ahmed döneminde bu org parçalatılmıştır.¹¹² Valide Safiye Sultan ile Kraliçe'nin 1599'daki ikinci mektuplaşmalarında Kraliçe, Valide Safiye Sultan'a altı yüz sterlin değerinde görkemli bir araba göndermişti. Safiye Sultan buna karşılık Kraliçe'ye, bir kaftan, bir kuşak, altın işlemeli hamam havluları, üç mendil ile yakut ve incilerle kaplanmış bir taç göndermiştir.¹¹³ Valide Safiye Sultan anlaşıldığı üzere hediyelerden memnun kalmış ve Kraliçe ile bir dostluk kurmuştur. Bu dostluk ve mektuplaşmalar erken modern dönemde yönetici olan kadınların siyasi yaşamlarını öğrenmemiz yanında bize sosyal hayatlarından değerli bilgiler de vermiştir.

2.3. Rüşvet mi Hediye mi? Sınırdaki Duran Bir Valide Sultan

Valide Safiye Sultan ulaştığı güç ve servetle orantılı olarak bazı problemlerle karşılaşmaya başlamıştı. Bu problemlerin en büyüğü, artık kendisinin de bulaşmış olduğu söylenen "rüşvet"ti. Kendisinin rüşvet çarkının içine düştüğünü o dönemin yerli

¹⁰⁹ Jerry Brotton, *The Sultan and the Queen: the Untold Story of Elizabeth and Islam* (New York: Penguin Books, 2016), 185.

¹¹⁰ Ayşe Özge Ercan, *İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602): Türkçeye Çeviri ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 31.

¹¹¹ S. A. Skilliter, "Three Letters From The Ottoman "Sultana" Safiye to Queen Elizabeth I.", *Documents from Islamic Chanceries*, der. S m. Stern (Oxford 1965), 147-148.

¹¹² Stanley Mayers, *Sultan'ın Orgu*. trc. M. Halim Spatar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 85.

¹¹³ Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 84.

kronikleri ve yabancı seyyahları bildirmektedir. Bununla birlikte ne yabancı seyyahlar ne de dönemin tanıkları Valide Safiye Sultan'ın bulaştığı söylenen “rüşvet”i tam olarak tanımlayabilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde hediyeleşmek, atiyye vermek bürokrasi içerisinde çok olağan bir durumdur. Padişahlar, ihsan, atiyye vb. adlar altında aynı ve nakdi hediyeler verdikleri gibi, başta sadrazam olmak üzere diğer üst düzey devlet adamları da padişah, şehzâde, valide sultan ve kadın efendilere hediyeler takdim etmekteydiler. Seyyahlar hemen hemen her gördükleri hediyeleşmeyi rüşvet olarak değerlendirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nde Sultan III. Murad döneminden itibaren görülen, yüksek memuriyetlere atamalarda, kişilerin *caize* başlığı altında padişaha, valide sultana, sadrazama ve diğer üst düzey yöneticilere nakit para vermeleri zaman içerisinde rutin bir hal almış ve *rüşvet* olarak değerlendirilmeyerek bir makam vergisine dönüşmüştür.¹¹⁴

Rüşvet ise hukuken bir kişinin/kişilerin menfaat sağlamak üzere haksız yere aldığı para/mal olarak değerlendirilmektedir. Devletlerin zaafı olan bu sosyal problem günümüze kadar gelmiştir. İslam dininde rüşvet hukuken yasaklanmış olup tespiti halinde çeşitli cezalar verilmesi gerekmektedir.

İslam hukukunda rüşvet, normalde (memursa maaşı karşılığında) yapılması gereken işi yapmak için karşılığında temin edilen menfaate karşılık gelir. Bu minvalde Osmanlı tarihinde çok görülen atiyye, pişkeş ve caize adı altında alınan hediyelerin durumu tartışmalıdır. Eğer bir memur, memuriyet sorumluluğu çerçevesinde yapması gereken bir işi yapmayıp verilen hediyeyle işi gerçekleştiriyorsa bu tam anlamıyla bir rüşvettir. Hediye alan rüşvet yemiş kabul edilmektedir. Buna mukabil işi yaptırmak üzere hediye veren kişi rüşvet vermiş sayılmaz

Osmanlılarda yöneticilerin önemli bir kısmının çeşitli vesilelerle aldığı hediyeler/atiyyeler/caizeler rüşvet çerçevesine girer mi? Bu konu literatürde yeterince tartışılmış bir mevzu değildir. Yukarıda belirttiğimiz esaslar çerçevesinde bakıldığında, yöneticinin bir memur gibi değerlendirilmemesi, maaş karşılığında yapacağı bir işi yapmayıp menfaat elde etmek eğiliminde olmadığı belirtilmelidir. Yöneticinin rutin bir işi gerçekleştirmek için muhatabından aynı veya nakdi katkı alması şüphesiz sorunludur. Benzer şekilde yöneticilerin hukuken veya gündelik hayatın ritmine uygun

¹¹⁴ Muzaffer Doğan, “Osmanlı İmparatorluğunda Makam Vergisi: Caize”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 7 (2002): 34.

bir şekilde seyreden bir durumu “hediye” karşılığında tersine çevirmeleri de rüşvet kategorisinde ele alınabilir. “hediye” karşılığında bir yargı kararını değiştirmek, masumu suçlu, suçluyu masum göstermek gibi eylemler bu çerçevede örnek gösterilebilir.¹¹⁵

Rüşvet konusun da kafa karışıklığının nedenlerinden en önemlisi şüphesiz rüşvetin “hediye” adı altında verilmesi olmuştur. Rüşvet ve hediyein ayrımı zorlaşmıştır. Osmanlı tarihinde rüşvet konusunda temel kaynaklardan biri olan Ahmet Mumcu’nun, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Yargıda Rüşvet)* adlı eserinde rüşvet konusu bütün bunları dikkate almadan ele alınmış görünmektedir. Yazar bu eserde Osmanlı teamüllerinde olduğunu bildiğimiz hediyeleşmelerin tamamını rüşvet olarak değerlendirmiştir. Hâlbuki devlet mekanizması içinde gerçekleşen ayni ve nakdi hediyeleşmeler, kanun kapsamında “ber mutad” veya “ber mutad-ı kadim” kaydıyla merkeze resmi bir yazıyla gönderilmekteydi.¹¹⁶

Özellikle rüşvet davası mahkemeye yansımakla sessizce kişiler arasında gerçekleşen bir olay olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti’nin ceza hukukunda ispat davacıya düşen bir görevdir. Kişinin suçsuz ve borçsuz olması temel prensip olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla davalının suçsuz ve borçsuz olduğunu ispat etmesine gerek yoktur.¹¹⁷ Tarihteki tüm devletlerde görülen *rüşvet*, Osmanlı Devleti’nin erken devirlerinden yıkılışına kadar, değişen oranlarda görülmüş ve devlet bununla hukuki olarak mücadele etmeye çalışmıştır. Her ne kadar rüşvetle mücadele edilse de bu sosyal sorun günümüzde dahi çoğu devletin ciddi bir sorunu olmaya devam etmektedir.¹¹⁸

Fransız elçi de Germigny, Catherine de Medici’ye 8 Aralık 1579 tarihinde gönderdiği mektupta III. Murad’ın annesi Valide Nurbanu Sultan’ın rüşvet aldığından bahsetmektedir. Aynı şekilde Safiye Sultan için, onun teveccühünü kazanan paşaların nasıl zengin olduğunu anlatmaktadır.¹¹⁹ Dönemin kroniklerine inanılırsa Sultan III. Murad’da rüşvete bulaşmıştır. Sultan kendisine hediye edilen brokar kaytanları satmak

¹¹⁵ Saffet Köse, “İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11 (2008): 147, 149, 150, 155.

¹¹⁶ Yüksel Çelik, “Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 15 (2006): 32.

¹¹⁷ Ömer Düzbakar, “İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer’iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler”, *E- Journal of New Worl Sciences Academy*, 3 (2008): 543.

¹¹⁸ Ahmet Mumcu, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Yargıda Rüşvet)*, 3. Baskı (İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2005), 256, 257.

¹¹⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, 284.

için pazarlıklar dahi yapıyordu.¹²⁰ III. Murad'ın rüşvet konusuna bulaşmasını Gelibolulu Mustafa Âli şu şekilde açıklamaktadır: “Şemsi Ahmed Paşa Padişahı rüşvet almaya ikna etti. Annesini ise Yed-i Rüşvet tayin ettirip bir yerden 40.000 filori almasına ön ayak oldu ve Koçi adlı kethüdasını bu konuda haberdar edip Âl-i Osman'dan Kızıl Ahmedli'nin intikamını aldım diyerek Allaha şükretmiştir. Bu sözleri duyan Ali ne yönde intikamını aldın diye sorunca, Şemsi Paşa, Padişahı rüşvete alıştırdım. Bugün büyük bir lokma yedirttim. Artık bundan böyle ne padişah rüşvetten vazgeçebilir, ne de rüşvetle bu mülk payidar olup kendisi ikamet eder. Onlar nasıl bizi yerimizden ayırdı ise ben de onların yakın bir sürede saltanatlarından ayrılmalarına sebep oldum.”¹²¹

Mustafa Âli'nin verdiği bilgilere itibar edilirse, hem Valide Nurbanu Sultan'ın hem de Sultan III. Murad'ın rüşvet batağına düştüğünü söylemek abartı olmayacaktır. Rüşvet konusunun kroniklere yansiyacak kadar ses getirmiş olması o dönem için bu konunun ciddiyetini göstermektedir. Hikâyelerin kayda geçmesi, hediye alma konusunda bu dönemde sınırların aşıldığını hissettirmektedir. Safiye Sultan'ın böyle bir dönemde yaşamış olması, mevcut alışkanlıkları zorlanmadan benimsemiş olabileceğini düşündürmektedir. Diğer taraftan rüşvet veya hediyeleşmeler konusunda hassasiyetin maksimum düzeye çıktığı bir dönemde sultanın aldığı her bir hediye rüşvet olarak değerlendirilmiş olabilir. Bu dönemde İstanbul'da bulunan Venedik elçisi Leonardo Dona'nın söyledikleri önemlidir. Elçinin Venedik'te sunduğu raporunda, sultana verilecek hediyelerin öneminden bahsederken “onlardaki kanun gereği” tanımlamasını kullanmaktadır. Leonardo Dona, burada Osmanlı teamüllerinde hediyein bir kanun gereği verilmesi gerektiğini anlamış ve bu olağan durumu bizlere aktarmıştır.¹²²

Şimdi dönemin kaynaklarında Valide Safiye Sultan'ın rüşvetle suçlandığı olaylar üzerinde duralım ve değerlendirmeler yapalım.

Valide Safiye Sultan'a yönelik rüşvetle ilgili en belirgin suçlama Hadım Hasan Paşa'nın söyledikleridir. Hasan Paşa valide sultana en fazla para takdim eden kişidir. Mürteşi (rüşvet alan) lakabıyla anılan bu ak hadım ağası sadrazamlığı sırasında aldığı rüşvetleri

¹²⁰ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, 157.

¹²¹ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü'l Ahbâr'ında II.Selim, III.Murat ve III. Mehmet Devirleri I*, 178.

¹²² Ahmet Önal, Erhan Afyoncu, *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı'nın İhtişamlı Yılları*. trc. Erendiz Özbayoğlu, 1. Baskı (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017), 260.

sık sık Valide Sultan'a verdiğini açık açık belirtmiş, “*Valide Sultan beni takside bağlamıştır*” sözünü sarf ederek boşboğazlığını canıyla ödemiştir.¹²³

Rüşvet yiyen anlamına gelen mürteşi lakabıyla anılan biri olması, paşanın valide sultan için sarf ettiği cümleyi önemli kılmaktadır. Kaynaklarda Gazanfer Ağa ile arası önceden açık olan Hasan Paşa'nın her hafta Valide Safiye Sultan'a hediyeler sunduğu belirtilmektedir. Üstelik paşa bunu sıklıkla dile getirerek yayıyordu. Gazanfer Ağa bunu fırsat bilerek Saray ile Hasan Paşa'nın arasını açmış, katline giden yolu hazırlamış ve Paşa 1598'de öldürülmüştür. Hasan Paşa'nın valide sultanın kendisinden rüşvet aldığı yönündeki bilgileri yaymasının nedenleri bilinmemektedir. Bu tür ifşaatların aralarındaki bir husumete dayanıp dayanmadığı bilinmemektedir.

Yine bu dönemde Ferhad Paşa, Koca Sinan Paşa ile husumet yaşamış ve sadareten azledilmiştir. Katledileceği sırada Rusçuk'tan İstanbul'a gelmiş, Bakırköy Litroz Çiftliği'ne saklanmıştır. Bu sırada Valide Safiye Sultan'a mücevherler göndererek kendi lehine şefaet istemiştir. Valide Sultan'ın paşa hakkındaki iyi niyeti dışında, gönderilen bu mücevherlerin de Ferhad Paşa'nın kurtulmasında etkisi olmalıdır. Tarihçi Naîmâ bu olayı şu şekilde anlatmıştır: “*Ferhad Paşa Istranca dağlarına düşüp kurb-ı İstanbul'a yetişip Literuz nâm mahalde olan çiftliğine gurre-i zilhiccede vusûl buldu. Ve anda ihtifâ edip nukud ve cevâhirden her nesi var ise Vâlîde Sultan hazretleri tarafında ihdâ etti. Cürmü afv olunmak müjdesi ile mesrûr oldu.*”¹²⁴ Naîmâ'nın burada kullandığı “İhda” kelimesi önemlidir. Kelime manası ile ihda hediye anlamına gelmektedir. Ferhad Paşa'nın canının derdine düşmesi ve Valide Safiye Sultan'a hediye göndererek af istemesi rüşvetin şekilsel olarak gerçekleşen bir eylem gibi görünmesine rağmen kroniklerde hediye olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Ferhad Paşa'nın Valide'ye gönderdiği hediyeler öldürülmesini engelleyememiş, 9 Ekim 1595'te paşanın hayatına son verilmiştir.¹²⁵

¹²³ Hasan Beyzâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-Zâde Târîhi Tahsil Kaynak Tenkidi III*. Haz. Şevki Nezihî Aykut. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 567. Nezihî Aykut, “Damad İbrâhim Paşa”, *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Münir Aktepe Armağan XV* (1997). 209. İbrahim Özgül, *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr Adlı Eseri (1299 1648) Tahsil ve Metin*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 177,178. Abdülkadir Özcan, “Hadım Hasan Paşa”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 5.

¹²⁴ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târîh-i Na'imâ, (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn) I*, haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, Sarıyıldız Basımevi 2007), 93. Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı III*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 1610

¹²⁵ Mehmet İpşirli, “Ferhad Paşa”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 384.

Bu dönem iktidar çevresinde hizipleşmenin yoğun bir biçimde yaşandığı bir dönemdir. Valide Safiye Sultan, harem ağaları, vezir veya sadrazam olan damatları ve kira kadınlar vasıtası ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde devleti yönetiyordu. Dönem dönem askerler tarafından isyanlar çıkartılıyor, sorunların kaynağı olarak Valide Safiye Sultan ve ekibi gösteriliyordu. Sultan III. Mehmed isyancılara her defasında annesini uyaracağı ve artık annesinin siyasete karışmayacağı konusunda güvence veriyordu.¹²⁶

Bu dönemde saray kadınlarının çeşitli işlerini gören kira kadınlardan bahsetmekte yarar vardır. Avrupa'dan muhtelif dönemlerde Osmanlı topraklarına gelen Yahudiler çeşitli işlerle uğraşmıştır.¹²⁷ Özellikle sarraflık gibi finans alanında faaliyet gösteren Yahudiler bu alanlarda uzmanlaşmıştır. Genellikle zengin dul Yahudi kadınlar ise Osmanlı harem kadınları ile temaslar kurarak, onların dışarıdaki işlerini halletmişler ama aynı zamanda bu ilişkiyi kendi lehlerine kullanmışlardır.

Osmanlı Saray kadınları, özellikle de valide sultanlar zaman zaman saray dışına çıkarlardı. Başka şehirlere göçler (özellikle Edirne), türbe ziyaretleri, sandal gezileri, yazlık saraylara gitme ve güzel havalarda yapılan teferrüçler saray kadınlarının "taşra"ya çıkış sebepleri arasında sayılabilir. Dışarıdaki işlerini halletmek üzere ara sıra Yahudi kadınlardan destek alan valide sultanlar, yukarıda sözü edilen imkânlar haricinde saray dışıyla bağlantılarını saray ağaları üzerinden kurarlardı. Yahudi kadınların valide sultanlarla ilişkisi daha çok mücevher alımı ve satımı ile haberleşme gibi hususlar üzerinden gerçekleşmekteydi.

Osmanlı tarihinde ismi kaynaklara geçen 3 kira kadın bulunmaktadır. Bunlardan ilki Fatma Hatun, ikincisi Ester Handeli Hatun, üçüncüsü ise Valide Safiye Sultan döneminde yaşayan Esparanzo Malchi'dir. Fatma Hatun hakkında bilgi azdır. Sadece Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşadığı bilinmektedir. Ester Hatun ise Valide Nurbanu Sultan döneminde yaşamıştır. Ester Hatun Valide Safiye Sultan'ın dönemine de denk gelmiştir. Valide Safiye Sultan'ın çeşitli mektuplarının tercümesini yapmış ve Venedik ile olan temaslarında Safiye Sultan'a yardımcı olmuştur. Ester Hatun'un 1590 yılı civarında öldüğü tahmin edilmektedir. Bu tarihten sonra onun yerine Esparanzo Malchi geçmiştir. Kira kadın Esparanzo Malchi Valide Safiye Sultan'ın neredeyse

¹²⁶ Levent Kaya Ocakaçan, *Geç 16. Ve Erken 17.yy'da Osmanlı Devleti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016), 84, 94, 122.

¹²⁷ Osmanlı'daki Yahudi kadınlar için bkz. Neslihan Ünal, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Kadınları", *Tarih Okulu Dergisi XXIX* (Mart 2017).

bütün işleriyle ilgilenmiştir. Safiye Sultan'ın Venedik ile yazışmalarını ve Kraliçe I. Elizabeth ile olan mektuplaşmalarını sağlamıştır.¹²⁸

İstanbul gümrüğünü elinde tutan Esparanzo Malchi, devlet kadrolarındaki çeşitli kişilerle yaptığı rüşvet işlemlerinden dolayı paranın ayarını düşürmüştü ve ayarı düşük akçeyi hazineye teslim etmiştir. Düşük akçe daha sonra askere dağıtılınca Esparanzo Malchi askerin bütün öfkelerini üzerine çekmiştir. Yeniçeriler tarafından yakalanan Esparanzo Malchi parçalanarak feci şekilde öldürülmüştür.¹²⁹ Valide Safiye Sultan ise kira kadınıyla olan bağlarından dolayı öfkeleri üzerine çekmesine rağmen bu işten, “ *meşâyihе tezkireler ve sadakât gönderüp, benüm bu işden haber u âğâhum yokdur, vebâle girmem bed-du'â eylemeyesiz yine gelsün âdemler ve kağıdlar gönderdüm.*”¹³⁰ diyerek bu olaydan zorlukla sıyrılmıştır. Sonuç olarak saray kadınları harem dışı işlerde Yahudi kira kadınları ile karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliği yapmışlardır. Esparanzo tecrübesi 16. yüzyıl sonundan itibaren kira kadınların önemini kaybettirmiş, bir daha böyle bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Yukarıda sözü edilen esaslar ve Valide Safiye Sultan'ın rüşvet aldığına yönelik iddialar değerlendirildiğinde kesin bir hükme varmak zordur. Zira dönemin adetleri içinde devlet görevlileri arasında olduğu gibi valide sultanların da hediye/atiyye alma işi olağan bir durumdu. Mürteşi lakabıyla anılan Hasan Paşa'nın aldığı paralardan valide sultana da aktarmış olması sultanın kesin olarak rüşvet aldığına hükmetmek için yeterli değildir. Sultanın Hasan Paşa'dan aldığı hediyelerin ancak kaynağını biliyor olması durumunda bilinçli olarak “rüşvet”e karıştığı iddia edilebilir. Bununla birlikte ölümüne karar verilmiş bir üst düzey yöneticinin elde ettiği menfaat karşılığı affedilmesini sağlaması oldukça sorunlu bir durum gibi gözükmektedir. O nedenle valide sultanın hediye ve rüşvet çizgisindeki ince sınırdaki durduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır.

¹²⁸ Mahir Aydın, “Osmanlı Dünyasında Yahudi Kira Kadınlar”, *Bellefen* LXV/243 Ayrı Basım (Ağustos 2001): 630.

¹²⁹ İbrahim Özgül, *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr Adlı Eseri (1299 1648) Tahlil ve Metin*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 183,184.

¹³⁰ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 679.

BÖLÜM 3: HAYIR ESERLERİ VE ÖLÜMÜ

3.1. Valide Safiye Sultan'ın Hayır Eserleri

Osmanlı Padişahları tahta çıktığı esnada anneleri hayatta ise Osmanlı toplumunda “*Valide Sultan*” unvanıyla farklı bir konuma yükselirdi.¹³¹ Bu unvanla padişahın/halifenin annesi artık *bütün ümmetin annesi* sıfatını almış sayılırdı. Nitekim buna benzer unvanları kullanan valide sultanlar da bulunmaktadır. Örneğin “mehd-i ulyâ-yı” saltanat unvanının yanında Kösem Sultan için “ümmü’l-mü’minîn” sıfatı kullanılmıştır.¹³² Bu unvanları gereği hemen hemen bütün valide sultanlar kendilerini hayır işlerine adanmışlardır. Büyük vakıflar kurmuşlar ve çeşitli yapılar inşa ettirmişlerdir. Osmanlı valideleri, daha genel anlamda saray kadınları, inşa ettirdikleri yapılarla kentin kimliğine önemli bir katkı sağlamışlardır.¹³³

Bütün bu işlemleri kendilerine tahsis edilen paşmaklık geliri ve diğer gelirler sayesinde yapmışlardır. Valide sultanın saray dışındaki bütün işlerini, padişah tarafından görevlendirilen ve valide sultanın da onayladığı bir kethüda yönetirdi. Valide sultanın finansal işleri ve vakıf işleri genel itibarıyla kethüda vasıtasıyla yapılmaktaydı. III. Murad döneminden beri Safiye Sultan zaten devletin azil ve terfilerinde söz sahibi olmaya başlamıştı. Bailo Paolo Contarini (1583), raporunda bunu açıkça belirtmektedir. “*Bu imparatorluk, büyük ölçüde kadın sultanlar tarafından yönetiliyor, zira muhteşem vezirler bağımsız vekiller olmaktansa, haremden gelen emirlerin uygulayıcılarından ibaret ve vezirler konumlarını muhafaza etmek için, kadın sultanların istediği hiçbir şeye karşı çıkmaksızın, onların gözüne girmek amacıyla hediyeler sunuyorlar; çünkü en önemli makamların, mutlak egemenlik sahibi olan bu kadınların kayırdığı gözdelelerine verildiğini biliyorlar.*”¹³⁴ Sahip olduğu bu siyasi güç Valide Safiye Sultan’a ekonomik olarak da yansımıştı.

¹³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 140.

¹³² Ali Akyıldız, “Vâlîde Sultan”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 494.

¹³³ Fariba Zarinebaf Shahr, “Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları” *Türkler Ansiklopedisi*, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014), 14: 15.

¹³⁴ Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu’nda Mimari Kültür*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 380.

994 (1585/1586) tarihli harç-ı hassa defterine göre Safiye Sultan daha hasekilik döneminde, günlük 1100 akçe almaktaydı.¹³⁵ Valide sultanlık döneminde ise günlük 3000 akçe varidat alan Safiye Sultan buna ek olarak yaz ve kış ayları başında 360.000 akçe daha almaktaydı. Ayrıca kendisine yüksek gelirli bir has verilmiştir. Oğlu Sultan III. Mehmed Şubat 1596 tarihinde senelik geliri 1.000.000 akçenin üzerinde olan bir hassı validesine tahsis etmiştir.¹³⁶ Bütün bunların dışında valide sultana gelen çeşitli hediyeler de vardı. Devlet kadrolarında yapılan tayinler sonucu gelen hediyeler ve yabancı elçilerin getirdiği hediyeler de gelirin büyük bir miktarını oluşturmaktaydı. Bu nakdi ve çeşitli gelirlerin dışında her Valide Sultan'ın olduğu gibi, Valide Safiye Sultan'ın da günlük aylık ve yıllık olmak üzere verilen, yiyecek, içecek, yakacak vb. tainatları bulunmaktaydı.

Valide Safiye Sultan bu büyük geliri maiyeti ve ihtiyacı olan harcamalarda kullandığı gibi çeşitli diplomatik amaçlarla da kullanmaktaydı. Bir önceki bölümde bahsettiğimiz rüşvet ile hediye arasında olan Valide Safiye Sultan muazzam bir gelire sahip olmuştur ancak bütün valide sultanlar gibi Safiye Sultan da gelirlerinin bir kısmını vakıf işlerine harcamıştır.

Valide Safiye Sultan daha hasekilik döneminden çeşitli vakıflar kurmuş bir kadındır. Hasekilik döneminde Medine ve Mekke'ye giden hac yolu üzerinde su yollarının bakımını yaptırmıştır.¹³⁷ Valide Safiye Sultan kurduğu bu vakıflarla hayır işlediği gibi halk nazarında itibarını da arttırmıştır. Kendisinden önceki çoğu valide sultan ve saray kadınları da kendilerine vakıflar kurarak çeşitli hayır işleri yapmışlardır. Özellikle Hürrem Sultan ve Mihrimah Sultan, Mimar Sinan'a görkemli eserler inşa ettirmişlerdir. Safiye Sultan'ın önündeki en yakın örnek Valide Nurbanu Sultan olmuştur. Nurbanu Sultan, İstanbul Üsküdar'da Valide-i Atik Külliyesini Mimar Sinan'a inşa ettirmiştir. Mimar Sinan'ın son büyük eseri olan bu camii, Valide Nurbanu Sultan'ın eriştiği güçle orantılı şekilde ihtişamlıdır. Safiye Sultan da kendi valide sultanlığı döneminde böyle bir cami yaptırmak istemiştir. Ancak Safiye Sultan'ın ihtişamlı bir cami yaptırmak

¹³⁵ BOA, *Bâb-ı Defteri Başmukataa Kallemi (D. BMK)*, nr. 22450. s.9.

¹³⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 462,570. Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, 1. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 307.

Ayrıca bkz. Murat Kocaaslan, *IV. Mehmet Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi, İktidar Sınırlar ve Mimari* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 171. Valide Safiye Sultan'ın bazı hasları için bkz. Adem Keleş, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331)* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011) 74, 108, 268.

¹³⁷ Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 105.

istediği dönemde İstanbul'un yedi tepesi selatin camilerle donatılmıştı. Bu nedenle bu dönemde oğlu III. Mehmed önceki sultanlar gibi İstanbul'a selatin bir cami yaptıramamıştı. Macaristan'daki başarılı Eğri Seferi büyük bir etki yaratmamıştı ve kaynakların yetersizliği de bir selatin cami yapımını engelliyordu. Sultan III. Mehmed bu sebeplerle validesine bir külliye yaptırması konusunda destek olmuş gözükmektedir.¹³⁸ Yapılacak eserin yer seçimi için sur içinde Gümrük Eminliği (günümüz Eminönü) seçilmişti. Yahudi Mahallesi olan bu bölge arsa ve ev sahiplerine misliyle bedelleri ödenerek istimlak edilmiştir.¹³⁹ Venedik Balyosu, Balyos Girolamo 31 Aralık 1597 deki raporunda şöyle demektedir: “*Valide sultan epeyce pahalya çıkacak olan camisini yaptırmak için Yahudilere ait bazı evleri yıktırmaya başladı.*” Yapının Osmanlı'ya maliyeti yeniçerilerin tepkisine neden olmuştu. Doğu Akdeniz Şirketi'nin saymanı olan John Sanderson seyahatnamesinde eserin kısa bir süre durdurulduğunu sonra devam ettiğini belirtiyordu: “*Büyük Valide'nin camisi hızla yükselmekte ve kendisi eskisi gibi hüküm sürmekte*” diyordu.¹⁴⁰ Külliye'nin temelleri 3 Ramazan 1006'da (9 Nisan 1598) atılarak inşaat faaliyetleri başlamıştı.¹⁴¹

Yapının planlarını Mimar Davut Ağa yapmış ancak temel atıldıktan sonra Mimar Davut Ağa vefat etmiştir. Yapının mimarlığını Dalgıç Ahmet Ağa üstlenmişse de Sultan III. Mehmed'in 1603'teki ani vefatı ile Valide Safiye Sultan, torunu Sultan I. Ahmed tarafından Eski Saray'a gönderilmiştir.¹⁴² İlk pencere sıralarına kadar yükselmiş olan camii bu yüzden yarım kalmıştır. Safiye Sultan 15 yıl Eski Saray'da kaldığı halde caminin inşaatı bir türlü istenilen düzeyde devam etmemiştir.

Muhtemelen Sultan I. Ahmed kendi saltanatında babaannesinin böyle büyük bir yapı inşa ettirmesini uygun görmedi. Aradan geçen uzun zamandan sonra caminin yarım inşaat hali ve çevresi atıl kalmış, yeniden insanların yerleştiği metruk bir mahalle haline gelmiştir. Yarım haldeki bu eser, yapılan hayır eserinin yarım kalmasından ve insanların

¹³⁸ Tülay Artan, “*Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*”, Sanat ve Hamilik, Ed, Suraiya Faroqhi, (İstanbul: Kitap Yayınevi 2011), 515.

¹³⁹ Abdülkadir Özcan, “İstanbul'un Eminönü Senti XVII. Yüzyılda mı İslamlaştırıldı?”, *Osmanlı Araştırmaları* 37, (2011): 209.

¹⁴⁰ Lucienne, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, 90.

¹⁴¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Yenicami Külliyesi”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43: 439. ¹⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı eserinde, caminin yapım tarihini 1597 olarak vermiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III/ II*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), 555.

¹⁴² Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), 153.

camii inşaatı için zorla göç ettirilmesinden dolayı “Zulmiyye” adıyla anılır olmuştur.¹⁴³ Evliya Çelebi, Seyahatname’inde caminin bu durumu ve bitişi için şöyle demektedir: “Vâlîde Sultân kendü mâlıyla alup câmi’in haremîne ve çârsû-yı bâzârlarına ihrâk edüp (---) senede tamâm bir câmi’-i münevver olup Zulmiyye iken Adliyye oldu.”¹⁴⁴ Caminin Safiye Sultan dönemindeki ilk yapılış döneminin “Zulmiyye”, Hatice Turhan Sultan tarafından bitirilişine “Adliyye” denilmesi ilginçtir.

Valide Safiye Sultan’ın eski saraya gönderilmesi dışında caminin yapımını yavaşlatan en büyük engel İstanbul tarihinin gördüğü en büyük yangın olan 1660 yangınıdır. Şehrin büyük bir bölümünü küle çeviren bu yangın caminin yapım önceliğini ileri bir tarihe atmıştır.¹⁴⁵

İstanbul panoramasının ayrılmaz bir parçası olan Yeni Camii, 1071’de (1661) Mimarbaşı Meremmetçi Mustafa Ağa’nın sorumluluğunda yeniden başlanmış, nihayet Valide Hatice Turhan Sultan döneminde tamamlanarak 20 Rebûlâhir 1076 (30 Ekim 1665) tarihinde kılınan Cuma namazı ile ibadete açılmıştır.¹⁴⁶ Yapı inşa edildiği dönemde denize nazır konumuyla İstanbul panoramasını büyük ölçüde etkilemiştir. Artık Yeni Camii bu tarihten itibaren birçok batı kaynaklı gravürde görmeye başlamaktayız. **Resim 9** Yapı, günümüzde İstanbul’un görüntüsünü tamamlayan bir abidedir. **Fotoğraf 7**

Yapının yanında bulunan hünkâr köşkü valide sultan ile hünkârın kullandığı İstanbul’daki en güzel hünkâr köşküdür. **Fotoğraf 8** Caminin avlusu ve içinde olan çiniler ise Osmanlı çini sanatının değerli örneklerindedir. **Fotoğraf 9**

Yeni Camii “*Kadınlar Saltanatı*” olarak adlandırdığımız bu dönem için ayrı bir ikonografik önem taşımaktadır. Saray kadınlarının gücüyle orantılı bir şekilde ihtişamlıdır. Yeni Camii ilk temelinin atılışından bitimine kadar altı valide sultan görmüştür.

¹⁴³ Rüknu Özkök, *Günümüz Dilıyla İstanbul’un Sessiz Kitabeleri*, 2.Baskı (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 137.

¹⁴⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi I.*, haz. Robert Dankoff v. Dğr. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 143.

¹⁴⁵ Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar, Toplum ve Ekonomi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 165.

¹⁴⁶ Ahmet Vefâ Çobanoğlu, “Yenicami Külliyesi”, *DİA* 43: 439.

Yeni Camii tamamlayan Valide Hatice Turhan Sultan, bu caminin iç tasarımındaki ayet seçimleriyle ve camiye ek olarak yapılan Mısır Çarşısı ile belirli mesajlar vermektedir. Caminin üst galeri katındaki çini panoda Haşr Suresi'nin seçilmesi ilginçtir. Bu surede Yahudi Nadiroğullarına göndermeler vardır. Caminin ilk istimlak alanının bir Yahudi mahallesine yapılması ve İslam tarihinde Hz. Peygamber'in on birinci eşi Yahudi Safiye'ye hep kuşkuyla bakılması, Safiye Sultan ve yardımcısı Yahudi kira kadına bir göndermedir. Haşr Suresi'nin yedinci ayeti ise Valide Hatice Turhan Sultan'a göndermeler içermektedir. Savaşılmaksızın el konulan mülkün Allah yolunda sarf edilmesi üzerine mesajlar veren ayet Valide Hatice Turhan Sultan'ın eser üzerindeki meşruluğunu gösteriyordu.¹⁴⁷ Valide Hatice Turhan Sultan, Safiye Sultan'a onun bitiremediği eser üzerinden bir meydan okuma sergiliyordu. Camiye hemen yakın olan ve yine Valide Hatice Turhan Sultan tarafından yaptırılan Mısır Çarşısı ise L şeklindeki tasarımı ile **Plan 1** Valide Kösem Sultan döneminde yapılan Büyük Valide Han'ın yolunu keserek iktisadi bir mesaj daha veriyordu. Bu yüzden İstanbul Yeni Camii, sadece Valide Safiye Sultan ile başlayan Valide Hatice Turhan Sultan ile biten bir yapı değildir. *Kadınlar Saltanatı* dediğimiz kavramın somut halidir.

Valide Safiye Sultan, Yeni Camii Külliyesi'ni inşa ettirmeye başladığı vakit külliye medrese, türbe, darülkurra, kütüphane, çarşı, mektep, sebil, çeşme, köşk, hamam, dükkân ve muvakkithane de yapılmasını planlamıştı. **Plan 1**'de görülen yapılar ve külliyenin diğer kısımları, Valide Hatice Turhan Sultan döneminde tamamlanmış olsa da arşiv kaynaklarından medresenin müderrisinin 1598'de tayin edildiği görülmektedir. Tarihçiler ve sanat tarihçileri arasında medrese binasının tam olarak yapıp yapılmadığı, açıklığa kavuşturulmamıştır. Tarihçi Mübahat Kütükoğlu yapının yapılmış ama günümüzde yıkılmış olduğunu söyler. Sanat tarihçisi Semavi Eyice ise medreseden Valide Hatice Turhan Sultan döneminde vazgeçildiğinden ve bu alana Mısır Çarşısı, sebil, çeşme, türbe ve darülkurra yapıldığından bahseder.¹⁴⁸ Dönemin kronik yazarlarından Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ise medresenin yapıp yapılmadığıyla ilgili olarak şöyle demektedir: “*Vâlîde Safiyye Sultân binâsına tevcih-i zimâm-ı himmet-i bî-hemtâ itdüğü medrese henûz mü'essese olmadın Hâkâniyye Müderrisi Sarıgürz-zâde*

¹⁴⁷ Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 223-226.

¹⁴⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, *XX Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 57.

Kāymı Mustafâ Efendi'ye tevcih olunup câmi'-i Süleymâniyye'de Sûre-i En'âm evvelinden akd-i meclis-i[derin] âmm olundu. Fî Receb"¹⁴⁹

İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise Şakayık Zeyli'nden aktararak şöyle demektedir: “*III. Mehmed'in validesi Safiye Sultan, 1006 H. (1597M.)'de medresesini yaptırtınca ibtida Ebu'l- meyamin Mustafa Efendi'ye-ki daha sonra iki defa şeyhülislam olmuştur- tevcih ettirerek En'am evvelinden ders tayin olundu. Sahn payeli müderrislerden Nefes-zade ile Yavuz Efendiler münazarayı idare ettiler. Yine her payedeki müderrislerden ikişerkişi Süleymaniye camiindeki içtima davet edilmişlerdi. Ebu'l-meyamin Mustafa Efendi muidine, kendisine verilen dersi okuttu, bunun üzerine münazara yapıldı muvaffakiyeti sebebiyle Ebu'l-meyamin'in talabeleri kazaskerlere ve sairlerine tevzi olunarak muidi de mülazemete nail olmuştur.*”¹⁵⁰ Bu bilgilerden sadece Valide Safiye Sultan'ın medresesine müderris atandığını öğrenmekteyiz. Naîmâ Tarihi'nde de medresenin yapılmadığı yazmaktadır. “*Ve yine bu târihte Vâlîde-i şâh-ı cihân Safiye Sultan binâsına tevcih-i himmet ettiği medrese henüz te'sîs olmaksızın cihet-i tadrîsi Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'ye tevcih olunup Süleymaniye Câmi'i'nde sûre-i En'âm evvelinden akd-i meclis-i ders-i ilm olundu.*”¹⁵¹

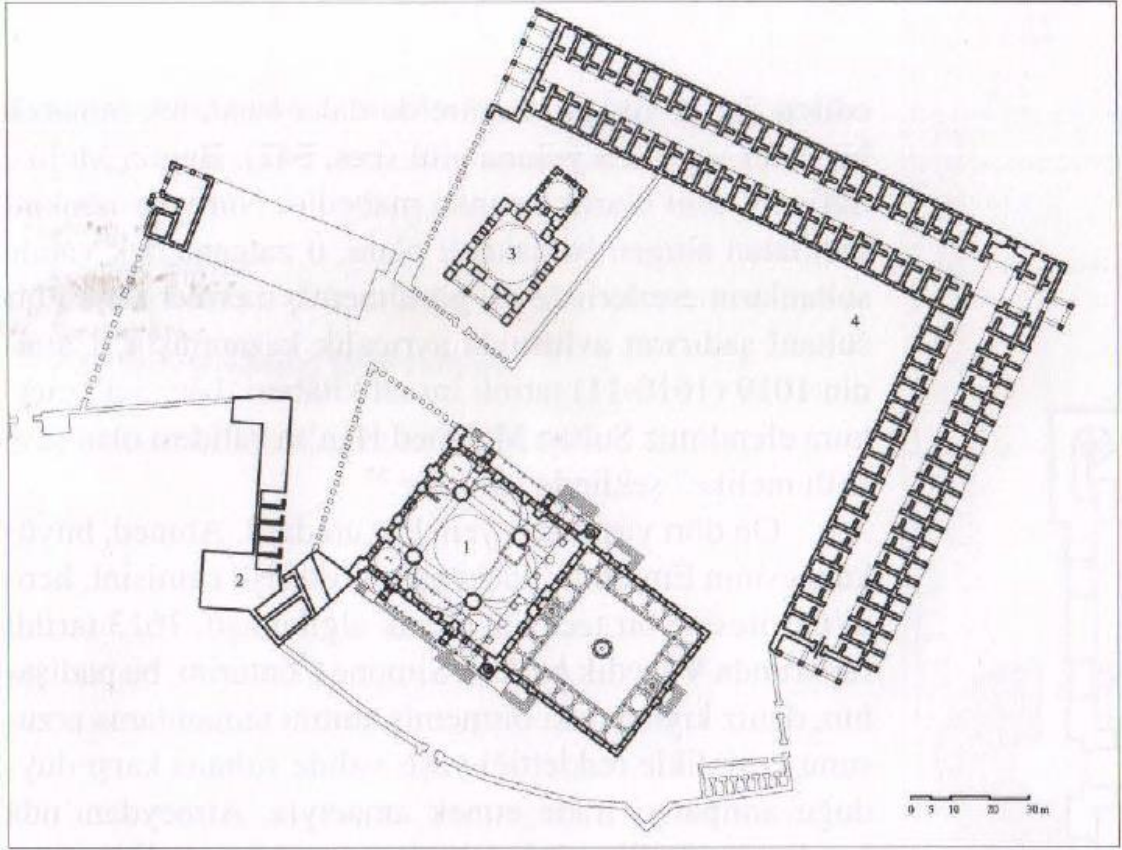
Medrese binasının yapılıp yıkıldığı veya hiç yapılmadığı bilgisi şu an için bilinemeyen bir konudur. Hammer ise bu konuda adı geçen müderrislerin Üsküdar'daki medrese ve darü'l hadise atandığını belirtmekle birlikte, Valide Safiye Sultan'ın Üsküdar'da yaptırmaya başladığı medrese demektedir. Muhtemelen burada bir karışıklık olmuş Üsküdar ile Yeni Camii'nin yapıldığı Eminönü karıştırılmıştır.¹⁵²

¹⁴⁹ İbrahim Özgül, *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr Adlı Eseri (1299 1648) Tahlil ve Metin*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 177.

¹⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, 4. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014),74-75. Selânîkî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânîkî 1003-1008/1595-1600 II*, 724.

¹⁵¹ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, I. haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, Sarıyıldız Basımevi, 2007), 136.

¹⁵² Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi II*, trc. Mehmet Ata (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005), 231.

Plan 1:

Yeni Camii Külliyesi Planı (İstanbul/Eminönü)

Kaynak: Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 380.

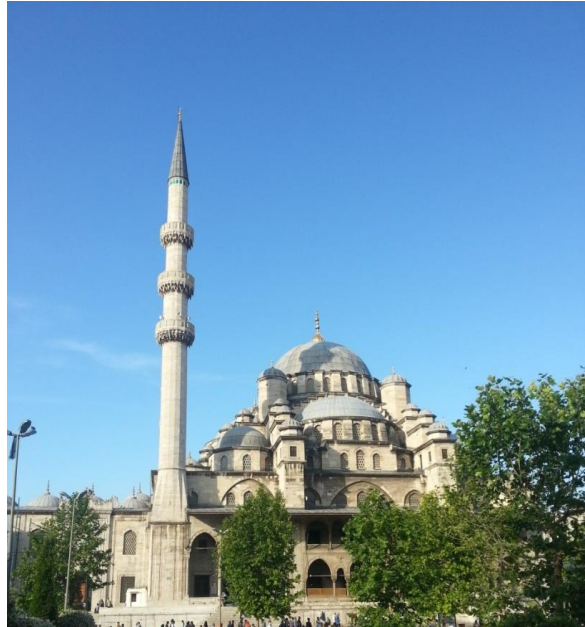
1. Cami, 2. Hünkâr kasrına çıkan rampa, 3. Türbe, 4. Kapalı Çarşı (Mısır Çarşısı).

Resim 9:

Yeni Camii Külliyesi Gravürü (İstanbul/Eminönü)

Kaynak: Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 687.

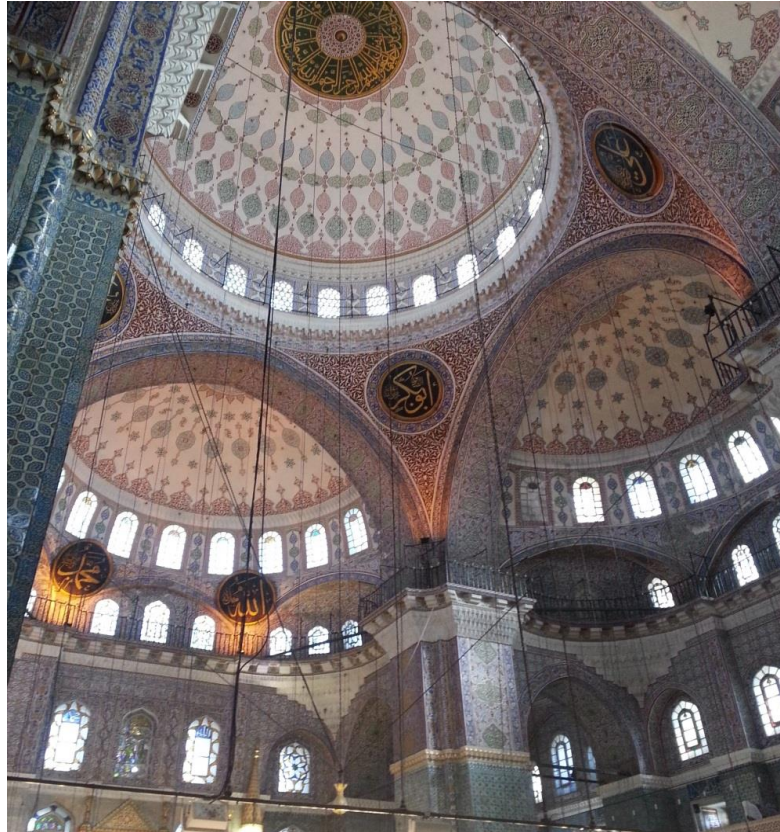
Fotoğraf 7:

Yeni Camii (İstanbul/Eminönü)

Kaynak: Mustafa Altun Arşivi 2015.

Fotoğraf 8:
Yeni Camii Hünkâr Kasrına Geçiş Kısım (İstanbul/Eminönü)
Kaynak: Mustafa Altun Arşivi 2015.

Fotoğraf 9:
Yeni Camii İçi (İstanbul/Eminönü)
Kaynak: Mustafa Altun Arşivi 2015.

Valide Safiye Sultan arşiv belgelerinden öğrendiğimiz kadarıyla kendi vakfından Üsküdar'da bir çeşme yaptırmıştır. Hangi tarihte yaptırıldığı tespit edilemeyen bu çeşme günümüze gelememiştir.¹⁵³ Valide Safiye Sultan Mekke Bab-ı Şubeyke'de bir mektep ve sebil, bunlara bağlı havuz ve kuyu da yaptırmıştır.¹⁵⁴ Mekke'de günümüze ulaşamayan bir imaret ve darüşşifa da bu dönemde yapılmıştır.¹⁵⁵ Mekke ve Medine'ye yaptığı bu hizmet dışında Valide Safiye Sultan çeşitli dönemlerde vakıflarından surre alayına yüklü miktarda ücretler göndermiştir. 1723 yılına ait bir kayıta vakfından 485 sikke-i hasene gönderildiğini öğrenmekteyiz.¹⁵⁶ Valide Safiye Sultan surre alayıyla yüklü bir meblağ gönderdiği gibi vakfından kendi ve oğlu için ölümünde Ravza-i Mutahhara'ya karşı her gün iki cüzü-ü şerif tilâvet okunmak üzere onar filori tayîn etmiştir.¹⁵⁷ Ayrıca Safiye Sultan Mekke ve Medine'de sabah namazlarından sonra devletin devamı için dua edilmesini talep ederek vakfından yıllık 304 kişiye 1560 altın ödenek ayırmıştır.¹⁵⁸ Valide Safiye Sultan gelirlerinin tamamı Haremeyn'e ayrılan bir vakıf kurmuştur. Kutsal topraklara yaptığı hayır işleri bu vakfından karşılanmaktadır.

Valide Safiye Sultan yine bu yıllarda tarihçi Selânikî'den öğrendiğimiz kadarıyla 1595 yılında İstanbul Âşık Paşa Mahallesi'nde İmam Gazâli soyundan gelen birisinin kabrinin üstüne türbe inşa ettirmiştir.¹⁵⁹ Tarihçi Hammer İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi'nin Valide Safiye Sultan tarafından yaptırıldığını belirtse de bu konu hakkında kesin bir bilgi yoktur. 1598 yılında yapımı biten Yenikapı Mevlevihanesi üzerine yapılan akademik çalışmalarda Valide Safiye Sultan'ın adı zikredilmemektedir.¹⁶⁰

Valide Safiye Sultan'ın hayır işleri sadece yapılar ve muhtaçlar üzerinden olmamıştır. Kendisi Ocak 1599 yılında gazaya giden orduya da destek olmuştur. Tarihçi Selânikî valide sultanın orduya olan desteğini şu şekilde yazmaktadır: “*Ve bu esnâda hazret-i Vâlide-i Pâdişâh-ı cihân-penâh u sa'âdet destğâh hâlis mâlından iki kîse altun çıkarup,*

¹⁵³ BOA, *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D)*, nr. 4323.

¹⁵⁴ Arzu İyianlar, *Vâlîde Sultanların İmar Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992), 56. Ayrıca bkz. BOA, *Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümayûn Defterleri, Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d)*, nr. 51, 17/57, 12 Ş 991.

¹⁵⁵ BOA, *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D)*, nr. 1409.

¹⁵⁶ Fatih Aytekin, *912 Numaralı 1723-1724 (H. 1136) Tarihli Surre Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008), 28.

¹⁵⁷ Aytekin, *912 Numaralı 1723-1724 (H.1136) Tarihli Surre Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, 242.

¹⁵⁸ Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. Ve 17. Yüzyıllar)*, 2. Baskı (İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2011), 142-143,160,204.

¹⁵⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 1003-1008/1595-1600 II*, 621.

¹⁶⁰ Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi II*, 231.

top arabaları tecdîd olunup ve kifâyet mikdârı güzîde bârgîr alınup gayra sarf olunmayup, gazâ vü cihâd-ı fî sebîli'llâh için harc olunmağa ta'yîn buyuruldu. Fî 19 cumâdelâhire, sene 1007."¹⁶¹ Valide Safiye Sultan orduya iki kese altın verip topların bakımının yapılmasını sağlamıştır. Orduya destek bağlamındaki bu yardım muhtemelen yaptığı askeri yardımlardan sadece bize ulaşandır. Valide Safiye Sultan, vakıfları sayesinde muhtaçlara yardımcı olduğu gibi, anlık gelişen olaylarda da gerekli yardımı yapmıştır. Örneğin İstanbul'da bulunan fahişelere yaptığı bir yardım, insanları ayırmaksızın olaylara müdahale edişi bakımından önemlidir. Olayı İngiliz Elçiliği sekreteri John Sanderson şöyle aktarmaktadır: "*Valide sultan, haseki sultan ve Büyük Senyörün diğer kadınlarıyla sarayda yürürken nehirde [Boğaz'da] hep birlikte hızla yol alan çok sayıda kayık görmüş. Valide sultan ne olduğunu sordurmak için bir adam yollamış. Bu adama vezirin kahpelere, yani fahişelere, ceza verdiğini söylemiş. Bundan hoşlanmayan valide sultan haber göndererek Hadım Paşa'ya [seferde olan] oğlunun veziri kadınların işini bitirmek üzere değil, kenti yönetmek üzere görevlendirdiğini bildirmiş. Diğer işlere bakmasını ve efendisi dönene kadar bir daha kadınlarla uğraşmamasını emretmiş.*"¹⁶²

Yeni Camii'nin ilk inşaat döneminde, Valide Safiye Sultan Üsküdar'daki Karacaahmet Sultan Türbesi ile yakından ilgilenmiştir. Safiye Sultan türbenin duvarlarını yaptırmış ve güzel bir kapı açtırmıştır. Şair Asârî'nin yazmış olduğu kitabede Safiye Sultan'ın adı zikredilmemiş Hazreti Valide Sultan olarak anılmıştır. 1004 (1595-1596) tarihli kitabe şöyledir:

"Dürretü't-tâc-ı sâhibetü'l-izz ü atâ

Hazreti Valide Sultan o hayrî'n-nisvân

Karacaahmed gibi sultan-ı veliyyullahın

Merkad-i pâkini ihyâ kılub itdi bünyâd

Eyledi divar-ı cenabına açub hûb bâb-ı şerif

Rûh-ı pâkinden erişle ana her dem feyzâ

¹⁶¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî II*, 790.

¹⁶² Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, 7. Baskı trc. Ayşe Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 268.

Cezbesi çekdi şehinşâh-ı cihanı götürüb

Üstüne hazır ide himmetin anın Rahman

Bundadır üçler ve kırklar yediler rical-i gayb

Yeridir bunda kabul oluna du'alar her an

Ravzasın her ki, ziyared ide hayriyle du'a

İde hem Padişehi sâhibetu'l-hayra du'a

Didi itmamına Asârî dahi tarih

Pâk-ı câ tekyegâh-ı Karacaahmed Sultan

Fî Seneti erba'a ve elf temme"¹⁶³

Valide Safiye Sultan, Yeni Camii yaptırırken Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'daki camisini gölgelemek istiyordu lakin torunu Sultan I. Ahmed tarafından Eski Saray'a gönderilerek yaptırmaya başladığı camiyi devam ettirmekten men edilmişti. "Venedik bailosu Simone Contarini, bu padişahın, deniz kıyısındaki bitmemiş anıtını tamamlama arzusunu kesinlikle reddettiği yaşlı valide sultana karşı duyduğu antipatiyi ifade etmek amacıyla, Atmeydanı'nda kendi cami külliyesinin temelini attırıldığını belirtir."¹⁶⁴

Valide Safiye Sultan İstanbul'da yapamadığı gösterişli camisini bu sefer imparatorluğun zenginlik kaynağı olan Mısır'da yapmaya girişmiştir. Melike Safiye Camii adıyla anılan bu caminin yapımı da tartışmalıdır. Kahire'de bulunan bu camii için iki farklı görüş bulunmaktadır. İlk görüş caminin Safiye Sultan'ın kölesi Dârüssâde Ağası Osman Ağa bin Abdullah tarafından yaptırıldığı lakin köle olduğu için vakıf kurmaya hakkı ve yetkisi olmadığı için caminin bulunduğu vakfın Osman Ağa'nın ölmesiyle Şeyhülislam tarafından H.1011 (M.1602) Valide Safiye Sultan'a aktarıldığıdır.¹⁶⁵ İkinci görüş ise, Osman Ağa'nın eserin yapımına nezaret ettiği yönündedir.¹⁶⁶

¹⁶³ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar II*. (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001), 576-577.

¹⁶⁴ Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 688.

¹⁶⁵ Arzu İyianlar, *Vâlîde Sultanların İmar Faaliyetleri* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992), 57.

¹⁶⁶ Ahmet Ali Bayhan, "Safiye Sultan Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 43: 473.

Osmanlı'da valide sultanların vakıf işleriyle harem ağaları özellikle de Dârüssâde Ağası ilgileniyordu.¹⁶⁷ Bu açıdan Osman Ağa'nın Safiye Sultan'ın kölesi olduğunu düşündüğümüzde caminin yapımına nezaret etmesi gayet doğaldır. Köle olduğu halde bir eser yaptırması ise dönemin şartlarına göre mümkün değildir bu şartları bilen bir kölenin böyle bir işe girişmesi mantıklı gözükmemektedir.

Lucienne Thys Şenocak, Dârüssâde Ağası Osman'ın başlattığı yapıyı Safiye Sultan'ın kendi üzerine aldığından bahsetmektedir.¹⁶⁸ Valide Safiye Sultan'ın o dönemde Eski Sarayda olması ve daha önce temellerini attığı ama devam ettiremediği Yeni Camii projesi kendi döneminde yarım kaldığı için, böyle bir yola başvurmuş olması mantıklıdır. Caminin Kahire Vakıflar Bakanlığı arşivi 975 numaralı vakfiyesinde, Osman Ağa'nın vefatından sonra caminin Valide Safiye Sultan'a intikal ettiği belirtilmektedir.¹⁶⁹ Mısırda bulunan vakfiye ile yapının orijinal kitabesi tezatlık arz etmektedir. Yapının kitabesi, yapıyı Valide Safiye Sultan'ın yaptırdığını Osman Ağa'nın yapımına nezaret ettiğini belirtmektedir. Arşiv belgelerinden de öğrendiğimiz kadarıyla Mısır'da bulunan cami ve ilişkili olan vakıf Valide Safiye Sultan üzerine yapılmış ve öyle işlem görmüştür.¹⁷⁰

Melike Safiye Camii aynı zamanda Ed-Davudiyye Camii diye de bilinmektedir. Cami, Kahire el Habbanıye semtinde Davudiyye caddesindedir. 27 Muharrem 1019 (21 Nisan 1610) yılında tamamlanan Melike Safiye Camii, plan tipi ve tasarımıyla Osmanlı klasik dönem camisi özelliklerini göstermektedir.¹⁷¹ Plan bakımından Edirne Üç Şerefeli Camii'den gelişen altı dayanaklı plana göre tasarlanmıştır.¹⁷² Altı granit sütun üzerine oturan büyük kubbe yanlarında ikişer ve dışa çıkık mihrap bölümünde bir kubbe ile genişletilmiştir. Giriş tarafında ortada beşik tonoz, sağ ve solda birer küçük kubbe ile büyük kubbenin etrafı çevrilmiştir. Mermerden olan mihrabı ve minberi Osmanlı klasik üslubundadır. Revaklı avluda üç kapı bulunmaktadır. Kapının önündeki revaklar çapraz tonozlu, diğerleri ise kubbelidir. Yapının avluya giriş kapıları yukarıda kaldığından

¹⁶⁷ Harem Ağalarının hamilik faaliyetlerine bir örnek için bkz. Leyla Kayhan Elbirlik, "Sınırlar Ötesi Bir Diyalog: 16. Yüzyıl Osmanlı Hadım Ağalarından Habeşi Mehmed Ağa ve Gazanfer Ağa'nın Hamilik Faaliyetleri", *İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı*, 22 (2013), 63.

¹⁶⁸ Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*, 111.

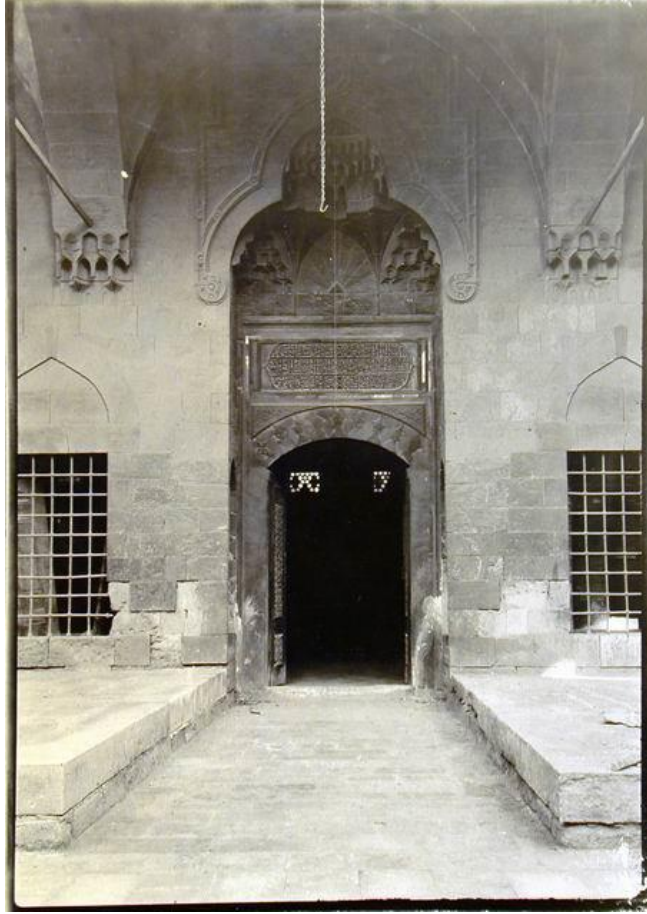
¹⁶⁹ Abdullah Atia Abdülhafız, *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler* (Sanat Tarihi Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994), 51.

¹⁷⁰ BOA, *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D)*, nr. 1494.

¹⁷¹ Seif el Rashidi, "Mısır'daki Siyasi Değişimler ve Osmanlıların Mimari Üzerindeki Etkileri", (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014), 12: 63.

¹⁷² Gönül Öney "Mısır'da Osmanlı Mimarisinin Sentezi", *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi* 5/5 (1990): 146.

avluya giriş, yarım daire biçiminde ve aşağıdan yukarıya daralan merdivenlerle sağlanmaktadır. Bu merdivenler camiye karakteristik bir özellik kazandırmıştır. İnce silindirik minaresi ise giriş bölümünün sağındadır.¹⁷³

Fotoğraf 10:

Melike Safiye Camii Kapı Üzerindeki İnşa Kitabesi (Mısır/Kahire)

Kaynak: Archnet, Masjid al-Malika Safiyya, Erişim: 25 Nisan 2019.

https://archnet.org/sites/2320/media_contents/33431

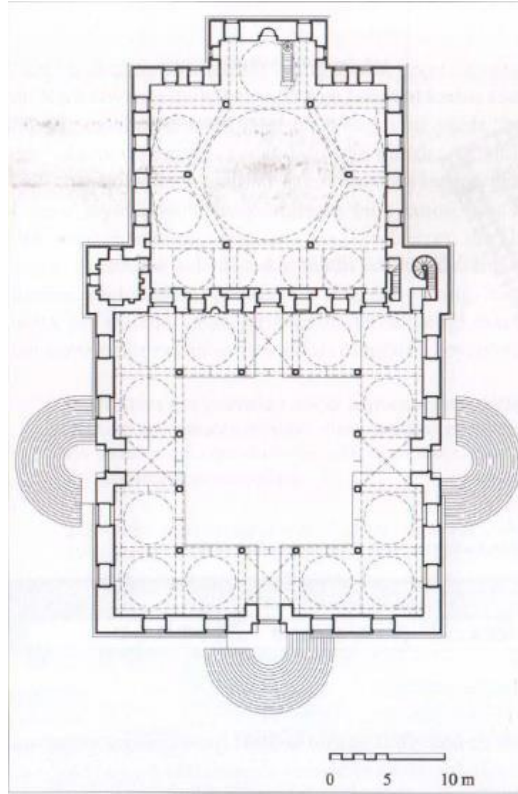
Caminin girişinde bulunan üç satırlık mermer inşa kitabesinde şöyle yazmaktadır:

“Enşcet hâze'l-câmi'i'l-mübareki'l-ma'mûr bi-zikrillâhi teâlâ sâhibu'l-hayrâti'l-edrati's-şerîfeti vâlidetü el-merhûm Mevlânâ es-Sultân Mehmet Hân tâbe serâhü 'alâ yedi fahru'l-havvâssi'l-mütekarribîn Mevlâna İsmail Ağa el-nâzirü's-şer'î ale'l-vakfi'l-mezkûri ve kâne'l-ferâğu min hâze'l-binâi'l-mezkûri fi's-sâbi' ve'l-'ısrîne min şehri Muharrami'l- haremi senete tis'a aşerate ve elfin mine'l hicreti.”

¹⁷³ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004), 371.

(Allahü Teâlâ'nın zikriyle mamur ve mübarek bu camiye mübarek hayır sahibi, efendimiz merhum Sultan Mehmet Han'ın- mekânı güzel olsun- validesi, mütekarribinin haslarının övünç kaynağı, adı geçen vakfın şeri nazırı efendimiz İsmail Ağa eliyle inşa ettirilmiştir. Adı geçen bu yapının bitirilişi Hicri bin on dokuz yılının Muharremü'l-Harem ayının yirmi yedinci günüdür.)¹⁷⁴

انشأت هذا الجامع المبارك المعمور بذكر الله تعالى - صاحب الخيرات الادرة الشريفة والدة
المرحومة مولانا - السلطان محمد خان طاب ثراه على يد فخر الخواص المتقربين مولانا - اسماعيل
اغا الناظر الشرعى على الوقف المذكور - وكان الفراغ من هذا البناء المذكور فى السابع و
العشرين من شهر محرم الحرام سنة تسع عشرة و الف من الهجرة.

Plan 2:

Melike Safiye Camii Planı (Mısır/Kahire)

Kaynak: Gülru Necipoğlu, *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 688.

¹⁷⁴ Ahmet Ali Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi* (Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1997), 45. (Ahmet Ali Bayhan, kitabeyi okurken valide-i merhümetü diyerek Valide Safiye Sultan'ın öldüğü bilgisini vermiştir. Lakin bu tarihte Valide Safiye Sultan yaşamaktadır. Kitabede geçen merhum Sultan III. Mehmet'tir.)

Fotoğraf 11:

Melike Safiye Camii (Mısır/Kahire)

Kaynak: Victoria ve Albert Müzesi Sanal Koleksiyonu, “V&A Search the Collections”, Erişim: 25 Nisan 2019.

<http://collections.vam.ac.uk/item/O1281210/the-entrance-of-the-mosque-photograph-kac-creswell/#>

Fotoğraf 12:

Melike Safiye Camii Avlusu (Mısır/Kahire)

Kaynak: Archnet, Masjid al-Malika Safiyya, Erişim: 25 Nisan 2019.

https://archnet.org/sites/2320/media_contents/91732

Fotoğraf 13:

Melike Safiye Camii (Mısır/Kahire)

Kaynak: Archnet, Masjid al-Malika Safiyya, Erişim: 25 Nisan 2019.

https://archnet.org/sites/2320/media_contents/6734

Fotoğraf 14:

Melike Safiye Camii İçi (Mısır/Kahire)

Kaynak: Archnet, Masjid al-Malika Safiyya, Erişim: 25 Nisan 2019.

https://archnet.org/sites/2320/media_contents/91735

3.2. Son Zamanları

Valide Safiye Sultan, cariyeye olarak Manisa Sarayı'na getirildiği günden itibaren yoğun bir siyasi hayat içerisinde yer almıştır. Sultan III. Murad döneminde Valide Nurbanu Sultan'ın gölgesinde kalarak Şehzadesi III. Mehmed'in tahta çıkacağı günü beklemiştir. Sultan III. Mehmed'in 1595-1603 yılları arasında 8 yıl boyunca tahtta durmasıyla Safiye Sultan da valide sultanlık yapmıştır. Manisa Sarayı'na geldiği günden, oğlu III. Mehmed'in 1603'te öldüğü süreye kadar yarım asır Osmanlı Sarayı'nda bulunan Valide Safiye Sultan, oğlunun 1603'te ölmesiyle, sebebi varlığını kaybetmiştir.¹⁷⁵ Maiyetiyle birlikte torunu Sultan I. Ahmed tarafından, 1604'te Eski Saraya gönderilmiştir.¹⁷⁶ (Şu an burada İstanbul Üniversitesi Beyazıt yerleşkesi bulunur.)

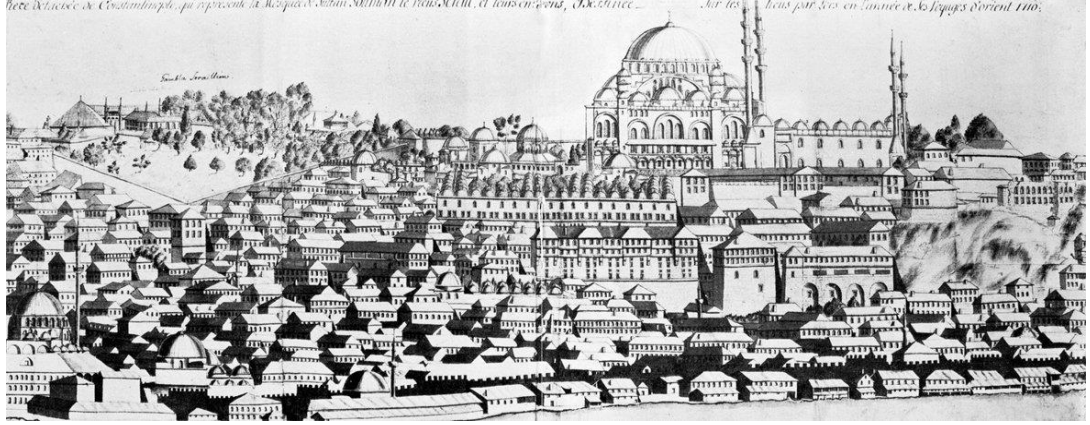
Venedikli balyos Ottaviano Bon, 1609 yılında olan gözlemlerini Venedik'e şu şekilde raporlamıştır: “*Devleti Valide Sultanlar ve gözde hasekiler yönetiyor görünüşe göre bu yetkiyi onlara sultan vermişti, Onlar da bu yetkiyi canlarının istediği gibi kullanmışlardır. Vezirlerin seçimi gibi ciddi kararlar veren bu kadınların gücü kötüye kullanması sonucu hep kargaşa ve skandallar olacaktır.*”¹⁷⁷ Ottaviano Bon'un, dönemi böyle açıklaması önemlidir. Şüphesiz Safiye Sultan Eski Saray'a gönderilirken torunu Sultan I. Ahmed tarafından siyasete karışmaması hususunda uyarılmış olmalıdır. Safiye Sultan'ın Topkapı Sarayı'nda kalması ve siyasetle uğraşması daha önceki dönemlerde çeşitli isyanlara ve problemlere neden olmuş gibi görünmektedir. Sultan I. Ahmed, çıkabilecek bu olası problemler için en baştan önlem almıştır. Safiye Sultan'ı Eski Saray'a gönderen Sultan I. Ahmed kendi validesini de muhtemelen siyasete karışmaması konusunda uyarmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ahmed Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı Kösem Sultan*, haz. Ahmet Önal (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016), 9.

¹⁷⁶ İsmâil Hâmi Dânişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III.*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 231.

¹⁷⁷ Özlem Kumrular, *Kösem Sultan İktidar, Hırs Entrika*, 1. Baskı, (İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık, 2015), 32.

¹⁷⁸ Günhan Börekçi, *Factions and Favorites at The Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors* (Doktora Tezi, The Ohio State University, 2010), 127.

Resim10:

Saray-ı Atık-i Âmire ve Süleymaniye Külliyesi'nin tasvir edildiği Cornelius Loos tarafından çizilen 1710 tarihli gravür (Stockholm National Museum, NM TCH, nr. 9116)

Kaynak: Banu Bilgicioğlu, "Saray-ı Atık-i Âmire", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/122.

16. yüzyılda harem halkının tam olarak nerede kaldığı tartışmalıdır.¹⁷⁹ Hürrem Sultan döneminde harem Topkapı Sarayı'na taşındığına dair genel bir görüş vardır.¹⁸⁰ Lakin dönemin kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla bu taşınma uzun bir sürece yayılmıştır. Beyazıt'ta bulunan Eski Saray ile Topkapı Sarayı arasında geçiş sürecini yansıtan bu dönemde, Alman papaz Seyyah Salomon Schweigger, İstanbul'a yaptığı ziyarette Eski Saray'ı anlatırken şöyle der: "*Padişahın eşi, maiyetiyle ve cariyelerle birlikte burada yaşar. Binaya dışardan ne kadın girebilir ne de erkek; sadece Padişah gelir ve birkaç gün kalır. Padişahın eşi sık sık gezintiye çıkar, paşalardan birinin eşini ziyarete gider. Böyle durumlarda sarayda görevli yüzlerce hadım edilmiş uşaktan bazıları ona eşlik eder. Gezintilerini üzeri kırmızı örtülerle kapatılmış ve iki zayıf at tarafından çekilen bir kupa arabasıyla yapar.*"¹⁸¹ Salomon Schweigger'in verdiği bilgiden bu dönemde haseki olan Safiye Sultan'ın Eski Saray'da ikamet ettiğini anlamaktayız. Seyyahların harem konusundaki kısıtlı bilgilerini düşündüğümüzde, haremle ilgili verilen bilgilere dikkatle yaklaşmalıyız.

¹⁷⁹ Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. Gülru Necipoğlu, *15. Ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*, trc. Ruşen Sezer (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007)

¹⁸⁰ Godfrey Goodwin, *The Private World of Ottoman Women*. (London: Saqi Books, 1997), 125.

¹⁸¹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, trc. Turkiş Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), 147.

Haremin, Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na taşınması Nurbanu Sultan döneminde gerçekleşmeye daha yeni başlamış lakin tam teşekküllü bir taşınma gerçekleşmemiştir. Valide Nurbanu Sultan, torunu III. Mehmed tahta geçmeden vefat etmiştir. (Yenikapı'daki sarayında [Bahçe Sarayı] 22 Zilkade 991/7 Aralık 1583) Dolayısıyla Eski Saraya gönderilmemiştir. Safiye Sultan Topkapı Sarayı'ndan Eski Saray'a gönderilen ilk valide sultan olmuştur.

Naîmâ eserinde; “*Mâh-ı mezburun altıncı günü [09.01.1604] merhum Sultan Mehmed Han validesi Saray-ı Atîk'e gönderildi ve Dârüssa'âde ağası Abdürrezzak Ağa azl olunup yerine Mustafa Ağa Darüssa'âde Ağası oldu.*”¹⁸² demektedir.

Safiye Sultan'ın Eski Saray'a gönderilen ilk valide sultan olması, üzerinde büyük bir tesir yaratmış olmalıdır. Sultan III. Murad döneminden itibaren siyaset ve güçle hemhal olan Safiye Sultan, torunu Sultan I. Ahmed tarafından “güçten” mahrum bırakıldı. Sultan I. Ahmed 1595'te doğduğunda Valide Nurbanu Sultan vefat etmişti. Sultan I. Ahmed çocukluğunda Valide Nurbanu Sultan ve Haseki Safiye Sultan çekişmelerini dönemin anlatılarından biliyor olmalıdır. Babaannesi Safiye Sultan'ın güçlü olduğu ve devlet işlerine karıştığı döneme bizzat tanıklık eden Sultan I. Ahmed, benzeri durumların kendi saltanatı döneminde yaşanmamasını istemiştir. Sultan I. Ahmed Safiye Sultan'ı Eski Saray'a göndererek bir teamülü başlatmış oldu.¹⁸³ Safiye Sultan'ın Eski Saray'a giderken ağladığı ve torunu Sultan I. Ahmed'e lanetler yağdırdığı söylenmektedir. Safiye Sultan'ın maiyeti haremden ayrılırken kendi dairelerinin camlarını kırmışlardı.¹⁸⁴ Safiye Sultan öldüğü 1619 tarihine kadar Eski Saray'da 15 yıl kalmıştır. Bu süre zarfında torunu Sultan I. Ahmed ile bir daha görüştü mü bilmiyoruz lakin İngiliz Büyükelçisi Pindar'ın yanında 1610 yılında İstanbul'a gelen devlet görevlisi Robert Withers, İstanbul ve Topkapı Sarayı'nı anlatırken Eski Saray'a da değinmiştir: “*Söylediğimiz sarayda bahçeler, çeşmeler ve güzel hanımlar gibi her türlü gerekli şeyler bulunur. Ve padişahın kendisi için de dayalı döşeli odalar vardır. Çünkü (Padişah) oradaki, daha önce anlattığımız gibi çeşitli vesilelerle saraydan çıkarılan kadın yakınlarını, büyükannesini, kız kardeşlerini, halalarını (teyzelerini) zaman zaman*

¹⁸² Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Na'îmâ*, I. haz. Mehmet İpşirli, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, Sarıyıldız Basımevi, 2007), 265.

¹⁸³ Mücteba İlgürel, “Ahmed I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 30.

¹⁸⁴ Günhan Börekçi, “İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi”, *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/26 (2009): 90.

ziyarete gelir.”¹⁸⁵ Robert Withers Sultan I. Ahmed’in babaannesi Safiye Sultan’ı ziyaret ettiğini söylese de aralarındaki husumet düşünüldüğünde bu düşük bir ihtimaldir. Safiye Sultan’ın sarayda kaldığı bu dönem hayli uzun olmasına rağmen Eski Saray’daki günlerine ait bilgilerimiz azdır. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz vakıf işleriyle genellikle bu dönemde alakadar olmuştur. Safiye Sultan Eski Saray’da iken Osmanlı tarihi için ilginç bir olay yaşanmıştır: 1617’de Sultan I. Ahmed vefat etmiş yerine Sultan I. Mustafa çıkmıştır.¹⁸⁶ 1618’de Sultan I. Mustafa’nın akli dengesi yerinde olmadığı için tahttan indirilmiştir. Sultan I. Mustafa tahttan indirildiğinde adı tespit edilemeyen validesi, Eski Saray’a gönderilmiştir. Safiye Sultan bu tarihlerde hâlâ Eski Saray’dadır. Osmanlı tarihinde ilk ve son kez iki valide sultan Eski Saray’da bulunmuştur. Bu valide sultanların maiyetleri de Eski Saray’da bulunduğu için belgelere bu görevliler de yansımıştır. “Valide Kahvecibaşısı,” “Küçük Valide Kahvecibaşısı” gibi görevlilerden iki tane bulunmaktaydı.¹⁸⁷ Buna benzer bir oluşum Topkapı Sarayı’nda da ilk ve son kez 1648 yılında, Sultan IV. Mehmed’in 7 yaşında tahta çıkmasıyla yaşanmıştır. IV. Mehmed’in yaşının küçük olması ve annesi Valide Turhan Sultan’ın henüz çok genç ve tecrübesiz olması dolayısıyla, Kösem Sultan torunu IV. Mehmed’in saltanatının ilk yıllarında Eski Saray’a gitmesi gerekirken Valide-i Kebir (Büyük Valide) sıfatıyla Topkapı Sarayı’nda kalıp siyasi gücünü devam ettirmiştir. Hatice Turhan Sultan ise Valide-i Sağır (Küçük Valide) sıfatıyla güçleneceği günü beklemiştir.¹⁸⁸ Osmanlı tarihinde bazı valide sultanların özellikle 15. ve 16. yüzyılda halefleri ve selefleriyle birlikte bulunmaları, muhtemelen birbirlerini rol model almalarına neden olmuştur. Hürrem-Nurbanu, Nurbanu-Safiye, Safiye-Kösem, Kösem-Hatice Turhan Sultanlar aynı sarayda bulunmuş ve birbirlerini gözlemlemiştir. Çoğu zaman da halef ve seleflerin birbirleriyle husumetleri olmuştur. Mesela Safiye Sultan Eski Saray’a gönderildiği süreden kısa bir süre sonra Sultan I. Ahmet vefat etmiş yerine Sultan I. Mustafa, daha sonra da Sultan II. Osman geçmiştir. Kösem Sultan bu sırada Sultan I. Ahmed’in haremî olduğu için, teamül gereği Eski Saray’a gönderilmiş, altı yıl

¹⁸⁵ Robert Withers, *Büyük Efendi’nin Sarayı*, trc. Cahit Kayra (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2010), 119.

¹⁸⁶ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, trc. Sever Tanilli (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016), 284.

¹⁸⁷ Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan, Harem’de Hayat ve Teşkilat*, 1. Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 56-57.

¹⁸⁸ Zeynep Aycibin, *Kâtip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I* (Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007), 1068.

burada kalmıştır.¹⁸⁹ Eski Saray’da Safiye Sultan ile kısa bir dönem geçirmiştir. İikili arasında geçen dönem bizler için belirsizdir. Lakin tarih açısından halef ve seleflerin tarihin aynı zamanı ve yerinde, belirli bir zaman birlikte bulunmaları önemlidir.

3.3. Vefatı

Sultan III. Mehmed 1603’te validesi Safiye Sultan’dan önce vefat etmiştir. Safiye Sultan’ın ölüm tarihi tartışmalı olsa da 1619’da veya hemen sonra vefat etmiş olması önceki bölümde bahsettiğimiz iki valideli Eski Saray belgesinden dolayı daha mantıklıdır. M. Çağatay Uluçay kaynak göstermeksizin eserinde onun 1605’te öldüğünü belirtmektedir.¹⁹⁰ Necdet Sakaoğlu ise kaynak göstermeksizin, 10 Kasım 1605’te Sultan I. Ahmet’in annesi Handan Sultan’la aynı günlerde vefat ettiğini belirtmektedir.¹⁹¹ Muhtemelen M. Çağatay Uluçay ve Necdet Sakaoğlu, kaynak olarak Mehmed Süreyya’nın *Sicill-i Osmanî* eserini referans almışlardır. Mehmed Süreyya eserinde Safiye Sultan için; “28 Cemaziyelahir 1014’de (10 Kasım 1605) vefat edip III. Murad Türbesi’ne defnedildi.”¹⁹² demektir. Daha önceki bölümde bahsettiğimiz belgede 1619 yılında Eski Saray’da iki valide sultanın oluşu Safiye Sultan’ın bu tarihlerde hâlâ yaşadığını desteklemektedir. Dönemin tarihçisi Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi Valide Safiye Sultan’ın Ocak 1619 tarihine kadar Eski Saray’da yaşadığını belirtmektedir.¹⁹³ Valide Safiye Sultan’ın ölümü için Abdülaziz Efendi onun on beş yıl Eski Saray’da kaldığını şu satırlarla belirlemektedir: “*Merhûm Sultân Mehemmed vâlidesi Safiyye Sultân Eskisarây’a iclâ olunup onbeş seneden ziyâde zamân hezâr mihnet-i cânvereng ile ol makamda beyhûde güzâr-ı ömr-i nâ-pâyidâr oldı Fî m.*” Safiye Sultan’ın ölümü için ise şöyle demektir: “*Ahd-i saltanat-ı Mehemmed Hanî’de pâdişâh-ı ma’nevî olan Vâlide Safiyye Sultân Eskisarây’da hevdec-nişîn-i şâh-râh-ı fenâ oldı. Fî Rebî’ü’l-âhire.*”¹⁹⁴

¹⁸⁹ Mücteba İlgürel, “Kösem Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 273.

¹⁹⁰ M. Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, 73.

¹⁹¹ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları Vâlide Sultanlar, Hâunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanefendiler*, 4. Baskı (İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2011), 212.

¹⁹² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî I*, haz. Nuri Akbayar, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 37.

¹⁹³ Karaçelebizâde Abdülaziz B. Hüsameddin, *Ravzat-ül Ebrâr*, (Kahire: 1248, TBMM Kütüphanesi demirbaş, 71005130), 538.

¹⁹⁴ İbrahim Özgül, *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi’nin Ravzatü’l Ebrâr Adlı Eseri (1299 1648) Tahlil ve Metin*. (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010), 193,245.

Safiye Sultan'ın 1619'da vefat ettiğini kabul edersek, bu tarihte tahtta Sultan II. Osman bulunmaktaydı. Bu yıllarda Sultan I. Mustafa akli dengesi yerinde olmadığı için tahttan indirilmiş, yerine Sultan II. Osman getirilmiştir. Osmanlı Devleti için, tam bir kargaşanın yaşandığı bu dönemde Safiye Sultan, Eski Saray'da unutulmuş olmalıdır. Bu yüzden Safiye Sultan'ın cenaze merasimi muhtemelen sessizce gerçekleşmiştir. Safiye Sultan vefatından sonra Ayasofya önündeki III. Murad Türbesine defnedilmiştir. **Fotoğraf 15** Ayasofya önünde bulunan III. Murad Türbesi Osmanlı türbe mimarisinin nadide örneklerindedir. Türbenin mimarı, Mimar Davut'tur. Altı köşeli plana sahip olan türbenin içerisi Osmanlı sanatının en değerli çinileriyle kaplıdır. Türbede kullanılan sedef işleri Dalgıç Ahmet'in eseridir. Türbe içerisinde Sultan III. Murad, Valide Safiye Sultan, Sultan III. Murad'ın kızı Fatma Sultan, Sultan I. Ahmed'in oğlu Kasım, Sultan III. Murad'ın 21 şehzadesi (Sultan III. Mehmed'in boğdurduğu), Sultan III. Murad'ın iki kızı, Sultan İbrahim'in bir oğlu ve iki kızı medfundur.¹⁹⁵ **Fotoğraf 16**

Fotoğraf 15:

Ayasofya. Sultan III. Murad Türbesi (İstanbul)

Kaynak: Mustafa Altun Arşivi 2015.

¹⁹⁵ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II.*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), 30.

Fotoğraf 16:

Ayasofya. Sultan III. Murad Türbesi İçi (İstanbul)

Kaynak: Mustafa Altun Arşivi 2015.

SONUÇ

15. yüzyılda haremın Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na taşınmasıyla kadınlar yönetim erkine yakın olmuşlar ve yönetime karışmaya başlamışlardır. Bu yüzyılda şehzadelerin de sancağa çıkma usulünün kalkmasıyla Osmanlı'da şehzadelerin tahta çıkma usulünde değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Şehzadeler artık bu dönemde sarayda göz hapsinde yaşamaya başlamışlardır. Sultan III. Mehmed Osmanlı Devleti'nde sancağa çıkan son şehzadedir. Şehzadelerin artık sancağa çıkmaması, sarayda kalmaları belirli problemleri beraberinde getirmiştir. Şehzadesi ile birlikte kadınların da sancağa çıkmaması, sarayın harem kadrosunu genişletmiştir. Harem kadrosunun genişlediği bu dönem Valide Safiye Sultan dönemine denk gelmektedir. 16. yüzyıl Osmanlı tarihinin en önemli aktörlerinden olan Valide Safiye Sultan, III. Murad döneminde cariye olarak ilk olarak Manisa Sarayı'nda daha sonra da Topkapı Sarayı'nda yerini almıştır. 1595 yılında oğlu III. Mehmed'in tahta geçmesiyle valide sultan olmuştur. Valide sultanlık makamının verdiği bütün nüfuzu kullanan Safiye Sultan, çağdaşı olan Avrupalı kraliçelerle birlikte anılır olmuştur. Valide Safiye Sultan'ı 17. yüzyıl valide sultanlarından ayıran önemli bir özellik vardır. Sultan III. Mehmed erişkin bir yaşta tahta çıkmıştır, bu sebeple Safiye Sultan zorunlu bir naiplik yapmamıştır. Safiye Sultan'ın bu denli güçlü olmasının sebepleri arasında kendi iç dinamikleri dışında, şüphesiz oğlu Sultan III. Mehmed'in siyasetle az ilgilenmesi ve annesine böyle bir alan açması da vardır. Önceki valide sultanlardan farklı olarak Safiye Sultan'a oğlu tarafından da büyük gelirler bağlanmıştır. Ekonomik gücü, siyasi güçle birlikte kullanan Valide Safiye Sultan, Osmanlı siyaseti içerisinde bulunmuş ve bizatihi iktidarı paylaşmış bir valide sultandır.

Her şeyden önce Valide Safiye Sultan bir kadındı ve anneydi. Her Osmanlı valide sultanı gibi şahsi ihtirasları dışında oğlunun istikbali, yani sebebi varlığı için mantıklı kararlar alıp vermeliydi. Valide Safiye Sultan'ın aldığı çoğu kararda ve söyleminde oğlunun saltanatının bekasını düşündüğü ve devleti her şeyin üzerinde tuttuğunu görmekteyiz. Osmanlı saray kadınlarının bu dönemde eriştikleri güç daha fazla çalışılmaya muhtaçtır. Bu çalışma ile Valide Safiye Sultan'ın eldeki verilerle hayatı yeniden yorumlanmış ve bazı noktalar yeniden aydınlatılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akgündüz, Ahmed. *İslâm Hukukunda Kölelik Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1995.
- Akyıldız, Ali. *Haremin Padişahı Valide Sultan Harem'de Hayat ve Teşkilât*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Akyıldız, Ali. *Saray Harem ve Mahrem*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Alderson, A.D. *Osmanlı Hanedanının Yapısı*. Trc. Hakan Abacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2018.
- Alphonse, de Lamartine. *Osmanlı Tarihi*. Trc. Serhat Bayram. İstanbul: Toker Yayınları, 1991.
- Altınay, Ahmet Refik. *Kadınlar Saltanatı*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Altınay, Ahmed Refik. *Kadınlar Saltanatı Kösem Sultan*. Haz. Ahmet Önal. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Artan, Tülay. "Sanat ve Hamilik". *Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*. Ed. Suraiya Faroqhi. 475-553. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2004.
- Atasoy, Nurhan. *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*. İstanbul: Koç Kültür Sanat Yayınları, 1997.
- Baron, W. Wratislaw. *Baron W.Wratislaw'ın Anıları 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler*. Trc. M. Süreyya Dilmen. İstanbul: AD yayıncılık, 1996.
- Bostanzâde, Yahya. *Duru Tarih*. Haz. Necdet Sakaoğlu. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Brotton, Jerry. *The Sultan and the Queen: the Untold Story of Elizabeth and Islam*, New York: Penguin Books, 2016.
- Cenkmen, Emin. *Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1948.
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli Haritalı III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Çerçi, Faris. *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühnü'l Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri I,III*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, No121, 2000.
- Domenico, Hierosolimitano. *Bir Yahudi Doktorun Harem Saray ve İstanbul Hatıraları*. Trc. Esmâ Selçuk Demir. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.

- Emecen, Feridun. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II*, İstanbul: İsam Yayınları, 2018.
- Evliyâ Çelebi. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I*. Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Findley, Carter Vaughn. "Siyasi Kültür ve Büyük Haneler", *Türkiye Tarihi 1603-1839 Geç Osmanlı İmparatorluğu*. Ed. Suraiya Faroqhi. 89-152. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011.
- Fleischer, H. Cornell. *Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydını ve Bürokratı*. Trc. Ayla Ortaç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1577-1578 II*. Trc. Türkiş Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Goodwin, Godfrey. *The Private World of Ottoman Women*. London: Saqi Books, 1997.
- Göncü, T. Cengiz. *Harem ve Cariyelik*. İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Graf, P. Tobias. *The Sultan's Renegades Christian- European Converts to Islam and The Making of The Ottoman Elite, 1575-1610* Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Güler, Mustafa. *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. Ve 17. Yüzyıllar)*. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2011.
- Hasan Beyzâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-Zâde Târîhi Tahlil Kaynak Tenkidi*. I-II-III. Haz. Şevki Nezihî Aykut. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Haskan, Mehmet Nermi. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar II*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Trc. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- İnalcık, Halil. *Seçme Eserleri VII Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İpşirli Argıt, Betül. *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- İpşirli Argıt, Betül. *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan 1640-1715*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.

- İpşirli, Mehmet. “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. I: 139-277. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, 1994.
- İsmâil Hâmi Dânişmend. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi III*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- Jorga, Nicolae. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*. Trc. Nilüfer Epçeli. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.
- Joseph von Hammer. *Osmanlı Tarihi II*. Trc. Mehmet Ata. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Kocaaslan, Murat. *IV. Mehmed Saltanatında Topkapı Sarayı Haremi, İktidar Sınırlar ve Mimari*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Kocaaslan, Murat. *Kösem Sultan Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar’daki Külliyesi*. İstanbul: Okur Kitaplığı, 2014.
- Kumrular, Özlem. *Haremde Taht Kuranlar Nurbanu ve Safiye Sultan*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2017.
- Kumrular, Özlem. *Kösem Sultan İktidar Hırs Entrika*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2015.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- Mantran, Robert. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. Trc. Server Tanilli. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2016.
- Marliave, Oliver de. *Hadımların Dünyası Çağlar Boyunca Hadımlık*. Trc. Yasemin Kayacan, İstanbul: Doğan Kitap, 2015.
- Mayers, Stanley. *Sultan’ın Orgu*. Trc. M. Halim Spatar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî I*. Haz. Nuri Akbayar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mumcu, Ahmet. *Tarih içindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devleti’nde Rüşvet (Özellikle Yargıda Rüşvet)*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 2005.
- Naîmâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na’îmâ I. (Ravzatü’l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbâr’l-Hâfikayn) I*. Haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2007.
- Necipoglu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar*. Trc. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

- Necipoglu, Gülru. *Sinan Çağı Osmanlı İmparatorluğu'nda Mimari Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Nevî. *Divan*. Haz. Mertol Tulum ve Ali Tanyeri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2160, 1977.
- Orhonlu, Cengiz. *Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler (1597-1607)* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1970.
- Ortaylı, İlber. *Topkapı Sarayı Harem-i Hümayûnu Padişahın Evi Harem*. İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- Önal, Ahmet- Afyoncu Erhan. *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı'nın İhtişamlı Yılları*. Trc. Erendiz Özbayoğlu. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri I-II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
- Özkök, Rüknü. *Günümüz Diliyle İstanbul'un Sessiz Kitabeleri*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi II*. Haz. Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Pedani Maria Pia, *Osmanlı Padişahının Adına İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, Trc. Elis Yıldırım, Ed. Nevin Özkan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.
- Peirce, Leslie P. "Beyond Harem Walls: Ottoman Royal Women and the Exercise of Power." In *Servants of the Dynasty: Palace Women in World History*, edited by Walthall Anne, 81-95. University of California Press, 2008.
- Peirce, Leslie P. *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. Trc. Ayşe Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Penzer, N.M. *Harem*. Trc. Hakan Abacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Reyhanlı, Tülay. *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Ricaut, Paul. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi XVII. Yüzyıl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2012.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Kadın Sultanları. Vâlide Sultanlar, Hâtuñlar, Hasekiler, Kadıñefendiler, Sultanefendiler*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2011.
- Sancar, Aslı. *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009.
- Schweigge, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. Trc. Turkis Noyan, İstanbul Kitap Yayınevi, 2014.

- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) I, (1003-1008/1595-1600) II*. Haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Skilliter, S. A. "Three Letters From The Ottoman "Sultana" Safiye to Queen Elizabeth I.", *Documents from Islamic Chanceries*, der. S M. Stern. 119-157. Oxford, 1965.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebî. *Solak-Zâde Tarihi II*. Haz. Vahid Çabuk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Şenocak, Lucienne Thys. *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler*. Trc. Ayla Ortaç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- Şutko, Oleksandra. *Hürrem Sultan*. Trc. Hazal Yalın. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.
- Tavernier, Jean Baptiste. *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. Trc. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- Terzi, Arzu. *Bezmiâlem Valide Sultan*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.
- Tuğlacı, Pars. *Osmanlı Saray Kadınları*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1985.
- Uluçay, M. Çağatay. *Harem II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.
- Uluçay, M. Çağatay. *Haremden Mektuplar I*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2012.
- Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*. 4. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarih III/I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi III/II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Üçok, Bahriye. *İslâm Devletlerinde Türk Nâibeler ve Kadın Hükümdarlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Withers, Robert. *Büyük Efendi'nin Sarayı*. Trc. Cahit Kayra, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Yıldız, Kenan. *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- Zilfi, Madeline C. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik ve Kadınlar (1700-1840)*, Trc. Ebru Kılıç. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*. Trc. Nilüfer Epçeli,
İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

Makaleler

- Ahmed, Refik. "Türkler ve Kraliçe Elizabet". *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* VII/5 (Eylül 1932): 3-29.
- Aydın, Mahir. "Osmanlı Dünyasında Yahudi Kira Kadınlar". *Belleten* LXV/243 Ayrı Basım (Ağustos 2001): 624-635.
- Börekçi, Günhan. "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 14/26 (Ocak 2009):45-96.
- Burian, Orhan. "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* IX/1-2 (Mart-Haziran 1951): 1-41.
- Çelik, Yüksel. "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İnkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzları Önleme Çabaları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 15 (2006): 25-64.
- Doğan, Muzaffer. "Osmanlı İmparatorluğunda Makam Vergisi: Caize", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 7 (2002): 34-74.
- Düzbakar, Ömer "İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer'iyeye Sicillerine Yansıyan Örnekler", *E- Journal of New Worl Sciences Academy*, 3 (2008): 532-550.
- Elbirlik Kayhan, Leyla. "Sınırlar Ötesi Bir Diyalog: 16. Yüzyıl Osmanlı Hadım Ağalarından Habeşi Mehmed Ağa ve Gazanfer Ağa'nın Hamilik Faaliyetleri". *İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Yıllığı*, 22 (2013):63-99.
- Gürbıyık, Cengiz. "Manisa Sarayı'ndan Ulupark'a Bir Dikilitaşın Öyküsü". *Geçmişten Günümüze Manisa III*. (2018):1643-1662.
- Köse, Saffet. "İslam Hukukuna Göre Rüşvet Suçu ve Cezası", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 11 (2008): 139-166.
- Nezihi, Aykut. "Damad İbrahim Paşa". *Tarih Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. M. Münir Aktepe'ye Armağan XV* (1997): 193-219.
- Öney, Gönül. "Mısır'da Osmanlı Mimarisinin Sentezi". *Ege Üniversitesi Sanat Tarihi Dergisi* 5/5 (1990): 139-156.
- Özcan, Abdülkadir. "İstanbul'un Eminönü Senti XVII. Yüzyılda mı İslamlaştırıldı?". *Osmanlı Araştırmaları* 37 (2011): 206-213.
- Özer, Fatih. "16. Yüzyıl Türk Edebiyatı'nda Manzum Cülûsiyyeler". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 1/1 (Aralık 2017): 1-14.

Pedani, Maria Pia. “ Safiye’s Household and Venetian Diplomacy” *Turcica* 32(2000): 9-32.

Ünal, Neslihan. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudi Kadınları”. *Tarih Okulu Dergisi* XXIX (Mart 2017):153-179.

Yücel, Abubekir S. “Gelibolulu Mustafa Âli’nin Fusûl-i Hall ü ‘Akd ve Usûl-i Harc u Nakd Adlı Eseri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (Aralık 2004): 129-142.

Ansiklopediler

- Akgündüz, Ahmed. “ Bir Aile ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı’da Harem”. *Türkler Ansiklopedisi*. 10: 315-347. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014.
- Akyıldız, Ali. “Safiye Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Akyıldız, Ali. “Vâlîde Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 494-499. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Altındağ, Ülkü. “Dârüssaâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 1-3. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Arslan, Mehmed. “Osmanlı’da Muhteşem Bir Şenlik: Şehzade Sultan Mehmed’in (III. Mehmed) Sünnet Düğünü”. *Türkler Ansiklopedisi*. 11: 871-886. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014.
- Aykut, Nezihî. “Damad İbrâhim Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 440. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aynur, Hatice. “Surnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 565-567. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Balım, Çiğdem. “Şafiyye Wâlîde Sultân”. *Encyclopedia of Islam Second Edition* (İng.). VIII: 817-818.
- Bayhan, Ahmet Ali. “Safiye Sultan Camii”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 473-474. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Bilgicioğlu, Banu .“Sarây-ı Atîk-i Âmire”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 122. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Yenicami Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 439-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Deny, J. “Vâlîde Sultan”. *İslâm Ansiklopedisi*. 13: 178-187. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- El Rashidi, Seif. “Mısır’daki Siyasi Değişimler ve Osmanlıların Mimarî Üzerindeki Etkileri”. *Türkler Ansiklopedisi*. 12: 60-70. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014.
- Emecen, Feridun. “Mehmed III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 407-414. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Eroğlu, Haldun. “Şehzade” (2. Bölüm). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 480-483. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- İlgürel, Mücteba. “Ahmed I”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 30-33. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- İlgürel, Mücteba. “Kösem Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 273-275. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- İlgürel, Mücteba. “Zirveden Dönüş: II. Selim’den III. Mehmed’e”. *Türkler Ansiklopedisi*. 9: 643-666. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014.
- İpşirli, Mehmet. “Canfedâ Hatun” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 150-151. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- İpşirli, Mehmet. “Ferhad Paşa”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 383. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Köprülü, Orhan F. “Hasan Paşa Yemişçi”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 342. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kütükoğlu, Bekir. “Murad III”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 172-176. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özcan, Abdülkadir. “Hadım Hasan Paşa”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 5. İstanbul: TDV Yayınları, 1997).
- Sakaoğlu, Necdet. “Safiye Sultan”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi II*:483. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Sefercioğlu, Nejat. “Nev’î”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 52-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Şahin, İlhan. “Nurbânû Sultan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 250-251. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Tarım Ertuğ, Zeynep. “Topkapı Sarayı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 256-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Zarinebaf Shahr, Fariba. “Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları” *Türkler Ansiklopedisi*. 14: 15-24. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014.

Tezler

- Abdülhafız, Abdullah Atia. *Osmanlı Döneminde İstanbul İle Kahire Arasında Mimari Etkileşimler*. Sanat Tarihi Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- Anaç, Hilmi. *Osmanlı İmparatorluğu Vak'anüvis ve Toplumsal Cinsiyet: Tarih-i Nâ'ima ve Târih-i Cevdet*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.
- Aycibin, Zeynep. *Kâtip Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I*. Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2007.
- Aytekin, Fatih. *912 Numaralı 1723-1724 (H. 1136) Tarihli Surre Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008.
- Bayhan, Ahmet Ali. *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi*. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1997.
- Börekçi, Günhan. *Factions and Favorites at The Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors*. Doktora Tezi, The Ohio State University, 2010.
- Cançelik, Ali. *Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Ercan, Ayşe Özge. *İngiliz Seyyah John Sanderson'ın Seyahatnâmesi (1584-1602):Türkçeye Çeviri ve İstanbul Gözlemlerinin Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- İyianlar, Arzu. *Vâlîde Sultanların İmar Faaliyetleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.
- Keleş, Adem. *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (s. 172-331.)*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Ocakaçan, Levenk Kaya. *Geç 16. ve Erken 17. Yy'da Omanlı Deveti'ndeki Patronaj İlişkilerinin Gazanfer Ağa Örneği Üzerinden Venedik Belgelerine Göre İncelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Önal, Ahmet. *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri. (1520-1596)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

- Özgül, İbrahim. *Karaçelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Ravzatü'l Ebrâr Adlı Eseri (1299-1648) Tahlil ve Metin*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Sağırılı, Abdurrahman. *Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetüt't-Tevârih ve'l- Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2000.
- Sami, Canan. *Bailo Agostino Nani'nin Relazione'sine Göre 17. Yüzyıl Başı Osmanlı Venedik İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2012.
- Yılmaz, Sema. *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Harem-i Hümayun'un Osmanlı Siyasetine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2012.

İnternet Kaynakları

Mısır Kahire Melike Safiye Camii

Victoria ve Albert Müzesi Sanal Koleksiyonu. V&A Search the Collections “Victoria ve Albert Müzesi Web Sitesi”.

Erişim: 25 Nisan 2019.

<http://collections.vam.ac.uk/item/O1281210/the-entrance-of-the-mosque-photograph-kac-creswell/#>

Erişim: 25 Nisan 2019.

Archnet, Masjid al-Malika Safiyya,

https://archnet.org/sites/2320/media_contents/49275

Erişim: 25 Nisan 2019.

Topkapı Sarayı Müzesi.

“ Topkapı Sarayı Müzesi web sitesi”.

Erişim: 4 Nisan 20019.

-Topkapı Sarayı Harem. Valide Sultan Dairesi

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/valide-sultan-dairesi>

Erişim: 4 Nisan 2019.

-Topkapı Sarayı Harem. Valide Sultan Taşlığı

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/valide-ta%C5%9Fl%C4%B1%C4%9F%C4%B1>

Erişim: 4 Nisan 2019.

-Topkapı Sarayı Harem. Hünkâr ve Valide Sultan Hamamı

<https://topkapisarayi.gov.tr/tr/content/h%C3%BCnk%C3%A2r-ve-valide-sultan-hamamlar%C4%B1>

Erişim: 4 Nisan 2019.

Osmanlıca Eserler ve Arşiv Kaynakları

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Asafl Divân-ı Hümayûn Defterleri, Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d)*. nr. 51, 17/57, 12 Ş 991.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi. (D. BŞM)*. nr. 16517.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Bâb-ı Defterî Başmukataa Kalemi (D.BMK)*. nr. 22450

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)*. nr. 148, 422, 487.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D)*. nr. 4323.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D)*. nr. 1409.

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D)*. nr. 1494.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi. *Ravzat-ül Ebrâr*. Kahire: 1248, TBMM Kütüphanesi, demirbaş, 71005130.

Kiraz Ahmed Paşa. *Âl-i Osman ve yahud Hanedan-ı Osmanî Hazerâtı*. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Kısmı, 2173:27.

Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu (TSM). *Kaşbastı*. nr. 31/1744.

EKLER

EK 1: 990 (1582/1583) Yılı Eski ve Yeni Saray'da Bulunan Cariye Sayıları

990 (1582/1583) Yılı Eski ve yeni Saray'da Bulunan Cariye Sayıları		
Aylar	Sarây-ı Cedîd	Sarây-ı Atîk
Ramazan	102	144
Şevval	104	145
Zilkade	104	144
Zilhicce	105	144
Muharrem	102	104
Safer	104	144
Rebî'ülevvel	102	147
Rebî'ülâhir	103	145

Kaynak: BOA. MAD). nr. 422.

**EK 2: 1 Ramazan 989-29 Şaban 990 (29 Eylül 1581-18 Eylül 1582) Tarihlerinde
Harem Mensuplarının Aldıkları Maaşlar**

1 Ramazan 989-29 Şaban 990 (29 Eylül 1581-18 Eylül 1582) Tarihlerinde Harem Mensuplarının Aldıkları Maaşlar (Akçe)	
Şehzadeler	-
Dârussaâde Cemaati	-
Vâlide Nurbanu Sultan	2100
Vâlide-i Şehzadegân Safiye	700 (Yeni Saray)
İsmihan Sultan (Zevce-i Mehmet Paşa)	400
Gevherhan Sultan (Zevce-i Piyale Paşa)	350
Fatma Sultan (Zevce-i Siyavuş Paşa)	350
Ayşe Sultan- Zevce-i Merhum Ahmet Paşa	130
Şehzade Sultan Mehmet Han	100
Fatma Sultan (III. Murad Kızı)	100
Ayşe Sultan (III. Murad Kızı)	100

Kaynak: BOA. MAD. nr. 422.

EK 3: 990 (1582/1583) Yılı Harem Mensuplarının Elbise Alımı

990 (1582/1583) Yılı Harem Mensuplarının Elbise Alımı		
Şahıs	Alınan Eşya	Fiyat (Akçe)
Vâlîde Sultan (Nurbanu)	Zemistânî	100.000
Vâlîde Sultan (Nurbanu)	Tâbistânî	100.000
Safiye Vâlîde-i Şehzade	Zemistânî	30.000
Safiye Vâlîde-i Şehzade	Tâbistânî	30.000
İsmihan Sultan	Zemistânî	7.000
İsmihan Sultan	Tâbistânî	4.000
Gevherhan Sultan	Zemistânî	11.000
Gevherhan Sultan	Tâbistânî	11.000
Fatma Sultan	Zemistânî	11.000
Fatma Sultan	Tâbistânî	11.000

Kaynak: BOA. MAD. nr. 422.

EK 4: 990 (1582/1583) Yılı Enderun da Bulunan Sultanların Me'külât Bahâları

Enderun'da Bulunan Sultanların Me'külât Bahâları (Akçe) 990 Yılı (1582/1583)	Ramazan	Şevval	Zilkade	Zilhicce	Muharrem	Safer	Rebî'ülevvel
İsmihan Sultan (Zevci Mehmed Paşa)	5460	2160	2160	4160	2160	2160	4160
Gevherhan Sultan (Zevce-i Piyale Paşa)	5420	2160	2160	4160	2160	2160	4160
Fatma Sultan (Zevce-i Siyavuş Paşa)	5420	2160	2160	4160	2160	2160	4160
Ayşe Sultan (Zevce-i Ahmet Paşa)	2082	1343	1343	1343	1343	1343	1343

Kaynak: BOA. MAD. nr. 148.

EK 5: 13 Şevval 983-29 Zilhicce 983 (15 Ocak 1576-30 Mart 1576) Arasında Maaş

Alan III. Murad'ın Çocukları ve Safiye Sultan / Haremdeki Kadınların

Giyecek Masrafları / Harc-ı Hassadan Yemek Alanlar

13 Şevval 983-29 Zilhicce 983 (15 Ocak 1576-30 Mart 1576) Arasında Maaş Alan III. Murad Çocukları ve Safiye Sultan	Akçe
Sultan Mehmed (Şehzade)	100
Sultan Mahmud (Şehzade)	100
Safiye Sultan	700
Haremdeki Kadınların Giyecek Masrafları	
İsmihan Sultan / Zemistânî- Tâbistânî	11.000
Gevherhan Sultan / Zemistânî- Tâbistânî	11.000
Şah Sultan / Zemistânî- Tâbistânî	11.000
Hümaşah Sultan/ Zemistânî- Tâbistânî	15.000
Ayşe Sultan/ Zemistânî- Tâbistânî	11.000
Hatice Sultan (Şehzade Bayezid'in Kızı) -Tâbistânî	6.200
Nurbanu Sultan / Zemistânî- Tâbistânî	150.000
Safiye Sultan / Zemistânî- Tâbistânî	90.000
Harc-ı Hassadan Yemek Alanlar	
İsmihan Sultan	
Gevherhan Sultan	
Şah Sultan	
Hümaşah Sultan	
Ayşe Sultan	
Hatice Sultan (Şehzade Bayezid'in Kızı)	

Kaynak: BOA. MAD. nr. 487.

EK 6: : Safiye Sultan Döneminde Haremde Bulunanlar ve Aldıkları Maaşlar
1 Şaban 983 (5 Kasım 1575)

Safiye Sultan Döneminde Haremde Bulunanlar ve Aldıkları Maaşlar 1 Şaban 983 (5 Kasım 1575) (Akçe)	
İsmihan Sultan (Zevce-i Mehmet Paşa)	300
Gevherhan Sultan (Zevce-i Piyale Paşa)	100
Şah Sultan (Zevce-i Mahmut Paşa)	290
Hümaşah Sultan (Zevce-i Ferhad Paşa)	130
Ayşe Sultan binti Hz. Padişah (3. Murad'ın Kızı)	100
Fatma Sultan	100
Hatice Sultan (Şehzade Bayezid'in Kızı)	70

Kaynak: BOA. MAD. nr. 487.

DİZİN

A

Abdülhalim Efendi, 36
Ayasofya, iv, 75, 76
Ayşe Sultan, 20, 21, 93, 95, 96, 97

B

Bâbüssaâde Ağası, 40
Bahçe Sarayı, 72
Bakırköy Litroz Çiftliği, 50
Balyos, 7, 8, 37, 55, 70
Başhaseki,i, 2,4,17,24,25
Bezmiâlem Valide Sultan, 29, 39, 82
Büyük Valide Han, 57

C

Canfedâ Hatun, 24, 40, 87
Cerrah Mehmed Paşa, 22
Cülusiyye, 33

D

Dalgıç Ahmet Ağa, 55
Dârüssaâde Ağalığı, 40, 86
Dârüssâde Ağası Osman Ağa bin
Abdullah, 64, 65
Davut Paşa Çiftliği, 32
Davut Paşa Kışlası, 35
Dolmabahçe Sarayı, 30

E

Edirne, 10, 37, 51, 65,
Eğri Seferi, iii, 35, 36, 37, 38, 55
Eminönü, iii, iv, v, 55, 58, 59, 60, 61,
84
Enderun, 24, 95
Esparanzo Malchi, 46, 51, 52
Ester Handeli Hatun, 51

F

Fatma Hatun, 51

Ferhad Paşa, 6, 17, 18, 30, 31, 50, 51,
87, 97

Fransa Kraliçesi Catherine de Medici,
45, 49

G

Gazanfer Ağa, 9, 40, 50, 51, 65, 84, 88
Gelibolulu Mustafa Âli, 3, 7, 20, 22, 24,
31, 33, 40, 49, 78, 85
Gevherhan Sultan, 23, 93, 94, 95, 96, 97

H

Haçova Zaferi, 36
Hadım Hasan Paşa, 50, 52, 87
Handan Sultan, 32, 74
Harc-ı Hassa Defterleri, 21, 24, 96
Harem, iv,vi, vii, 1,2,3, 4, 5, 7, 8, 9,
10,11, 12, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24,
25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35,
39, 40, 51, 52, 53, 54, 56, 62, 63, 65,
66, 67, 71, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 81,
82, 86, 89, 90, 93, 94, 96, 97
Hasan Paşa (Yemişçi) 20
Hatice Turhan Sultan, vi, vii, 2, 3, 10,
28, 29, 32, 46, 54, 55, 56, 57, 65, 73,
82
Hoca Sâdeddin Efendi, 36
Hürrem Sultan, vi, vii, 2, 3, 10, 11, 15,
16, 32, 39, 54, 71, 73, 82

İ

İbrahim Paşa (Damad), 36, 84
İbrahim Paşa (Kanişeli), 20
İsmihan Sultan, 23, 93, 94, 95, 96, 97

K

Kadınlar Saltanatı, i, 5, 38, 56, 57, 70,
78
Kahire, iv, v, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 74,
88, 90, 91
Kanuni Sultan Süleyman, vi, vii, 15, 21,
23, 30, 35, 39, 52

Kaptan-ı Deryâ Halil Paşa, 20
Karacaahmet, 68
Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, 7, 36,
57, 74, 88, 91
Kira kadın, 39, 46, 51, 52, 57, 84
Kösem Sultan, vi, vii, 3, 25, 28, 29, 32,
33, 53, 57, 70, 73, 78, 80, 87
Kraliçe I. Elizabeth, vi, vii, 2, 45, 46,
52, 78, 82
Kuş Yahya Efendi, 36

M

Maktul Muhammed Paşa, 40
Manisa Sarayı, iii, iv, 2, 7, 17, 18, 19,
21, 23, 70, 77, 84
Medine, 20, 54, 62
Mekke, 22, 54, 67
Melike Safiye Camii, iv, v, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 90
Meremmetçi Mustafa Ağa, 56
Mevlana Sâdeddin b. Hasan Can, 40
Mısır, iv, v, 59, 64, 65, 66, 67, 68, 69,
84, 86, 88, 90
Mısır Çarşısı, 57, 59
Mihrimah Sultan, 16, 23, 54
Mimar Davut Ağa, 55, 75
Mimar Sinan, 54, 55, 95

N

Naîmâ, 7, 50, 58, 72, 80
Nev'î, 1, 27, 40, 42, 43, 44, 45, 8
Nurbanu Sultan, vi, vii, 2, 5, 6, 7, 8, 9,
15, 16, 18, 22, 23, 24, 27, 28, 31, 32,
39, 40, 49, 52, 54, 55, 64, 70, 71, 72,
73, 80, 93, 94, 96

P

Peçevî, 7, 23, 81
Pertevniyâl Valide Sultan, 29, 39

R

Rüşvet, i, 3, 36, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
53, 54, 80, 84

S

Safiye Sultan, i, iii, iv, v, vi, vii, 2, 3, 4,
5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38,
39, 40, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52,
53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75,
77, 80, 82, 85, 86, 87, 90, 93, 94, 96,
97,

Sarây-ı Atfık-i Âmire (Eski Saray), iii,
21, 24, 32, 37, 38, 55, 56, 64, 65, 70,
71, 72, 73, 74, 77
Sarây-ı Cedîd, bkz. Topkapı Sarayı
Selânikî, 6, 7, 17, 19, 23, 31, 32, 35, 36,
52, 54, 58, 62, 63, 82
Sinan Paşa (Cigalazâde), 36
Sinan Paşa (Koca), 40, 50, 88
Sokullu Mehmed Paşa, 23
Solakzâde, 7, 22, 82
Sultan I. Ahmed, vii, 4, 25, 28, 31, 32,
37, 46, 55, 56, 64, 70, 72, 73, 75, 84
Sultan I. İbrahim, 12, 32, 33, 75
Sultan III. Mehmed, i, iii, vi, vii, 2, 7,
10, 11, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 28, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38,
40, 45, 46, 51, 54, 55, 58, 70, 72, 74,
75, 77, 84, 86, 87, 96
Sultan IV. Mehmed, 9, 28, 32, 73, 80
Sultan I. Mustafa, vii, 28, 29, 32, 37, 72,
73, 74, 84
Sultan III. Murad, iii, iv, vi, vii, 2, 7, 9,
10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 35,
36, 39, 40, 45, 46, 47, 49, 53, 70, 72,
74, 75, 76, 77, 93, 96
Sultan II. Selim, vi, vii, 5, 22, 35, 78,
87
Sultan II. Osman, vii, 28, 32, 73, 74
Sultan IV. Murad, 28, 32, 33

Ş

Şehzade Mahmud, 37, 96

Şemsi Ahmed Paşa, 39, 49
Şeyhülislâm Sunullah Efendi, 36

T

Topkapı Sarayı, ii, iv, 7, 8,10, 11, 12,
21, 23, 24, 26, 29, 30, 32, 34, 34, 54,
52, 65, 70, 71, 72, 73, 77, 80, 81, 82,
87, 90, 91, 92, 99
Türbe, iv, 11, 12, 51, 57, 59, 62, 63, 74,
75,76

Ü

Üsküdar, 25, 55, 58, 62, 63, 64, 79, 80

V

Vakıf, vi, 25, 53, 54, 56, 62, 63, 64, 65,
73, 79, 80, 82, 87
Valide Alayı, 32
Valide-i Kebir, 73
Valide-i Sağır, 73
Venedik, vii, 2, 5, 7, 8, 9, 15, 16, 17, 19,
20, 21, 24, 37, 49, 51, 52, 55, 64, 70,
81, 88, 89
Venedik Elçisi, 7, 20, 24, 49

Y

Yahudi, 7, 51, 52, 55, 57, 78, 84, 85
Yeni Camii, iii, iv, v, 56, 57, 58, 59, 60,
61, 63, 64, 65
Yenikapı Mevlevihanesi, 62

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Altun 01.01.1993 yılında Afyonkarahisar ilinde doğdu. İlk ve orta öğrenimi Sakarya'da tamamladı. 2011 yılında Sakarya Lisesi'nden mezun oldu. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü yan dal programını tamamladı. 2016 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Programı Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans programına başladı.